

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

Diplomová práce

2024

Bc. Vilém Dvořák

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

**Orální historie a její místo v české žurnalistice
na příkladu Příběhy 20. století v Českém rozhlasu**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Vilém Dvořák

Studijní program: Žurnalistika

Vedoucí práce: PhDr. ThMgr. Mgr. Karol Lovaš, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20.12.2023

Bc. Vilém Dvořák

Bibliografický záznam

DVOŘÁK, Vilém. *Orální historie a její místo v české žurnalistice na příkladu Příběhy 20. století v Českém rozhlasu*. Praha, 2024. 104 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. ThMgr. Mgr. Karol Lovaš, Ph.D.

Rozsah práce: 140 519

Abstrakt

Od roku 2006 vysílá Český rozhlas každý týden pořad Příběhy 20. století, který tvoří novináři Adam Drda a Mikuláš Kroupa. Pořad je žurnalistickým útvarem, jeho primárním zdrojem jsou však orálněhistorické rozhovory s pamětníky minulého století ze sbírky Paměť národa. Cílem práce je na základě kvantitativních a kvalitativních metod pořad charakterizovat a zasadit jej do kontinua orální historie a žurnalistiky. Teoretická část se zabývá orální historií, jejím účelem a vývojem, ale také rozdíly mezi novinářským a orálněhistorickým přístupem k metodě interview. Kvantitativní obsahovou analýzou 773 epizod vysílaných mezi 1. květnem 2006 a 1. květnem 2021 vlastní výzkum zjišťuje, kdo jsou typičtí pamětníci pořadu, jaká témata jsou pořadem nejčastěji pokrývána, jaké zastoupení mají muži a ženy a v jakých regionech se příběhy nejčastěji odehrávají, zároveň také jak se tyto charakteristiky mění v závislosti na moderátorovi. Podle výzkumu mají větší zastoupení v pořadu muži, nejčastějším tématem jsou pak političtí vězni 50. let, následují přeživší holocaustu, veteráni druhé světové války či duchovní. Popisem typického pamětníka se práce mimo jiné snaží zodpovědět, zda pořad Příběhy 20. století zapadá do „západní“ tradice orální historie a dává tak prostor lidem, kteří jsou klasickými historiografickými metodami přehlíženi. Pro hlubší vhled do tvorby pořadu vedl autor práce rozhovor s jedním z tvůrců pořadu, Mikulášem Kroupou.

Abstract

Since 2006, Czech Radio has broadcast a weekly programme called Tales of the 20th Century, which is produced by journalists Adam Drda and Mikuláš Kroupa. The programme is a journalistic unit, but its primary source is oral history interviews with witnesses of the last century from the Memory of the Nation collection. The aim of the thesis is to characterize the programme on the basis of quantitative and qualitative methods and to place it in the continuum of oral history and journalism. The theoretical part deals with oral history, its purpose and development, as well as the differences between journalistic and oral history approaches to the interview method. Through a quantitative content analysis of 773 episodes broadcast between 1 May 2006 and 1 May 2021, the research itself identifies who the show's typical memoirists are, what topics are most often covered by the show, what representation of men and women are present, and in which regions the stories most often take place, while also exploring how these characteristics change depending on the presenter. According to the research, men are more represented on the programme, with political prisoners of the 1950s being the most common topic, followed by Holocaust survivors, World War II veterans and clergymen. By describing the typical memorialist, the thesis tries to answer, among other things, whether the programme Tales of the 20th Century fits into the "Western" tradition of oral history and thus gives space to people who are overlooked by classical historiographical methods. For a deeper insight into the making of the programme, the author of the thesis conducted an interview with one of the programme's creators, Mikuláš Kroupa.

Klíčová slova

Příběhy 20. století, orální historie, Paměť národa, Český rozhlas, Mikuláš Kroupa, Adam Drda

Keywords

Tales of the 20th Century, oral history, Memory of Nations, Czech Radio, Mikuláš Kroupa, Adam Drda

Title

Oral history and its place in Czech journalism on the example of Tales of the 20th Century on Czech Radio

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. ThMgr. Mgr. Karolu Lovašovi, Ph.D. za vstřícnou komunikaci a cenné rady. Poděkování patří také Mgr. Vítu Bořilovi, jenž mi byl velmi nápomocný ve věci statistické analýzy. Také bych rád poděkoval Mikuláši Kroupovi za čas, který věnoval našemu rozhovoru. Za vytrvalou podporu při studiích chci poděkovat rodičům Jolaně a Bohumilovi. Za neochvějnou studijní podporu v NTK též děkuji Johaně a Šárce.

Obsah

Úvod	12
1 Teoretický rozbor orální historie ve vztahu k žurnalistice	14
1.1 Co je to orální historie?	14
1.1.1 Vývoj orální historie	16
1.1.2 Účel orální historie: demokratizace dějin	19
1.1.3 Stav české orální historie	22
1.1.4 Centrum orální historie – akademická sféra	24
1.1.5 Post Bellum a jeho projekty v kontextu orální historie	26
1.2 Žurnalistika a orální historie jako blízcí příbuzní?	33
1.2.1 Společné DNA – rozhovor	34
1.2.2 Rozhovory orální historie – interview a životní příběh	34
1.2.3 Žurnalistický rozhovor (a čím se liší od orálněhistorického)	37
1.2.4 Post Bellum v kontextu české žurnalistiky	43
2 Rozhlasový pořad Příběhy 20. století	47
2.1 Historie a současnost pořadu	50
2.2 Sběrači rozhovorů s pamětníky	51
3 Metodika výzkumné práce	55
3.1 Cíl práce a výzkumné otázky	55
3.2 Metodika výzkumu	56
3.3 Výběrový soubor šetření a sběr dat	57
3.2 Limity výzkumu	59
4 Výsledky analýzy pořadu	60
4.1 Základní deskriptivní analýza	60
4.2 Kvantitativní analýza pořadu	61

4.3 Závěry a interpretace výsledků.....	70
Závěr.....	75
Summary.....	76
Použitá literatura.....	79
Teze diplomové práce.....	85
Přílohy	88

Seznam zkratek

COH – Centrum orální historie

COHA – Česká asociace orální historie

MK – Mikuláš Kroupa

Seznam grafů

Graf č. 1: Hlavní témata pořadu a jejich četnost

Graf č. 2: Poměrové znázornění počtu žen a mužů v jednotlivých zaměřeních epizod

Graf č. 3: Zastoupení mužů a žen v hlavních tématech

Graf č. 4: Zastoupení mužů a žen v kategorii další téma 1

Graf č. 5: Zaměření epizody v závislosti na moderátorovi

Graf č. 6: Hlavní téma v závislosti na moderátorovi epizody

Graf č. 7: Zastoupení mužů a žen v epizodách rozdělených podle moderátorů

Graf č. 8: Změna zaměření epizod pořadu v čase

Graf č. 9: Změna poměru mužů a žen v pořadu v čase

Úvod

Předkládaná diplomová práce nese název „Orální historie a její místo v české žurnalistice na příkladu Příběhy 20. století v Českém rozhlasu“. Téma je rozkročené mezi dva obory – orální historii a žurnalistiku. Jakýmsi spojovníkem těchto dvou oborů je právě pořad Příběhy 20. století, který se v Českém rozhlasu vysílá již od roku 2006. Proč spojovníkem? Jednoduše řečeno – jedná se o publicistický dokumentární pořad vysílaný v rozhlasu, který je založený na metodě orální historie. Nahrávky pamětníků minulého století čerpá ze sbírky s názvem Paměť národa, kterou spravuje nezisková organizace Post Bellum. Zároveň pořad tvoří dva novináři, Mikuláš Kroupa, který je zároveň ředitelem Post Bellum, a Adam Drda. Výše položená konceptuální otázka má i složitou odpověď, která bude tvořit značnou část teoretických kapitol této diplomové práce.

Teoretická část diplomové práce se bude zabývat společnými rysy orální historie a žurnalistiky, zároveň pojmenuje jejich odlišnosti. Pro lepší pochopení tématu se práce bude nejprve věnovat samotné orální historii, jejímu vývoji, jejím možnostem a limitům. Jelikož je Paměť národa primárně česká sbírka pamětníků, bude se text zajímat také o vývoj orální historie v České republice. Bude srovnán „žurnalistický“ přístup Paměti národa a Příběhů 20. století a „akademický“ přístup Centra orální historie při Akademii věd České republiky. Nejsilnějším styčným bodem bude jistě metoda interview, proto práce následně popíše rozdíly a podobnosti přístupu k rozhovorům orálních historiků a novinářů.

Třetí kapitola popíše samotný rozhlasový pořad a jeho historii. K tomu poslouží také informace, které získal autor práce rozhovorem s jedním z moderátorů pořadu, Mikulášem Kroupou. Rozhovor v práci poslouží pro lepší pochopení cílů pořadu a pro zjištění, jak se tvůrci vztahují k orální historii a jak k žurnalistice a novinářské profesi. Přepis rozhovoru je součástí příloh. Podkapitola o pořadu se bude věnovat mimo jiné i sběračům Paměti národa: kolik jich pracuje na sběru výpovědí pamětníků, jak se sběračem stát a co všechno jejich práce v organizaci obnáší.

Poté už bude následovat stěžejní část diplomové práce, a to samotný výzkum. Pro analýzu pořadu Příběhy 20. století bude použita metoda kvalitativní obsahové analýzy. Primárním zdrojem pro analýzu budou všechny epizody pořadu vysílané v rozmezí

od 1. května 2006, kdy se pořad začal vysílat, po dobu patnácti let – do 1. května 2021. U všech epizod bude zaznamenáno hlavní zaměření epizody, hlavní téma, pohlaví pamětníka, region a další znaky, čímž se zjistí hlavní tematický směr pořadu. Analýzou tak práce popíše, jací pamětníci jsou pořadem nejčastěji vyobrazováni a na jaké příběhy je tvůrci soustředěna největší pozornost. Bude také zjišťovat, jaké zastoupení mají v pořadu muži a ženy.

Tato práce si vzhledem k šíři tématu klade několik cílů. Podrobně se cílům a výzkumným otázkám bude věnovat kapitola o metodice na začátku praktické části. Obecně je však možné říct, že jedním z cílů je popsat specifickou pozici organizace Post Bellum, která stojí za sbírkou Paměť národa a pořadem Příběhy 20. století, v české orální historii. Jelikož se jedná o organizaci založenou zejména novináři a historiky, bude se práce také zajímat o vztah organizace a jejích projektů s českou žurnalistikou, a to na pozadí rozboru podobností orální historie a žurnalistiky v širší a obecnější perspektivě. Kvantitativní obsahovou analýzou bude chtít práce odpovědět na to, jak pořad utváří obraz soudobé historie ve veřejném prostoru – jací pamětníci jsou nejčastěji vyobrazováni v pořadu. Také se zaměří na to, v čem je tento přístup orálněhistorický a v čem žurnalistický či dokumentární.

1 Teoretický rozbor orální historie ve vztahu k žurnalistice

Ač se Mikuláš Kroupa, jeden z autorů pořadu Příběhy 20. století, vůči orální historii vymezuje (Rozhovor s MK, 2023), není možné je od sebe zcela oddělit. Metodou orální historie totiž vznikají primární prameny, rozhovory s pamětníky, ze kterých pořad čerpá. Oproti jiným orálněhistorickým pracím má však přístup Paměti národa svá specifika, proto je nutné nejprve vyjasnit si, co to orální historie je a jaké má (nejen v České republice) podoby.

1.1 Co je to orální historie?

Mnoho publikací zabývajících se orální historií obsahuje kapitolu, která se snaží zodpovědět základní otázku, co to vlastně orální historie je. Budiž i to důkazem, že tato otázka zatím v akademických kruzích zcela jednoznačnou odpověď nemá. Také to poukazuje na fakt, že se o orální historii hovoří až od 40. let minulého století, tudíž je debata o ní stále velmi živá, a téměř každá nová (nejen) akademická práce ji musí znovu etablovat čtenářům či kolegům. Ani tato diplomová práce nebude výjimkou a pokusí se nastínit, co to vlastně orální historie je. K tomu zjistit, jaké místo orální historie zastává v české žurnalistice, to je nezbytné. Práce se pokusí o stručnou sumarizaci pohledů na orální historii jak zahraničních, tak českých odborníků a akademiků.

Orální historie může být jak předmětem odborného akademického zájmu – zpřesňování názvosloví, standardizace pracovních postupů, řešení etických a právních problémů –, tak zcela laickým sběrem informací například o rodinné historii bez hlubší znalosti teorie orální historie. Právě tato šíře orální historie znesnadňuje najít její jediný přesný popis. Na jedné straně se o orální historii mluví jako o vědním oboru, který má například své zastoupení v univerzitních programech (Vaněk, 2015), na té druhé jako o důležité kvalitativní metodě historiografie, která „demokratizuje dějiny“ – dává slovo těm, kteří jsou „velkými“ dějinami přehlíženi (Thompson, 2017); a v neposlední řadě může jít právě o (leckdy amatérský) sběr informací od pamětníků. Toto široké rozkročení souvisí s dalším tématem, kterého se tato práce dotkne – napětí mezi „akademickou“, „aktivistickou“ a případně také „žurnalistickou“ orální historií (viz např. Gruber, 2013). Všemi přístupy však prostupují základní pojmy, které jsou pro existenci orální historie nejpodstatnější a od kterých se i my odrazíme – vzpomínky, očití svědci a zaznamenané rozhovory.

Český orální historik Miroslav Vaněk (2015) píše, že otázka „Co je to orální historie?“ zcela jednoznačnou odpověď nemá. Poté nabídne obecnou definici orální historie:

Řada propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně. (Vaněk, 2015, s. 14)

Zároveň upozorňuje také na další zásadní pojem orální historie – totiž na badatele, který se pracovními postupy dobírá nových poznatků. Dále o orální historii Vaněk píše zejména jako o kvalitativní výzkumné metodě. „Tu je možno uplatnit, pokud badatel zkoumá např. politický, hospodářský či kulturní aspekt minulého dění, jež má dosud žijící účastníky a svědky.“ (Vaněk 2007, s. 14) Laicky řečeno je to podle Vaňka (2015) způsob, jak zachytit lidskou minulost vlastními slovy.

Poněkud šířeji a volněji orální historii chápou zahraniční zdroje: „Orální historie je založena na poslouchání a zaznamenávání vzpomínek a životních zkušeností lidí“, píše v úvodu známé publikace *The Voice of the Past* autor Paul Thompson (2017, s. 8). Další práce nabízí podobnou obecnou definici: orální historie jsou „rozhovory s očitými svědky minulých událostí pro účely historické rekonstrukce“ (Perks, Thompson, 1998, s. 9).

Nahrané rozhovory jsou jádrem metody orální historie. Orální historici podle Donalda Ritchieho vytvořili standardy pro provádění těchto rozhovorů a stanovili si zásady etického jednání s narátory (vypravěči), aby se vyhnuli opakování častých chyb. Avšak spěšně dodává, že u každého pravidla někdy lépe fungovala výjimka. (Ritchie, 2015) Ritchie ve své prakticky zaměřené publikaci *Doing Oral History* dále staví do centra pozornosti lidskou paměť, ze které lze vytěžit význam a uchovat jej. Ritchieho definice opět zmiňuje nahrání rozhovorů: „Zjednodušeně řečeno, orální historie shromažďuje vzpomínky a osobní komentáře historického významu prostřednictvím nahrání rozhovorů.“ (Ritchie, 2015, s. 1) Tyto rozhovory podle Ritchieho obvykle vede dobře připravený tazatel, který rozhovor s narátorem zaznamenává na audio či videozáznam. Nahrávky rozhovoru jsou poté přepsány, shrnuty, opoznámkovány

a následně umístěny do knihovny nebo archivu.

„Tyto rozhovory mohou být použity pro další výzkum nebo mohou být použity jako výňatky v publikaci, rozhlasovém nebo video dokumentu, ...“ (Ritchie, 2015, s. 1) Právě možné pozdější využití rozhovorů odborníky orální historie či jiných oborů – například psychologie, fonetiky – se považuje za jeden z velkých přínosů orální historie. Orální historik Mücke hledá paralelu v biomedicině: „Kdo by si ještě před pár lety představil, že bude možné zcela běžně na základě DNA analyzovat vzorky lidských tkání starých tisíciletí a vyvozovat z toho relevantní závěry? Proč by jednou nebylo možné za pomoci sofistikovaných nástrojů analyzovat také uchovávaná pamětní svědectví?“ (Mücke, 2013, s. 296)

Projekty, které nejsou z akademické sféry orální historie (a přísně si nevymezují teoretický a metodologický základ), z velké části tato „akademická“ pravidla kopírují. Tyto standardy jsou totiž značně intuitivní; snad jako by samotný obor orální historie pochopil, že bude sloužit širokému spektru badatelů a musí být snadno pochopitelný. Spíše je však možné, že základem orální historie je interakce dvou lidí o osobních záležitostech jednoho z nich – do hry tak vstupuje kupříkladu úcta či respekt k narátorovi a svědomí tazatele. Tedy vlastnosti, které mají hlubší společenský základ. Rozdíl může být například v otázce archivace a uveřejňování rozhovorů. Orální historici tuto oblast eticky i legislativně důsledně řeší, na rozdíl od jiných více novinářských projektů (viz Rozhovor s MK, 2023).

1.1.1 Vývoj orální historie

Pro pochopení účelu orální historie, proč vůbec vznikla, jejích možností, je potřeba se alespoň ve stručnosti podívat na její genezi. Jinými slovy, abychom zjistili, kam orální historie (mj. v českém mediálním prostoru) směřuje, je třeba zjistit, odkud a „s jakou“ vlastně přichází. Pro zachování odpovídajícího rozsahu práce se kapitola zaměří pouze na hlavní etapy vývoje orální historie (respektive užívání orálních pramenů v historii) – její počátek, úpadek v 19. století a návrat ve století následujícím. Na českou tradici orální historie se blíže zaměří samostatná podkapitola.

Pojem orální historie nemá oproti jiným metodám či vědním oborům dlouhou tradici, běžně se v anglickém tvaru „oral history“ užívá až zhruba od poloviny minulého

století. „To však neznamená, že nemá žádnou minulost. Ve skutečnosti je orální historie stará jako historie sama. Byla prvním druhem historie.“ (Thompson, 2017, s. 23) Jak zmiňuje Ritchie, zaznamenávání ústních výpovědí prováděl již antický historik Herodotos v pátém století před naším letopočtem, a to i u příběhů, ke kterým byl skeptický. Díky tomu ve svých pracích zachoval odstup od jediné správné verze historie: „takto vyprávěli někteří Peršané [...] ale jsou i jiní, kteří věc vyprávějí jinak,“ (Herodotos, nedatováno cit. podle Ritchie, 2015, s. 2) komentuje antický historik paměti účastníků událostí. Thompson k tomuto dodává, že skutečnost je složitá a mnohostranná; hlavní předností orální historie je, že v mnohem větší míře (než většina pramenů) umožňuje znovu vytvořit původní rozmanitost pohledů. (Thompson, 2017)

Ústní prameny se tak v zaznamenávání historie vedle těch písemných objevovaly běžně do 19. století. Pak se v historiografii v souvislosti s učením německého historika Leopolda von Rankeho začaly preferovat „tvrdší“ a „objektivnější“ důkazy o lidské minulosti – archivní dokumenty či písemné záznamy. Historici v této době odmítali ústní prameny jako folklór a mýty, ústní svědectví bylo považováno za příliš subjektivní. Z dříve spíše literárního žánru historie, ve kterém se využívaly historické reálie, se začal stávat vědecký obor. (Ritchie, 2015)

Za ironii osudu považuje Ritchie to, že se historici od ústních pramenů odvrátili v době, kdy se na ně začali obracet zástupci jiných oborů. Například novináři začali hojně využívat rozhovory v polovině 19. století. Novinové rozhovory se rozšířily ve Spojeném království jako součást „nové žurnalistiky“, která se snažila zaujmout masové publikum. (Ritchie, 2015) Ne všichni historici však v této době od orálních zdrojů upustili; historička Rebecca Sharpless uvádí za příklad autora Huberta Howea Bancrofta, který v 60. letech 19. století zkoumal vývoj Kalifornie a Západního pobřeží Spojených států pomocí rozhovorů s pamětníky. (Charlton, Myers, Sharpless, 2006)

Vaněk v souvislosti s touto „akademizací“ historiografie hovoří také o specifické představě o velkých dějinách, která vychází z pocitu „nadvlády bílého muže“ (2015, s. 35). Tyto velké dějiny opomíjejí masy, obyčejné lidi, protože nejsou dostatečně reprezentativními představiteli vyspělých národů. Za reprezentativní představitele jsou podle Vaňka považováni například vládci, armády, státní aparát či průmysl a obchod. „Zde nebylo místa ani pro ‚primitivní domorodce‘ kolonizovaných zemí ani pro členy

vlastní ‚bezdějinné vrstvy‘, kteří sice uměli mluvit (mnohdy ovšem ne psát!), většinou jim však žádný z historiků nenaslouchal...“ (Vaněk, 2015, s. 35) Osudy jednotlivců z těchto velkých skupin, které historici často zobecnili na třídy či vrstvy, tak museli začít zaznamenávat lidé z jiného než historiografického odvětví. Vaněk zmiňuje například antropology, etnology, folkloristy, psychology, novináře či muzejníky. (Vaněk, 2015)

Silná vědecká skepse k užívání orálních pramenů v historii trvala přes 50 let. Historici začali znovu hojněji využívat ústní prameny v psaní historie ve 20. století; zrak badatelů se opět obrátil mimo jiné k pamětem jednotlivců, osobním prožitkům minulosti. (Charlton, Myers, Sharpless 2006) Za kolébku orální historie, jak ji známe dnes, se považují Spojené státy americké. Významnou postavou pro počátky moderní orální historie byl americký novinář Allan Nevins, který v roce 1948 založil první orálněhistorické centrum na kolumbijské univerzitě v New Yorku. Nevins a jeho spolupracovníci chtěli zaznamenávat zejména paměti vysoce postavených lidí a vyplňovat místa v historii, která nebylo možné popsat jinými zdroji (pro jejich absenci). (Vaněk, 2015)

Jiný proud americké orální historie chtěl naopak studovat představitele nižších vrstev, kteří byli dosud historiky opomíjeni. Již kolem roku 1918 vzniklo například dílo o polských přistěhovalcích ve Spojených státech *Polish Peasant in Europe and America* autorů Znanieckého a Thomase, ve kterém autoři používali prameny osobní povahy (například dopisy). Na tento sociálně angažovanější směr, který Thomas prosazoval, pak navázali levicově orientovaní badatelé v 60. letech. (Vaněk, 2015) Tyto, jak píše Ritchie, „dějiny psané zdola“ (2015, s. 7), začali pěstovat lidé z hnutí za občanská práva, protiválečného či feministického hnutí. Pro absenci oficiálních historických zdrojů o osudech těchto skupin se museli uchýlit právě k ústním pramenům. (Ritchie, 2015) K tomuto období Vaněk dodává, že znovupřijetí orálních pramenů jako nástrojů pro vědecké poznávání historie nebylo akademickou obcí přijato nijak kladně, orální historici byli odsunuti na periferii výzkumných institucí – až byli donuceni začít si zakládat vlastní. (Vaněk, 2015)

Dnes je orální historie již etablovanou historiografickou metodou, ač se stále občas potýká s odmítavými pohledy a soudy:

Jelikož „otcům-zakladatelům“ historické vědy se zdály všechny prameny osobní povahy

příliš subjektivními na to, aby se staly plnohodnotným zdrojem poznání, začala se nad „kulturou mluveného slova“ a jejími prameny vznášet hrozba obvinění z nepravdivosti, a tudíž nevědeckosti závěrů učiněných na jejich základě. Klatba, která je postihla na dlouhá desetiletí, se nad nimi leckde vznáší ještě dodnes... (Vaněk, 2015, s. 34)

I tyto skeptické pohledy však pomáhají k dalšímu zpřesňování orálněhistorických postupů, zkoumání možností a limitů orální historie a jejímu dalšímu vědeckému rozvoji.

1.1.2 Účel orální historie: demokratizace dějin

Předchozí kapitola ve stručnosti zodpověděla otázku „odkud orální historie přichází?“, tato podkapitola se pokusí poskytnout odpověď na to „s jakou přichází?“. V souvislosti s orální historií se často zmiňuje demokratizace dějin, zalidnění historie, „malé“ dějiny, rozměr každodennosti. To vše souvisí právě s onou „aktivistickou“ snahou přizvat do dějin menšiny či opomíjené vrstvy. V úvodu knihy *The Oral History Reader* se píše, že díky tomuto přístupu metoda orální historie zachytila společenské jevy a tendence, které jiné historické metody popsat nedokázaly. „Do historických záznamů se skrze orálněhistorické rozhovory zapsali mimo jiné muži a ženy z dělnické třídy, domorodí obyvatelé nebo příslušníci kulturních menšin a nabídli vlastní interpretaci dějin,“ (Perks, Thompson, 1998, s. 9) „Aktivistická“ orální historie se tak v západních státech uplatňovala zejména ve výzkumu strukturálně znevýhodněných skupin (například homosexuálů, etnických minorit, lidí bez domova),

Orální historik Portelli pro „nový“ přístup k zaznamenávání historie zvolil příhodné srovnání s vývojem románu: „Orální historie mění psaní historie podobně, jako moderní román proměnil psaní literární fikce: nejdůležitější změnou je, že vypravěč je nyní vtažen do vyprávění a stává se účastníkem příběhu.“ (Portelli, 1991, s. 57) To je změna oproti tradičnímu přístupu k psaní historie, kde vystupuje autor v roli vševědoucího vypravěče, který stojí nad celým dějem a působí nestranně a nezaujatě. Posun ve vypravěčském postoji v sobě podle Portelliho (1991) nese pro badatele mnohem hlubší politickou a osobní angažovanost, nutí ho k převzetí odpovědnosti.

Tento „radikální“ přístup k orální historii se zrodil ve Spojených státech v 60. letech minulého století, kdy nová generace historiků přistupovala k orálním pramenům se stejnou vážností jako k těm písemným. Jistě k tomu přispěl dobový kontext USA, kde v té době probíhaly boje za práva Afroameričanů, žen či přistěhovalců, že se

právě k nim obrátila orální historie čelem. Tento přístup je tedy typický pro anglosaské prostředí. K aktivismu v orální historii se také vyjádřil Feldstein (2004), akademik z žurnalistického prostředí, který tvrdí, že orální historie jakožto metoda nemůže nést ideologii. Orální historií, rozhovorem, může vědec zachovat vzpomínky jak bohatých a mocných, tak chudých a bezmocných. „Sama o sobě je metodologie neutrální; její účinek závisí (částečně) na tom, kdo je dotazován a jak jsou tyto rozhovory použity – její sociální účel.“ (Feldstein, 2004, s. 7)

Orální historie se tak „etablovala (ať již chtěně, nebo nechtěně) jako nástroj pro budování identity marginalizovaných skupin a společenské transformace,“ píše Vaněk (2015, s. 85) a dodává, že v té době byla orální historie spíše společenským hnutím než vědeckou metodou. O odklonu české orální historie od tohoto „aktivistického“ nahlížení na orální historii bude řeč v kapitole o české tradici oboru.

Vaněk pak vidí za snahou badatelů demokratizovat historii zrod celé orální historie: „Demokratizační vlivy dorazily i do historie a jejím projevem bylo mj. i zrození orální historie jako metody.“ (Vaněk, 2015, s. 32) Metoda orální historie podle něj zmenšila rozdíl mezi velkými a malými dějinami. Avšak dodává, že cílem orální historie není proniknout do „malých dějin“, nýbrž ukázat, že nelze určovat a posuzovat velikost či významnost životních příběhů jednotlivců. (Vaněk, 2015)

Charlton za pojmem demokratizace dějin vnímá také demokratizaci celé orální historie. Jinými slovy, orální historie podle něj patří všem lidem na světě, kteří do orální historie mohou svobodně vstoupit a používat ji různými (ať více či méně srozumitelnými) způsoby. Představa, že by orální historie měla patřit úzké skupině badatelů nebo archivářům, podle něj opomíjí, že se orální historie stala běžnou a podstatnou součástí lidské historie. (Charlton, Myers, Sharpless, 2006) Demokratizace orální historie je velmi aktuálním tématem také díky rozvoji a zpřístupnění technologií široké veřejnosti. Zvukový záznam dnes pořídí díky telefonům v podstatě kdokoliv. Také digitalizace a částečné zpřístupnění archivů orálněhistorických rozhovorů umožňuje oproti minulosti nevídané možnosti pracovat s nepřeborným množstvím dat online z domova. Příkladem v českém prostředí je třeba projekt Příběhy našich sousedů, kdy orálněhistorické rozhovory vedou studenti. Či archivy Paměti národa, ke kterým má přístup kdokoliv přes internetovou e-badatelnu.

V dnešní době také není problém archivovat velké množství audio či videozáznamů rozhovorů. Portelli (1991) ve svém textu popisuje nutnost zachovat „zvukovost“ či „oralitu“ orálním zdrojům. V orálněhistorických výzkumech je totiž tradiční postup zaznamenat rozhovor a poté ho převést do psané podoby, čímž se nutně oddálí od původního vyznění. Zmizí pauzy a tempo řeči, nahradí je dle pravidel doplněná interpunkční znaménka, zmizí emoce narátora či jeho charakteristické jazykové projevy. Dnešní orální historie má však možnost archivovat a uveřejňovat celé audio i videozáznamy rozhovorů, čímž naplňuje Portelliho požadavek na zachování „zvukovosti“ narátorů.

Mimochodem i technologickým posunem a dostupností metody vzniká napětí mezi „akademickou“ orální historií a jejími dalšími formami. Vůči „neodbornému“ přístupu k orálněhistorickým rozhovorům se v minulosti vymezilo více orálních historiků z českého akademického prostředí. Například Mücke, který považuje důraz orálních historiků na etickou a právní stránku výzkumu za zásadní pro „vymezení vůči ‚neorálněhistorickým‘ přístupům, kterým je společná práce s rozhovorem a dotazováním.“ (Mücke, 2013, s. 300) „Aktivistickým“ orálním historikům pak vadí zejména neangažovanost a snaha o nestrannost akademického přístupu, tedy projevy, kterými se akademici oddalují od původní myšlenky orální historie.

Orálněhistorické výzkumy v zahraničí od 70. let vstupují do postmoderní fáze a zaměřují se čím dál více na zkoumání samotné paměti. Podle Švaříčkové Slabákové (2021) orálním historikům už nešlo tolik o to, aby byly rozhovory postaveny na roveň s písemnými historickými prameny, ale začali k nim přistupovat jako ke svébytným výpovědím:

Orální historie se začala soustředit ne tolik na to, co si lidé vzpomínají, jako spíše na to, proč si takto vzpomínají. Zásluha na tomto obratu je přičítána orálnímu historikovi Alessandru Portellimu, který jako jeden z prvních upozorňoval na spjatost individuální paměti s pamětí kolektivní a s potřebami a identitou vzpomínající komunity. Často citovanou větou se stalo jeho uvažování o tom, že v rozhovoru nás ‚omyly, výmysly a mýty vedou skrze fakta a za ně k jejich významu‘. (Švaříčková Slabáková, 2021, s. 45)

Další oblastí, kterou se začali akademici z oboru orální historie zabývat ke konci minulého století, byla intersubjektivita. Ve výzkumech se začalo více tematizovat, jak

celý proces rozhovoru ovlivňuje tazatel. V této fázi tak orální historici částečně odvrhávají snahu o objektivitu a spíše se snaží o (sebe)reflexi. „Nová forma orálněhistorického psaní měla zahrnovat reflexi vztahu mezi narátorem a badatelem jakožto vztahu dvou subjektivit, jež rozhovor vzájemně spolukonstruuji.“ (Švaříčková Slabáková, 2021, s. 46)

1.1.3 Stav české orální historie

Tato kapitola se blíže zaměří na českou tradici orální historie. Její výchozí bod a následný vývoj se liší od tradic západních států. Logicky za tím stojí totalitní minulost Československa. Zároveň v Česku, stejně jako ve světě, existuje více možných přístupů k využití orální historie. Jaká jsou specifika české orální historie? Jaké má kořeny? Jaké jsou v Česku hlavní přístupy k orální historii?

Orální historie, jak již bylo zmíněno, se v západním světě uplatňovala zejména od 60. let minulého století. V Československu čas „akademické“ orální historie přišel až po roce 1989 – dřívějšímu seznámení se s vědeckou metodou vědcům i nadšencům bránil komunistický režim blokující vědecké spojení se západem. To však neznamená, že by v Československu nevznikaly práce, které by pracovaly s pamětníky a s podobným principem jako dnešní orální historie. Vaněk (2004) zmiňuje dvě takové práce – *Hovory s T. G. Masarykem* Karla Čapka a akademickou publikaci *Práce s pamětníky a vzpomínkami z roku 1967* (Myška, Zámečník, Holá, 1967).

Čapkovo dílo je z období 20. a 30. let minulého století, a právě tím je v tomto případě zajímavé – v základech orální historie předběhlo v tomto případě i západní státy. Podle Vaňka (2004) dílo splňuje většinu charakteristik, aby mohlo být považováno za předchůdce orální historie: zachovává stylistiku Masarykových promluv, doplňuje je o komentáře a popis mimojazykových projevů, zároveň také popisuje okolnosti vzniku rozhovorů. Oproti orálněhistorickým rozhovorům pozdější doby tak nedodrhuje pouze jednu hlavní zásadu, a to „bezprostřední záznam každého hovoru“. (Vaněk, 2004, s. 37) Čapek totiž rozhovory nezaznamenával doslovně během hovoru, ale později je přepisoval ze své vlastní paměti. O Čapkově díle se zmiňuje i novinářská literatura o interview: „Vztah dotazujícího se ke zpovídanému byl na dnešní dobu uctivým, vyhýbal se jakémukoliv náznaku odporu.“ (Osvaldová, 2009, s. 29)

Druhé dílo blíží se tradici dnešní orální historie je publikace *Práce s pamětníky a vzpomínkami z roku 1967*. Opět nabízí mnoho průsečíků a podobností s moderní orální historií. Vaněk zmiňuje například obecný postoj ke studiu historie, ve kterém badatel vnímá skutečnost, že kombinací různých typů pramenů „překonáváme jejich jednostrannost a získáváme ucelenější pohled na minulost“. (Vaněk, 2004, s. 44) Publikace se pak liší od moderních přístupů třeba tím, že nabádá tazatele, aby usměrňoval vyprávění narátora. Ani v jednom případě se pak neobjevuje jedna ze zásadních poloh dnešní orální historie – obrácení pozornosti na menšiny a dějinami opomíjené skupiny.

Je specifickým posttotalitních zemí, že metodu orální historie využívají badatelé nejprve zejména k pokrývání „bílých míst“ historie. V takových zemích se totiž často jedná o jediný možný zdroj informací. (Thompson, 2017)

Podle Lišky (2021) v západních zemích orální historie sloužila k aktivistickému přístupu k psaní historie, oproti klasickým historiografickým metodám byla více aktivistická, a to v rámci silnějšího zájmu o dějiny menšin a odklonu od strukturalismu. V České republice se však orální historie uchytila zejména jako alternativa ke klasickým archivním pramenům, které v některých případech nejsou dostupné. Hlavním zájmem českých badatelů se po Sametové revoluci stala nejprve sama revoluce a její důležité postavy: již v roce 1990 vychází rozhovory se zakladateli Občanského fóra (Otáhal, Sládek, 1990). Badatelé se následně začínají věnovat také osudům lidí v bývalém protektorátu po 2. světové válce, v disentu či odboji. Jelikož však v Československu chybělo teoretické či metodické ukotvení orální historie, používaly se v těchto prvopočátcích rozhovory s aktéry dějinných událostí zejména jako doplňkový zdroj k jiným pramenům. (Vaněk, 2015)

Počátky orální historie v České republice jsou tak spjaty s politickými dějinami. Více pozornosti bylo věnováno lidem, kteří měli odlišné zkušenosti, než o jakých psala historiografie komunistického režimu. (Švaříčková Slabáková, 2021) Oproti orální historii v západním světě tak česká orální historie „zaostává“ v tématech, jakými jsou intersubjektivita či zkoumání paměti (zkoumání toho, proč lidé konkrétními způsoby vzpomínají, méně pozornosti na to, na co vzpomínají):

Česká orální historie ve svých publikacích klade důraz na metodologickou a technickou stránku rozhovoru, méně se v nich teoretizuje a uvažuje o poznání, jež bylo díky

orálněhistorickým pramenům zpřístupněno. Málo se v publikacích české orální historie reflektuje fakt, že vzpomínky jsou zpětnou rekonstrukcí; že mají více společného s tím, co se odehrává dnes, než s tím, co bylo dříve; málo je analyzována otázka moci a její dynamika během rozhovoru. (Švaříčková Slabáková, 2021, s. 43)

Mimo akademickou sféru se metoda orální historie v 90. letech rozšiřuje i do jiných českých vědeckých odvětví. I vzhledem k přetrvávající nedůvěře historiků se tak orální historie uplatňuje zejména například v etnologii – odborníci její pomocí zaznamenávají osudy perzekuovaných Romů či Židů během druhé světové války. (Vaněk, 2015) Zároveň tyto obory v 90. letech, více než obor orální historie, naplňují jednu z původních podstat orální historie – dávají slovo dosud přehlíženým. Svou pozornost v následujících dvou kapitolách zaměří práce na dva hlavní proudy orální historie v Česku, a to v první řadě na akademický proud kolem Centra orální historie, v druhé řadě na aktivity organizace Post Bellum, která sbírá rozhovory pro Paměť národa. Samozřejmě jsou zde další projekty a organizace, které metodu orální historie využívají (viz například Paměť žen, nedatováno), avšak pro zachování únosné délky práce budou z rozboru vynechány.

1.1.4 Centrum orální historie – akademická sféra

Zaměření se na skupiny, které nebyly v minulosti vyslyšeny z ideologických a politických důvodů (namísto sociálních v anglosaské tradici), je pro českou „akademickou“ orální historii příznačné. Svědčí o tom například výzkum Vaňka a Otáhala, ze kterého vzešla populární kniha *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu, životopisná vyprávění* (1999). Právě skupina kolem Vaňka pokládala v té době akademické základy orální historie v České republice. Kniha tak obsahovala mimo přepisů rozhovorů i základní teorii orální historie, metodologii, etický rámec a řešila pozice a motivace badatelů. Hlavní důraz, což bylo také v podstatě novum, autoři kladli na interpretaci a analýzu rozhovorů. Na začátku interpretační části si určili, jakým společenským oblastem se budou věnovat (například rodinnému zázemí, škole, zájmové činnosti studentů). Samotný interpretační text je pak v podstatě mozaikou výpovědí narátorů. Logicky tak historik do práce vnáší svůj pohled na věc – výběrem toho, co zdůrazní, nebo naopak potlačí. I kvůli tomu interpretačnímu textu předchází několik kapitol o výběru narátorů, pozicích badatelů apod.

„Akademičtí“ orální historici se od roku 2000 mohli sdružovat v nově založeném Centru orální historie (COH) Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky. Po počátečních projektech, které mapovaly právě hlavně „bílá místa“ nedávné historie (dalším příkladem budiž Vaněk, 2006), se pozornost vědců přesunula také k „mlčící většině“, tedy k dříve opomíjeným velkým vrstvám společnosti (viz např. Vaněk, 2009). Relativně silné zastoupení měly a mají v české „akademické“ orální historii také regionální orálněhistorické výzkumy (viz např. Fikarová, 2022). Na sociální menšiny se upírají některé novější studie, za příklad může posloužit článek Botkové (2023).

K míře společenské angažovanosti české orální historie se vyjádřil jeden z čelních představitelů COH Mücke ve svém článku o stavu české orální historie. Konstatuje, že „schopnost ‚dát hlas‘ menšinám mnoha podob patřila mezi jeden ze základních kořenů rozvoje orální historie v průběhu minulého století.“ (Mücke, 2013, s. 299) Dále píše, že orální historie stála také za budováním státní a národní identity (například v posttotalitních zemích sovětského bloku). „Z mého pohledu by tyto tendence neměly přerůst v přehnanou ideologizaci a služebnost orální historie ve jméno ‚vyšších cílů‘.“ (Mücke, 2013, s. 299)

Vývoj a směr „akademické“ orální historie v České republice kritizuje ve svém článku například Gruber (2013), který tvrdí, že bez politizace orálněhistorických výzkumů (ono Portelliho již zmiňované převzetí odpovědnosti) hlasy narátorů nebudou vyslyšeny. Bez politizace „nadále zůstanou stát široce rozkročení mezi akademismem a aktivismem. Aktivismem, který se snaží potlačit, a akademismem, na nějž aspirují, ale stále ho nejsou s to dosáhnout.“ (Gruber, 2013, s. 280) Podle Grubera badatelé navazují na schematizované vnímání minulosti, ve kterém dochází k antagonistickému dělení historie: dobro versus zlo. Historik, který pracuje s těmito schémata se podle Grubera „stává obhájcem panujícího řádu, současného systému. Ten je stále výrazně postaven na vymezení se vůči řádu minulému, předlistopadovému. Pokud má charakterizovat sám sebe, uchyluje se k tomu, že říká, jaký není: komunistický.“ (Gruber, 2013, s. 280) Českou „akademickou“ orální historii zmiňuje ve své knize i Thompson, který její přístup vnímá podobně: „Typicky však (*Miroslav Vaněk a Pavel Mücke, pozn. VD*) nevzpomínají na českou společnost za komunismu z hlediska sociálních tříd. Základní rozdělení viděli v tom, že se společnost dělila na ‚my‘ jako nekomunisty versus ‚oni‘ jako členy komunistické strany.“ (Thompson, 2017, s. 96)

1.1.5 Post Bellum a jeho projekty v kontextu orální historie

Jak již bylo zmíněno, ve světě existuje mnoho podob orální historie a Česká republika není výjimkou. Vedle akademické části tu existuje také „novinářská“, kterou reprezentuje nezisková organizace Post Bellum. „Novinářská“ zejména proto, že Post Bellum založila skupina novinářů (a historiků) v čele s Mikulášem Kroupou. Také proto, že získaná svědectví pamětníků používá v publicistickém rozhlasovém pořadu Příběhy 20. století. Tomuto pořadu se bude podrobně věnovat praktická část diplomové práce. Tato kapitola se tak bude snažit postihnout zejména vztah organizace Post Bellum a jejich dalších projektů k orální historii (potažmo české „akademické“ orální historii). Předpoklad je, že z přímého srovnání vzejde mnoho podobností i odlišností. Stejně tak, že už z tohoto srovnání vzejde mnoho podobností s žurnalistickým oborem – čímž práce také více obhájí ono označení „novinářská“ orální historie.

Neziskovou organizaci Post Bellum (latinsky „po válce“) založila v roce 2001 skupina novinářů a historiků za účelem nahrávat a uchovávat vzpomínky pamětníků důležitých historických momentů 20. století. Pod Post Bellum spadá rozsáhlá sbírka svědectví pamětníků Paměť národa, ve které se nejprve kladl důraz zejména na svědectví „hrdinů“ – původně nesla sbírka dokonce název Hlasy hrdinů. (Rozhovor s MK, 2023) Poté začali autoři projektu sbírat i svědectví „antihrdinů“ či národnostních menšin. Podle webových stránek Post Bellum Paměť národa nyní:

Zahrnuje především vzpomínky válečných veteránů z 2. světové války, přeživších holocaust (sic!), odbojářů, vyprávění politických vězňů, představitelů disentu, příběhy novodobých vojenských veteránů, představitelů národnostních menšin, ale také těch, kteří se stali součástí represivních složek totalitních režimů – Státní bezpečnosti, KGB a jiných.
(Post Bellum, nedatováno:a)

O sbírku se starají tři instituce, vedle Post Bellum také Český rozhlas a Ústav pro studium totalitních režimů. Paměť národa je jednou z největších orálněhistorických sbírek v Evropě, nyní je v databázi podle webových stránek projektu 16 842 pamětníků, publikovaných je 9021 z nich. (Paměť národa, nedatováno:a)

Jestliže „aktivistická“ orální historie se v západních státech uplatňovala zejména ve výzkumu strukturálně znevýhodněných skupin, v České republice se nejprve uchytila jiná její forma – antikomunistická, respektive antitotalitní v podání Post Bellum. Mikuláš

Kroupa v rozhovoru uvedl, že Příběhy 20. století nejsou historický pořad, který by představoval velké dějiny. „Jde nám o konkrétní lidské osudy zasazené do těch historických kulis. Baví mě, jak vždycky nově člověk pohlédne na ten osmačtyřicátý a ty veliké politické události 20. století, které jsou skutečně veliké a vlastně klíčové, vlastně proměnily společnost a svět.“ (Rozhovor s MK, 2023) Výpovědi pamětníků tak pořad vnímá jako svébytné střípky reality, které zasazuje do historických kulis. Právě zdůrazňováním velkých historických milníků a vnímáním příběhů skrze ně se pořad Příběhy 20. století oddaluje od anglosaské i české tradice orální historie. To souvisí také s tím, jaké pamětníky organizace považuje za vhodné k zařazení do sbírky Paměť národa. „Spojuje je to, že mají nějaký dějinný příběh. Nic jiného.“ (Rozhovor s MK, 2023) Dějinný příběh pro Kroupu znamená, že je pamětník „svědkem či přímo účastníkem události, o kterých ví, že se týká všech“ (Rozhovor s MK, 2023).

Další projekty Post Bellum (mimo Paměť národa a Příběhy 20. století) taktéž velmi úzce souvisí s orální historií – například Příběhy našich sousedů. (Příběhy našich sousedů, nedatováno) Projekt, ve kterém studenti nahrávají rozhovory s pamětníky žijícími v jejich okolí a následně je upraví do rozhlasové, televizní či psané reportáže. Samozřejmě v takových případech většinou nejde o profesionální orálněhistorické rozhovory, avšak dochází k jevu, který je patrný ve světové orální historii a který byl již zmíněn výše, totiž k demokratizaci orální historie – podpoření myšlenky, že orální historie patří všem, ne pouze hrstce akademiků. Studenti mají možnost zpracovat příběh pamětníka v animaci či komiksu, což také naznačuje možný směr orální historie – transmediální zpracování příběhů. I to lze považovat za další sblížení Post Bellum s novinářským (respektive mediálním) oborem. Tyto aktivity mohou také rozvíjet zájem u mladých lidí o rozhlasovou a reportážskou činnost.

Zachytit ve stručnosti celou šíři projektů organizace Post Bellum je složitý úkol. Vedle výstav s regionálním významem (například Proměny Ústeckého kraje), mezinárodních výstav (Vysídlená paměť) či festivalu také Paměť národa otevřela vlastní gymnázium, natáčí populární podcast, nebo organizuje veřejné sbírky (například ke dni válečných veteránů) či dokumentaristickou soutěž Příběhy 20. století. Také od roku 2010 každoročně uděluje Cenu Paměti národa. O snaze vyprávět příběhy z minulého století novými a zajímavými způsoby pro mladou generaci svědčí nový Institut Paměti národa, což je moderní expozice (prozatím funkční v Pardubicích, Olomouci a Brně), která

využívá pro vyprávění kombinované projekce, promítání skrze kouř, světelné a zvukové efekty, rozšířenou realitu či také archiv předmětů spojených s příběhy. (Institut Paměti národa, nedatováno)

Organizace také pořádá velké množství akcí, v posledním roce zejména na podporu Ruskem napadené Ukrajiny – podle výroční zprávy shromáždilo Post Bellum díky dárcům pro Ukrajinu téměř 400 milionů korun (Post Bellum, 2023). S tím souvisí také projekt Paměť Ukrajiny, kdy se Post Bellum snaží na Ukrajině vytvořit síť novinářů, orálních historiků a pedagogů, kteří by se zasazovali o šíření příběhů založených na demokratických základech. „A do budoucna tak na Ukrajině připravit půdu pro další aktivity inspirované odkazem společnosti Post Bellum.“ (Post Bellum, nedatováno:b)

Post Bellum v kontextu české orální historie

Ač se Mikuláš Kroupa, jeden ze zakladatelů Post Bellum a tvůrce Příběhů 20. století, nepovažuje za orálního historika (Rozhovor s MK, 2023), je nezpochybnitelné, že Post Bellum a jeho projekty (Paměť národa, Příběhy 20. století, Příběhy našich sousedů) s metodou orální historie pracují. Oproti akademické sféře je přístup Post Bellum k práci s orálními prameny složitější postihnutelejší, jelikož jejich práce neuvádějí teoretické ani metodologické ukotvení. Tato část práce tak bude vycházet zejména z dostupných rozhovorů s oběma tvůrci pořadu (včetně vlastního rozhovoru). Také poslouží etický kodex Post Bellum, který je veřejně dostupný na webových stránkách organizace. Etický kodex má i Česká asociace orální historie (COHA), lze se tak pokusit o alespoň částečné srovnání přístupů. Asociace čítá devět institucí, mimo jiné jsou členy Centrum orální historie, Gender Studies, Muzeum romské kultury či Národní filmový archiv. Post Bellum v asociaci chybí.

Samotný způsob rozhovorů je pro akademiky i Post Bellum podobný. Zakládají si na tzv. životních příbězích – typu rozhovoru, ve kterém pamětník hovoří o celém svém životě. Mikuláš Kroupa v rozhovoru uvedl, že vždy doporučuje sběračům sejít se s pamětníkem alespoň dvakrát. „Trochu vzpomínkový pásmo, který se rozvine, když začnete vyprávět o svém životě, rozbít. Ale v tom druhém sezení třeba. Proto je důležitý a považuju to za důležitý a moc to doporučuju našim sběračům, aby se s tím člověkem vždycky setkali aspoň dvakrát.“ (Rozhovor s MK, 2023)

Zásadním rozdílem v přístupu akademiků z Centra orální historie a sběračů z Post Bellum je jejich práce se zaznamenanými rozhovory. Vědci z COH mají ve zvyku rozhovory publikovat ve vědeckých člancích a knihách, které mají většinou pevně stanovené téma a časový rozsah. Také ve svých pracích přikládají velkou váhu analýze a interpretaci rozhovorů – zasazení do historického kontextu, pečlivému výběru výpovědí k jednotlivým tematickým okruhům. Liška to ve svém odborném článku nazývá „explicitně metodologizovanou interpretací“ (2021, s. 74). Ta podle něj „staví na důkladné znalosti kontextu, vyvážených citacích a snaze o co nejmenší zkreslení a zjednodušení dané výpovědi. Ostatně hlavním smyslem práce je právě výsledná interpretace a vědecké zobecnění jednotlivých příběhů.“ (Liška, 2021, s. 74)

Post Bellum ve svých projektech naopak staví na příbězích jednotlivců, jejich prací je sběr rozhovorů s pamětníky a jejich uveřejnění. Autorský vklad je v jejich případech založený ne tolik na analýze a zasazení do historického kontextu, jako spíše na výběru pamětníka, tématu či zdůraznění „důležité“, primární části života pamětníka – často ve snaze najít poselství. To souvisí s Kroupovým přístupem na pomezí novinářské a dokumentární praxe, ve které se snaží hledat příběhy. Tento charakteristický přístup se pak propisuje do celé Paměti národa. Liška (2021) tento přístup nazývá v kontrastu k akademikům implicitní interpretací. „Jak vypověděl Kroupa, hlavním smyslem jeho práce je vyprávět příběhy. Tedy obsahová stránka samotných svědectví. Zpravidla se nevyhýbá emocím jak pamětníka, tak svým osobním. Koncipuje výstup jako příběh, který má začátek, prostředek a konec. Další interpretační rozměr však už nereflktuje, respektive na něj ani necílí.“ (Liška, 2021, s. 74) K vyprávění příběhů a jejich zpracovávání Mikuláš Kroupa v rozhovoru řekl toto: „Jsme novináři, ale ve smyslu publikování, že s těmi příběhy pracujeme. Vyprávíme je tak, jak nám ti lidé ty příběhy předali.“ (Rozhovor s MK, 2023)

Mimochodem o touze Mikuláše Kroupy hlavně vyprávět příběhy svědčí například epizoda pořadu Příběhy 20. století s názvem *Za to, že neudal své bratry, dostal dvanáct let vězení. Příběh Aloise Čočka* (Kroupa, Lucuk, 2020) – v této epizodě svůj příběh nevypráví sám Alois Čoček, ale jeho výpovědi přemluvil někdo jiný, a to z důvodu nedostatečné kvality nahrávky pamětníka. Jak je vidno, příběh je skutečně primárním a dominantním faktorem při výběru témat a pamětníků do pořadu.

Z etického kodexu Post Bellum je patrné, že organizaci zakládali novináři (zejména rozhlasoví) – jde totiž o v podstatě přepsaný kodex Českého rozhlasu doplněný o několik bodů o zacházení s výpověďmi pamětníků. O novinářském základu hovořil v rozhovoru i Mikuláš Kroupa:

My jsme novináři, vzešli jsme z novinářského prostředí, jsme vychovaní vzdělání v novinářském prostředí. Studoval jsem novinářskou školu. Setkával jsem se s novináři, stal jsem se součástí několika redakcí. Viděl jsem, jak funguje redakce, jak se stanovují témata. A protože jsem pracoval pod etickými kodexy novinářskými jako v Českém rozhlase, stále ten kodex ctím, stejně jako pod kodexem BBC, tedy veřejnoprávních médií, a tak jsem si řekl, že moje práce má být... Cítím se mnohem víc novinářem než historikem, orálněhistorickým redaktorem nebo jak to chcete formulovat. (Rozhovor s MK, 2023)

Post Bellum v kodexu staví do popředí poskytování služby veřejnosti „v podobě zaznamenání autentických osobních svědectví pamětníků významných historických událostí a jejich zpřístupnění v rámci celoevropské platformy dokumentárních a oral-historických projektů, kterou Post Bellum s partnery vytvořil.“ (Kroupa, Kroupa, 2010) Centrum orální historie v kontrastu staví do popředí snahu o „vytvoření metodických pravidel a návodů pro využití orální historie ve vědeckém výzkumu za účelem ‚chránit‘ ji před nevědeckým používáním a důsledné zastávání etických pravidel výzkumu vedeného metodou orální historie.“ (Hlaváček, 2019)

Co si pod „ochranou před nevědeckým používáním“ představit? Vaněk a Mücke spatřují hlavní nebezpečí „v některých zjednodušujících žurnalisticko-publicistických přístupech, navíc mnohdy ideologicky podbarvených“. (Vaněk, 2015, s. 235) Posléze citují historika Randáka, který pokládá otázku, zda iniciativa Paměti národa pouze zaznamenává a archivuje paměť individuální, nebo jestli individuální a kolektivní paměť vytváří a formuje? A případně jak se to propisuje do zkoumání minulosti a jejím očišťování? (Randák, 2010 cit. podle Vaněk, 2015) Je snadné odušit, že Vaněk a Mücke za „žurnalisticko-publicistickým“ přístupem vidí právě Paměť národa a Kroupovy aktivity.

Vaněk a Mücke (2015) za problematický považují například případ Karla Vaše, klíčového muže vykonstruovaného procesu s generálem Heliodorem Píkou, se kterým Mikuláš Kroupa natočil rozhovor v roce 2007. Podle Vaňka a Mückeho Kroupa

přesvědčil Vaše, že může „bez následků (pozdější morální nebo právní újmy) svůj rozhovor vykládat“ (Vaněk, 2015, s. 234) Přesvědčil ho tím, že mu dal podepsat souhlas, který by byl v podmínkách COHA nepřijatelný. Také Kroupovi vyčítají pozdější vyjadřování pro média, kdy říkal, že Vaš nebyl schopen dojít do konce života reflexe. „Proč by pro naše poznání mělo být méně významné, když bychom rozhovor s Karlem Vašem natočili profesionálně, podle zásad etiky jej anonymizovali a v anonymizované verzi ho použili ve vědecké práci?“ (Vaněk, 2015, s. 234) Zde narážíme na to, že Post Bellum a Mikuláš Kroupa chtějí spíše ukazovat příběhy a ideálně ty, které obsahují nějaký druh katarze. Orální historici zase poznávat „konkrétní dobové osudy v kontextu, jejich místo v uplatňování mechanismů výkonu moci, proměny jejich paměti, individuální reflexe, způsob argumentace, pohledy z retrospektivy apod.“ (Vaněk, 2015, s. 234)

Ke striktním pravidlům orálních historiků ohledně povolení archivovat a využívat sebrané rozhovory, dal Mikuláš Kroupa v rozhovoru příklad situace, kdy nahrával pamětníky u Vráže u Berouna. Tématem bylo zavraždění 17 Němců na konci druhé světové války. Kroupa uvedl:

Tak já jsem tam obcházel a třeba tři lidi mi najednou řekli spoustu zajímavých věcí. Bylo to na ulici, věnovali mi 10, 15, 20 minut a vyprávěli mi, co tenkrát zažili. Hledal jsem samozřejmě lidi, kterým bylo třeba 80, 90. Dneska je to už nezdokumentované a taky tam kolem se shromažďovali lidi a byla to taková jakoby anketa, ale velice použitelná. [...] Také v té chvíli jsem nemohl mít nějaký souhlas s archivací a tak dále. Zkrátka jako novinář jsem se ptal s mikrofonem, viděli ho, říkal jsem jim, že to chci pro Paměť národa, pro Příběhy 20. století, jestli by mi neřekli. Orální historici, co vystudovali a mají ty pravidla, by řekli, že se to nesmí používat, protože to nebylo podepsané nějakým speciálním souhlasem a nesmí se to archivovat a... no to je nesmysl samozřejmě, to všichni víme, že je to cenné svědectví té události. A ten, kdo se potom jednou bude zabývat touto událostí z května 1945 u Vráže, tak na Paměti národa zaplat'pánbůh najde řadu svědectví. (Rozhovor s MK, 2023)

Post Bellum v kodexu dále zdůrazňuje potřebu nezávislosti a nestrannosti. „Musí však také dostát povinnosti stát vždy na straně lidské důstojnosti, základních lidských práv a svobod a úcty ke kulturnímu a hodnotovému dědictví.“ (Kroupa, Kroupa, 2010) Tato pasáž je například zcela shodná s kodexem Českého rozhlasu. Jiná část také jmenuje funkce, které mají projekty Post Bellum plnit. „Účelem existence Post Bellum je zajistit

veřejnosti zdroj informací, historické reflexe, poučení, ale i zábavy, které jsou ovšem chráněny před lobbistickými tlaky.“ (Kroupa, Kroupa, 2010)

Etický kodex COHA pak zdůrazňuje zejména práci s narátorem. „Narátora/narátorku důkladně seznámit s účely, cíli a postupy orálněhistorického výzkumu, do něhož přispívá svým příběhem. Vysvětlit mu/jí jeho/její práva v procesu vzniku nového pramene (např. právo autorizace, anonymizace, copyrightu etc.) a upřesnit jeho následné uložení (např. v osobním archivu či archivu instituce).“ (Hlaváček, 2019) Oproti „narátorům“ u akademiků Post Bellum pracuje s pojmem „pamětník“. Etický kodex Post Bellum také standardizuje právní i etické stránky rozhovorů – například nutnost podepsat s pamětníkem smlouvu před pořízením rozhovoru, také se zavazuje k tomu informovat pamětníka o charakteru projektu.

Zajímavým vybočením Post Bellum od orálněhistorické praxe je část kodexu o možnosti použití skrytého mikrofonu při rozhovorech s pamětníky – opět zcela vychází z kodexu Českého rozhlasu. Zde si vymezuje možnost využít skrytý mikrofon pro záležitosti vážně se dotýkající veřejného zájmu, „jestliže materiál, který má být natočen, nelze ani při vynaložení zvýšeného úsilí získat jinak, a jestliže je tento materiál současně nezbytný pro zpracování tématu a projektu.“ (Kroupa, Kroupa, 2010) Vaněk se proti tejnému a investigativnímu nahrávání narátorů vymezuje, nepovažuje takovou praxi za součást orální historie. (Vaněk, 2015)

Kodex Centra orální historie je obecnější a více zaměřený na samotnou metodu; zmiňuje například potřebu pečlivého a svědomitého vedení výzkumu, podrobného probírání otázek a témat vztahujících se k výzkumnému závěru. Větší důraz klade na osobu narátora, jeho komfort.

Zásadní rozdíl je možné nalézt i v přístupu k požadavkům autorizace již zaznamenaných rozhovorů. Jak bylo zmíněno výše, Centrum orální historie považuje autorizaci za právo narátora. Etický kodex COHA dále uvádí doporučení:

Považovat rozhovor a sdělené informace za důvěrné do té doby, dokud narátor/narátorka neposkytne svůj souhlas k jejich uveřejnění. V informovaném souhlasu by navíc mělo být vyhrazeno místo pro jakákoliv další ujednání dle přání narátora/narátorky, která se musí respektovat (např. ujednání o anonymitě, o omezení přístupu k rozhovoru, požadavku

jeho autorizace etc.). (Hlaváček, 2019)

Oproti tomu Post Bellum v kodexu uvádí, že dohodu o autorizaci rozhovoru si musí pamětník vyžádat a Post Bellum ji „může v odůvodněných případech akceptovat“ (Kroupa, Kroupa, 2010). V případě, že takovou dohodu Post Bellum přijme, může jít pouze o poskytnutí přepisu rozhovoru pamětníkovi. Případné změny přepisu pak musí posoudit a schválit Rada Post Bellum či koordinátor projektu. Tento přístup lze považovat opět spíše za novinářskou praxi než za orálněhistorickou. Za povšimnutí také stojí fakt, že Post Bellum nazývá pracovníky, kteří provádí rozhovory s pamětníky, jako „sběrače“. Ti musí projít testem znalostí z moderní historie a proškolení v metodice sběru rozhovorů. U akademiků se pracuje s pojmem „tazatel/ka“, případně „badatel/ka“.

1.2 Žurnalistika a orální historie jako blízcí příbuzní?

Vztah žurnalistiky a orální historie popsal akademik a žurnalista Feldstein (2004) ve svém článku jako „kissing cousins“, tedy jako vztah blízkých příbuzných. Mají podle něj mnoho společných rysů. Mezi zásadní podobnost patří například využívání metody rozhovoru. Fakt, že orální historici i žurnalisté využívají rozhovory k získávání relevantních a důvěryhodných informací, také vytváří podobné otázky, kterými se musí oba tábory zabývat – otázky týkající se empatie, etiky a způsobu práce se získanými svědectvími. To, jakým způsobem oba obory tyto otázky řeší, vytváří také mnoho odlišností. Rozdíly jsou zapříčiněny jinými cíli, normami, metodami či technikami žurnalistů a orálních historiků. (Feldstein, 2004)

„Stejně jako blízcí příbuzní mající podobné kořeny a genetický materiál jsou spjati, ale odděleni. A každý z nich má toho druhého co naučit.“ (Feldstein, 2004, s. 5) Co se mohou vzájemně naučit? Co žurnalistiku a orální historii spojuje? Nesplývají v některých ohledech v jedno? Také na tyto otázky se tato kapitola bude snažit najít odpověď. Právě odborný článek Marka Feldsteina (2004) poslouží v této části práce jako teoretický základ, ač není možné spoléhat pouze na něj. Zejména proto, že pojednává o rozdílech žurnalistiky a orální historie ve Spojených státech, kde mají oba obory odlišnou historii i současnost. Bude využit tedy zejména jako inspirace a v jádru zájmu práce bude česká žurnalistika a orální historie. Jak blízcí příbuzní jsou?

1.2.1 Společné DNA – rozhovor

Pokud Feldstein ve svém textu píše o sdílených kořenech a genetickém materiálu, jistě si za tím lze představit právě pro oba obory společnou metodu rozhovoru. Rozhovor, jak již bylo zmíněno, funguje pro žurnalisty i orální historiky jako způsob získávání důvěryhodných informací. Zároveň však tato společná metoda dává nahlédnout na odlišné principy žurnalistiky a orální historie, a to zejména v přístupu k získaným výpovědím (viz Feldstein, 2004). Jelikož je rozhovor nejsilnějším styčným bodem a zároveň bodem, který odhaluje nejvíce rozdílů mezi oběma obory, bude se mu další text věnovat dopodrobna.

Rozhovor by jako téma vydalo na samostatnou diplomovou práci, ať už bychom se jím zabývali z pohledu žurnalistů či orálních historiků. Tato práce se proto omezí zejména na základní charakteristiky orálněhistorického a žurnalistického rozhovoru, poté se pokusí pojmenovat nejzásadnější rozdíly obou přístupů, a to s důrazem na české prostředí. Podobností orální historie s žurnalistikou si všímá i Miroslav Vaněk: „K orální historii se z jiné strany přibližují (ale nejsou s ní totožná!) interview vedená žurnalisty (a publikovaná např. časopisecky).“ (Vaněk, 2007, s. 75) Když jsme využili slov orálního historika Vaňka, je nasnadě nejprve se ponořit do orálněhistorického způsobu vedení rozhovorů. Jak se ptají orální historici?

1.2.2 Rozhovory orální historie – interview a životní příběh

Rozhovor je pro orální historii zcela zásadní výzkumnou metodou, právě rozhovorem z očí do očí totiž vzniká nejcennější materiál – výpověď narátora. Když Vaněk charakterizuje orální historii z praktického hlediska, první bod zní, že se „jedná o nahrávaný rozhovor ve formátu otázka – odpověď“ (Vaněk, 2007, s. 11). V jiném textu Vaněk zmiňuje, že výsledkem orální historie je přepis „toho, co jedna osoba sdělila (vyprávěla) druhé v rozhovoru nebo řadě rozhovorů, ve snaze vnést něco hodnotného do tohoto záznamu“ (Vaněk, 2004, s. 21). Rozhovor tedy leží v samotném centru orální historie, bez něj by nemohla existovat. Přirozeně ne každý nahraný rozhovor z očí do očí je možné považovat za orálněhistorický. K provedení „akademického“ orálněhistorického rozhovoru je potřeba dodržovat určitá pravidla, ať už v rovině tematické (například věnovat se událostem v minulosti) či procesní (uchovat záznam a případně ho zpřístupnit dalším badatelům, pokud to eticko-právní stránka věci dovolí).

(viz např. Ritchie, 2015)

Některé starší akademické orálněhistorické texty uvádí právě zaznamenání a případně zpřístupnění celého záznamu rozhovoru jako nejdůležitější krok k tomu, aby mohla být práce (rozhovor) považovaná za orální historii. Například Lohead (1976) popisuje praxi politického novináře Haynese Johnsona, který si, ve snaze o větší důvěryhodnost, pořizoval na magnetofonové pásky nahrávky rozhovorů – ty pak přepisoval a zveřejňoval. „Situaci lze zjednodušeně vyjádřit následovně. Když novinář dělá s někým rozhovor s tématem z jeho minulosti a nahrává ho, jedná se o akt orální historie.“ (Lohead, 1976, s. 6) Podle Loheada tak Haynes dělal orální historii z novinářské pozice. Právě snaha novinářů o větší důvěryhodnost vedla k častějším záznamům rozhovorů. Lohead cituje vyjádření Haynese, který říká, že je dnes (v roce 1974) obrovská nedůvěra k tištěnému slovu. „Proto používáme přepisy rozhovorů, abychom čtenářům dali pocit: ‚Proboha, ať už se mi to líbí, nebo ne, tohle ten člověk řekl.‘“ (Haynes, 1974 cit. podle Lohead, s. 6) Tento náhled na využívání svědeckých výpovědí pro zdůvěryhodnění tvrzení novinářů je v kontextu dnešního světa sociálních médií poněkud iluzorní, avšak vhodný pro dokreslení historické provázanosti orální historie a žurnalistiky.

Interview

Vaněk uvádí dvě základní metody, kterými lze postupovat při vedení orálněhistorického rozhovoru. Tou první je interview, což je v orální historii rozhovor o konkrétní historické události, kterou respondent prožil a může o ni podat svědectví. Je v něm také podstatné brát v potaz společenskou roli dotazovaného, jeho postavení. Badatel do rozhovoru vedeného jako interview vstupuje častěji, aby dotazovaného korigoval a držel u tématu. Tazatel by neměl rozporovat postoje a názory dotazovaného, pouze se snaží dotazy získat relevantní informace k tématu. V interview by mohl narátor snadno získat dojem, že ho historik přišel pouze „vytěžit“, proto orální historici často využívají polostrukturovaný rozhovor s úvodem o celém životě dotazovaného a například s jeho plány do budoucna.

Úvodní a závěrečná pasáž dává oběma stranám pocit, že tazatel nepřišel za svým narátorem pouze ve snaze vytěžit pro sebe důležité informace a po jejich získání exploitovaného narátora opustil. Právě nehraná snaha o pochopení minulých dějů, současných postojů i hodnocení povyšuje tento typ rozhovoru nad rozhovor typu otázka-

odpověď. Respondenti nemají pouze odpovídat na tazatelovy otázky, mají především vyprávět. (Vaněk, 2015, s. 140)

Téma rozhovoru a osobnost dotazovaného by tak měly mít pro badatele stejnou důležitost. Interview se používá zejména v projektech a výzkumech, kdy je badatel omezený časem či tématem (Vaněk, 2015). V zahraniční literatuře je terminologie odlišná. Thompson (2017) při základním popisu orální historie uvádí tři formy orální historie. První je v podstatě ekvivalentem Vaňkova interview, americký autor ji však nazývá obecným „oral history“. Označuje tímto pojmem záznam jakýchkoliv vzpomínek na minulost, oral history se podle něj (stejně jako interview) často zaměřuje pouze na jedno téma nebo jednu životní etapu. Thompsonova druhá forma orální historie je také ekvivalentem Vaňkova dělení (životopisného vyprávění), nazývá ji „life story“. Oproti Vaňkovi přidává ještě třetí formu, kterou se zaznamenávají ústní tradice – příběhy předávané mezigeneračním vyprávěním například v rodině. (Thompson, 2017)

Životopisné vyprávění

Druhou metodou vedení rozhovoru, také obecně preferovanější, je životopisné vyprávění. To má za cíl zachytit celý život dotazovaného. Výhodou oproti interview je, že dotazovaný není pocitově „podrobován výslechu“, může vyprávět volně. Způsob, jakým narátoři interpretují události v jejich životě, se dají správně posoudit pouze se znalostí celého příběhu pamětníka, píše Vaněk (2015). Se znalostí celého příběhu může být interpretace osobní historie narátora věrohodnější a důslednější. V životopisném vyprávění využívají tazatelé buď chronologický postup, kdy začíná vyprávění často už v dětství, či strukturované vyprávění, ve kterém pamětník odděluje například pracovní a osobní složku svého života (Vaněk, 2007). Chronologické vyprávění podle Vaňka (2015) vyhovuje většině narátorů, zejména starším a těm, kterým by strukturované vyprávění bylo cizí – například protože se nevěnovali specializované profesi, která oddělení osobní a pracovní stránky života vyžadovala. „Na tomto místě je ale třeba zmínit fakt, že forma chronologického vyprávění vyhovuje rovněž tazateli (především začínajícímu), a to v těch případech, kdy nevede rozhovor s veřejně známou osobou a kdy časová linie vypravování představuje snazší orientaci v probíhajícím rozhovoru.“ (Vaněk, 2015, s. 144–145) Pokud narátor zdůrazňuje pracovní složku života, ještě to z rozhovoru nedělá strukturované životopisné vyprávění. Je totiž možné, že vyzdvihuje tu část života,

se kterou je spokojený. „V současnosti jsou také lidé stále méně ochotni mluvit o svém soukromí a rozhovor raději stáčeji ke své profesi, práci.“ (Vaněk, 2015, s. 145)

Životopisné vyprávění využívá nejčastěji také Post Bellum pro sbírku Paměť národa. Samotný pořad Příběhy 20. století se však soustředí zejména na samotné jádro příběhu pamětníka, kterému věnuje největší část. I přesto tento publicistický pořad většinou uvádí na začátku hlavní údaje o pamětníkovi jako místo a datum narození či jeho rodinné pozadí. „My samozřejmě provázíme během rozhovoru toho člověka chronologicky od dětství. Ale vždycky směřujeme k těm událostem, k těm veřejným, dějinným okamžikům jeho života.“ (Kroupa, 2023a)

1.2.3 Žurnalistický rozhovor (a čím se liší od orálněhistorického)

Interview je podle Slovníku žurnalistiky:

Cilená výměna otázek a odpovědí, obecně rozhovor. Žurnalistická metoda, jak získat informace, i samostatný, v médiích uplatňovaný žánr; střídání otázek a odpovědí, v němž partneři na rozdíl od diskuse mají jasně stanovené role tazatele a odpovídajícího. Interviewovaná osoba je veřejně známá nebo vynikající v nějakém oboru, její názory by měly zaujmout recipienty. (Osvaldová, Halada, 2017, s. 115)

Dále autoři uvádí, že všechny podoby interview mají jeden předpoklad shodný: „Novinář se na něj musí předem připravit, připravit si otázky a prostudovat materiály o partnerovi, aby mu byl jak rovnocenným protihráčem, tak informovaným oponentem.“ (Osvaldová, Halada, 2017, s. 115–116) V obecné rovině můžeme žurnalistická interview dělit na zpravodajská a publicistická, v závislosti na tom, zda klademe otázku, „abychom získali informaci pro zpravodajství“ (Osvaldová, 2009, s. 5), nebo abychom zachytili „nejen fakta, ale také myšlenky, názory, atmosféru“. (Osvaldová, 2009, s. 5) Moravec pak píše, že rozhovorem publicistickým „rozumíme dialogickou formu sdělení, výkladu nebo konfrontace a rozboru faktů. Významnou funkcí publicistického rozhovoru je analytičnost a složka portrétní.“ (Moravec, 2009, s. 71)

Žurnalistické rozhovory mohou mít formu čistého dialogu, monologického s vypuštěním otázek, rozpravy, ve které má tazatel rovnocenné postavení s dotazovaným, autointerview či nepravého interview, kdy jsou odpovědi vybrány z již publikovaných textů. Interview může být televizní i rozhlasový žánr, rozhovory vycházejí také v psané

formě. (Osvaldová, Halada, 2017) Rozhovory se v posledních letech těší velké oblibě, zvláště rozhlasové a televizní. U rozhlasových rozhovorů to Moravec přisuzuje například dynamičnosti, kontaktnosti či autenticitě v projevu dotazovaného. U televizních interview pak zmiňuje relativní technickou nenáročnost. Obliba žánru interview se podle něj naplno rozvinula po roce 2005, kdy vznikly nové televizní stanice, například zpravodajská ČT24. „Rozhlasový a televizní rozhovor se v mnoha ohledech stal žánrem inflačním, který má pouze zaplnit dynamicky se rozšiřující počet vysílacích hodin, a tím přispívá ke zředění žurnalistických mediálních obsahů.“ (Moravec, 2009, s. 70) Interview za dominantní mediální žánr můžeme považovat i dnes v době sociálních médií. Zřetelné je to například na fenoménu podcastů či talkshow kanálů na portálu YouTube. Tedy v podstatě rozhlasových pořadů, které jsou k dispozici online, a to mimo proudové vysílání. Lze zmínit také osamostatňování se novinářů od redakcí za účelem tvorby rozhovorů „na vlastní pěst“ – například Reflex opustivší Čestmír Strakatý či DVTV, které se oddělilo od mediálního domu Economie.

Už v tomto úvodu do teorie žurnalistického interview můžeme nalézt mnoho společného a odlišného od orálněhistorických rozhovorů. Interviewovaná osoba v orálněhistorickém rozhovoru jistě nemusí být známá nebo vynikající v nějakém oboru. Stačí, že zapadá do výzkumu, může přinést osobní vhled k nějakému období či tématu. U pořadu Příběhy 20. století platí spíše žurnalistický přístup výběru respondentů, autoři prezentují příběhy lidí, kteří zažili něco zajímavého, můžou je prezentovat jako hrdiny (či v některých případech jako antihrdiny). To je způsobeno tím, co již bylo zmíněno, totiž touhou vyprávět příběhy. Mikuláš Kroupa v rozhovoru s autorem diplomové práce řekl, že do Paměti národa vybírají lidi, kteří nějakým způsobem vstoupili do dějinného vývoje, vystoupili ze své intimní historie (Rozhovor s MK, 2023). V jiných případech se věnují konkrétním tématům, ve kterých spojují výpovědi více pamětníků – například díly o tom, jak vypadaly Vánoční svátky na frontě během druhé světové války.

„Základy vedení rozhovorů jsou pro novináře i orální historiky do značné míry stejné. Obě zdůrazňují důležitost průzkumu podkladů a pečlivé přípravy před uskutečněním rozhovoru.“ (Feldstein, 2004, s. 10) Příprava na rozhovor žurnalisty a orální historiky spojuje. Čím lepší příprava tazatele, tím lepší výsledný rozhovor je, zmiňuje jak žurnalista Moravec (2009), orální historik Vaněk (2015), tak rozhlasový publicista Kroupa (2023a).

Mikuláš Kroupa v rozhovoru řekl, že se cítí být novinářem a dokumentaristou, ne orálním historikem. Rozdíl mezi novinářským a orálněhistorickým interview vnímá zejména v širší témat:

Ten novinář, který jde za svým respondentem, má téma, které s ním chce probrat. Je to krátký úsečný rozhovor vedený cíleně k tomu, co je jejich tématem. Já jdu za člověkem, jehož příběh vůbec neznám, i když nějaký rámeček tuším z jeho okolí, z toho, co jsem si našel v archivech. Ale je to vždycky absolutní zlomek, je to jenom malinká část. Já jsem vždycky překvapený, vždycky jsem tím příběhem okouzlený, nebo naopak zasažený nebo zklamáný. To jsem prožil také nejednou. Takže je to opravdu něco jiného. Člověk je také mnohem víc obtěžkán, ten novinář má téma, zpracuje ho, večer odvysílá a je to za váma. A jako kdyby se to nestalo. U nás je to naopak. Vy cítíte, že s tím musíte něco dál udělat a nějak to dál vyprávět a uchovat to. A vlastně zjišťujete, že časem získává ta výpověď na unikátnosti. (Rozhovor s MK, 2023)

Vaněk pak nahlíží na obecné rozdíly mezi novináři a orálními historiky skrze to, že média nejsou vědeckou disciplínou. „Položme si základní otázku, co musí splňovat média. Až na výjimky musí informovat, bavit, vyprávět, musí diváky svazovat emocemi, ale nemusí nutně analyzovat.“ (Vaněk, 2015, s. 236) To podle něj ovlivňuje výběr cílové skupiny, výběr respondentů a následnou práci s rozhovorem. Média podle něj touží po jednoznačných tvrzeních a soudech, které vědci musí odmítat. Poté nabízí negativní vymezení orální historie vůči novinářům: „Rozhovory s pamětníkem nejsou používány jako ‚ozdoba‘, vlastní teze neopíráme o umně vystřiženou/ sestříhanou část pamětníkova svědectví, tak aby konvenovala předem vytvořenému záměru autora.“ (Vaněk, 2015, s. 236) Podle Vaňka je také nutné rozhovor vnímat jen jako malý výsek ze životního příběhu narátora a nelze ho vnímat jako historickou skutečnost. „Nedémonizujeme jednotlivé osoby, nepřinášíme příkré a zjednodušené soudy hraničící někdy až s pohádkovou říší dobra a zla.“ (Vaněk, 2015, s. 236) Autor však dodává, že se oba světy, tedy orální historie a publicistika, potřebují.

Nejvýznamnějším rozdílem mezi žurnalisty a orálními historiky je podle Feldsteina přístup k získaným svědectvím. Žurnalisté z rozhovorů uveřejňují zpravidla pouze část, jimi vybranou výseč výpovědi, čímž zasahují do celkového vyznění. Obvykle s materiálem dále pracují také kompozičně, například spojí výpovědi více respondentů do jednoho příspěvku. Naopak pro orální historii je nezměněný rozhovor v původním

vědeckou nezávislost, zároveň v sobě nese riziko odtržení se od reality. Nakolik akademická orální historie existuje pouze sama pro sebe (a sama v sobě)? Jaký je zájem veřejnosti na jejich výzkumech?

Organizace Post Bellum svou nezávislost buduje skrze donátory, drobné přispěvatele. Podle výroční zprávy tvořily jejich dary skoro 90 procent všech příjmů Post Bellum v roce 2022 – přes 427 milionů korun. Zbytek obstaraly dotace či tržby za vlastní výkony a zboží. (Post Bellum, 2023) Post Bellum je tak nezávislé na státní podpoře a na příjmech z reklamy. Tento způsob financování zajišťuje kýženou politickou nezávislost a obrňuje organizaci před možnými lobbistickými vlivy (které by mohly vzniknout z nedostatku financí). Nicméně s sebou může nést riziko, že se bude Post Bellum snažit vyhovět svým dosavadním podporovatelům, aby s pravidelnými dary nepřestali, čímž může vzniknout jakési názorové vakuum – ve snaze neznelíbit se. Zároveň by taková organizace mohla být odkázaná na populární témata, která oslovují širokou veřejnost, a vynechávat témata z periferie společenského zájmu. Václav Moravec v souvislosti se způsoby regulace zmiňuje mimo jiné samoregulaci: „rozumí se jí situace, kdy samostatné subjekty mezi sebou nebo vůči třetím stranám ve společnosti či na trhu přijmou určitá pravidla chování“ (Moravec, 2020, s. 142). V tomto případě by třetí stranou byli právě podporovatelé Paměti národa. To jsou zejména teoretické hrozby, lze se domnívat, že právě ona názorová stabilita je to, na čem Post Bellum od počátku staví a co jejich podporovatelům konvenuje.

Rozdíl v cílech rozhovorů vede k rozdílu v technice. „Průměrný žurnalista jednoduše nemá čas nebo potřebu vést hloubkové rozhovory tak, jak to dělá orální historik.“ (Feldstein, 2004, s. 9) Tohoto rozdílu si všímá i Vaněk, podle kterého žurnalista i kvůli časovému tlaku pracuje jinak než historik. (Vaněk, 2007) Podle Feldsteina je to záležitost kultury: „neziskový svět akademické obce je prostě jemnější než na zisk zaměřená redakce s ostrými lokty“. (Feldstein, s. 13)

Orální historici jsou tedy vedeni k jemnějšímu zacházení s narátorem/dotazovaným, nemají se s ním přit ani dohadovat. Podle Feldsteina si to ani nemůžou dovolit, protože na narátory nic netlačí, aby takový rozhovor poskytovali. „Nikdo není nucen poskytovat rozhovor ani novinářům, avšak ti mají větší moc vyvíjet nátlak na poskytnutí rozhovorů – a prostřednictvím nepříznivé publicity trestat ty, kteří

nespolupracují – než orální historici.“ (Feldstein s. 14) Díky tomu můžou žurnalisté svými dotazy více provokovat, vyvolávat emoce v respondentovi otázkami mířenými na citlivá témata. Historici tak vzhledem k tomuto tíhnou k méně přímému způsobu vedení rozhovorů. Novináři mají zase striktnější pravidla, co se týče nevyjadřování vlastního názoru na dotazovaná témata, měli by být nestranní a neservilní.

Orální historici jsou často zdrženliví, ctí tabu nebo jistou nechuť narátora o určité události mluvit, resp. počínají si velmi opatrně a empaticky. Mnozí žurnalisté pak takové „měkké“ vedení rozhovorů nechápou, případně je dokonce kritizují. Sami jsou totiž na fakultách k používání otázek zacílených na citlivá témata připravováni a vychováni. Metoda tvrdšího stylu, metoda konfrontační, provokující je jim vlastní. (Vaněk, 2015, s. 237)

Po rozhovoru s Mikulášem Kroupou se lze domnívat, že rozhovory pro sbírku Paměť národa mají z tohoto hlediska mnohem blíže k orálněhistorickým rozhovorům než k těm novinářským. Kroupa uvedl, že v případě, že se respondent oddaluje od historických faktů, by tazatel neměl být soudcem:

Zaprvé je důležitý říct, že každý z nás má právo vyprávět svůj život tak, jak uzná za vhodný. A já tady nejsem od toho, abych ho přistihoval a usvědčoval ze lži, takže člověk má být, nebo alespoň já to tak cítím a říkám to všem sběračům, doporučuju to, buďte zdrženliví a dávejte najevo mnohem víc laskavost a zájem o ten příběh, o to vyprávění. A to i o těch místech, který víte, že je asi vhodné dál rozpracovat nějakou otázkou, která není úplně příjemná tomu pamětníkovi. Takže se nebát zeptat se. Ale je rozdíl zeptat se a být agresivní, útočný, ten způsob je velice citlivý a ten pamětník musí chápat, že nemá proti sobě soudce, který ho chce usvědčit, že tady zničil životy jiných. Ale že má proti sobě člověka, který chce slyšet, to, jak to bylo, aspoň z jeho pohledu. (Rozhovor s MK, 2023)

Což velmi úzce koresponduje s příručkou Donalda Ritchieho o orální historii: „Nikdy nepředpokládejte, že se dotazovaný mylí nebo lže. Vaším cílem je zaznamenat příběh z pohledu dotazovaného, a to i v případě, že obsahuje některá přehnaná tvrzení nebo vychloubání. Nemusíte zcela přijmout vše, co dotazovaný říká. Snažte se dotazované dále upozornit na jakákoli pochybná tvrzení.“ (Ritchie, 2015, s. 95)

1.2.4 Post Bellum v kontextu české žurnalistiky

V rozhovoru s autorem práce Mikuláš Kroupa několikrát zmínil, že se považuje za novináře a dokumentaristu, ne za orálního historika. Je tedy na místě se zajímat i o to, jak souvisí projekty Post Bellum s žurnalistikou. Právě způsoby, jak organizace předává příběhy pamětníků, spojují mnoho projektů organizace s žurnalistickým prostředím. Předkládaná práce již popsala, že etický kodex Post Bellum je v podstatě novinářský. Také následná práce s rozhovory, to, jak se zpracovávají, je ve skrze novinářská. Mikuláš Kroupa a Post Bellum hledají nové mediální cesty, jak v dnešní době sociálních médií předat příběhy (a také jak je co nejlépe předat mladé generaci).

Aby práce mohla zachytit působení organizace na mediálním poli, je nutné nejprve alespoň stručně popsat, v jakém stavu se ono pole nachází. Václav Moravec pro popis moderní mediální krajiny používá termín „tekutá“, a to v návaznosti na sociologa Zygmunta Baumana, který tento termín použil pro popis změn v celé společnosti:

V současné fázi modernity – v modernitě tekuté (lehké) – jsme podle Baumana svědky rozpouštění pevných látek (od omezení individuální svobody výběru až po tradiční životní vzorce a pravidla). [...] Nedílnou součástí tekuté modernity (někdy též označované jako doba postmoderní), jsou tekutá média, v nichž se stírají rozdíly mezi informací a zábavou, soukromou a veřejnou komunikací, příjemcem obsahu a jeho producentem, zprávou či komentářem a ve výčtu by bylo možné pokračovat. (Moravec, 2015, s. 14)

„Tekutost“ médií je do velké míry způsobena technologickým rozvojem a společenskou změnou, jak lidé přijímají informace. Jev, který s tímto úzce souvisí, je konvergence. Možností, jak konvergenci definovat, je více, tato práce vyjde z přístupu Henryho Jenkinse. Ten říká, že konvergence je tok obsahu napříč různými mediálními platformami, spolupráce mezi různými mediálními odvětvími a migrační chování mediálního publika, které se vydá téměř kamkoli, aby si našlo zábavu, po které touží. (Jenkins, 2006)

Tento mediální vývoj, kdy se tříští masové publikum na menší celky, které mají možnost najít si specifickou zábavu a způsob informování, mohla zpočátku „hrát do karet“ organizaci Post Bellum, ať už v možnosti najít specifickou skupinu podporovatelů, nebo v možnostech spolupráce s jinými médii. Možnost spolupracovat na sbírce Paměť národa s Českým rozhlasem a Ústavem pro studium totalitních režimů jistě velmi

usnadnila začátky projektu. Proces také usnadnila možnost obsáhnout všechny kroky mediální produkce vlastními silami (od sebrání materiálů, přes zpracování až po publikování na webu). Na druhou stranu toto mediální prostředí klade mnohem vyšší nárok na jistou stránku mediálního produktu, a totiž na schopnost udržet divákovu/posluchačovu pozornost.

Organizace Post Bellum má v takto nastavené společnosti složitý úkol – jak vyprávět příběhy z minulého století, aby jim někdo naslouchal (v době, kdy je těžké přimět masové publikum naslouchat příběhům ze současnosti)? Organizace se o to snaží různými způsoby. Avšak povzdechnutí Mikuláše Kroupy před začátkem našeho rozhovoru, že mladou generaci příběhy z minulého století zajímají čím dál méně, prozrazuje mnohé.

Do mediálního prostředí vstupuje Post Bellum například výše zmíněnými Instituty Paměti národa, ve kterých pracuje s moderními technologiemi. Interaktivně s příběhy pracuje také skrz mobilní aplikaci Místa Paměti národa, což je interaktivní průvodce po místech spjatých s příběhy 20. století. (Místa Paměti národa, nedatováno) Oba způsoby vyprávění příběhů lze považovat za pokus zaujmout „nesoustředěné“ publikum v mediálním prostředí pomocí specifických interaktivních nástrojů. Rozvoj interaktivity je při procesu vybírání obsahu či jeho (spolu)tvorbě podle Moravce (2020) v éře internetové žurnalistiky typický.

Post Bellum také vydává Magazín Paměti národa, ve kterém publikuje články a příběhy pamětníků. Organizace také vytváří podcast Dobrovský & Šídlo, který moderují předseda Kolegia Paměti národa Jan Dobrovský a komentátor a novinář Jindřich Šídlo. Samozřejmostí je působení organizace na sociálních sítích.

Novinářský je také přístup k pamětnickým kartám na webu Paměti národa. Každý pamětník je rozdělený do různých kategorií, epoch, je přiřazený k historickým událostem. Z celého rozhovoru jsou zveřejněny klipy, krátké úseky, které mají vlastní titulek a přepis části rozhovoru. Pamětníkův život je přepsán do krátkého článku s hlavními životními událostmi, také je k dispozici delší článek s celým příběhem pamětníka. V něm redaktoři čerpají nejen z rozhovoru s pamětníkem, ale využívají také další zdroje (mnohdy písemné).

Mikuláš Kroupa v jednom rozhovoru zmínil, že pro Paměť národa pracují redaktoři, kteří mají právě tyto přepisy a články na starosti. „Pak to přečtou minimálně dva editoři, a ještě je tam jedno oko šéfredaktora, který potom publikuje na Paměť národa.“ (Kroupa, 2023a) Tento proces tvorby článků velmi připomíná novinářskou redakční rutinu.

Vše nasvědčuje tomu, že čím dál větší zájem o autentické lidské příběhy (nejen z minulosti) s sebou nese i větší zájem o způsoby, jak tyto příběhy vyprávět – tedy často o orální historii. Tím k sobě táhne více a více badatelů, kteří však zákonitě nemusí být proškoleni v důležitých otázkách metody orální historie. I v tomto lze pozorovat podobnost s oborem žurnalistiky. Mediální obsahy, které se podobají novinářským výstupům, může vytvářet kdokoliv. V době sociálních médií se může v podstatě kdokoliv prohlásit za novináře – protože vytváří mediální výstupy. Stejně tak může kdokoliv nahrát rozhovor s pamětníkem na historické téma a prohlásit ho za orálněhistorický rozhovor. Ale až znalost odborných postupů a etických standardů činí z těchto prací profesionální výstupy.

Orální historie a žurnalistika mají společné zejména to, že chtějí pravdivě a přesně zaznamenávat skutečnost. (Feldstein, 2004) Dosud se tato práce zabývala zejména tím, jakým způsobem se ptají orální historici a žurnalisté. Nyní se pozornost práce krátce obrátí na to, na co se ptají. Klasická orální historie klade důraz na témata z nedávné historie, avšak v posledních 20 letech se také rozšiřuje trend krizové orální historie, která se zabývá mnohem aktuálnějšími událostmi (krizemi, tj. extrémními, až život ohrožujícími situacemi) a ptá se jejich účastníků. Příkladem takové krize, která postihla Českou republiku, byla pandemie covidu-19 v letech 2020 a 2021.

Švaříčková Slabáková (2021) uvádí, že by se dala krizová orální historie vnímat někde uprostřed mezi rychlým žurnalismem, hlubokou psychoanalýzou a dlouhodobou analýzou sociálních věd. „Orální historikové však musí jednat rychle, emoce upadají a s nimi i klíč k porozumění chování a jednání aktérů krize. Mělo by jít tedy o rychlé zachycení co nejživější emocionální vzpomínky, a to předtím, než bude paměť narátorů ovlivněna kolektivními interpretacemi událostí.“ (Švaříčková Slabáková, 2021, s. 51–52) Jestliže orální historii užívají odborníci pro komplexnější zachycení minulosti v kombinaci s dalšími historickými prameny a metodami, s žurnalistikou může orální

historie spolupracovat podobně; a zachytit tak komplexněji aktuální dění.

Většina relevantní literatury vnímá žurnalistiku a orální historii v tomto kontextu jako soupeře, což je škoda. Švaříčková Slabáková uvádí (s odkazem na zahraniční výzkumy), že na zkoušku, kterou covidová pandemie přinesla, rychleji a lépe zareagovali spíše žurnalisté. „Byli to žurnalisté, ne orální historikové, kteří iniciovali na jaře 2020 projekty, v nichž vyzývali veřejnost k sdílení osobních příběhů, ať už se jednalo o výzvy v novinách, nebo internetové počiny.“ (Švaříčková Slabáková, 2021, s. 56) Orální historik Jiří Hlaváček se v článku o využití krizové orální historie vůči novinářům v období pandemie vymezuje, když říká, že o přínosu jimi získaných materiálů lze z orálněhistorických pozic polemizovat. (Hlaváček, 2022)

Takovou krizovou orální historii provádí ve své podstatě i Post Bellum, potažmo Paměť národa, a to skrze projekt Paměť Ukrajiny. Pobočka Paměti národa ve Lvově byla založena v roce 2019. „My jsme v roce 2019 založili ve Lvově pobočku Paměti národa, takže tam máme novináře a kolegy, kteří dokumentují vzpomínky pamětníků na doby komunismu.“ (Kroupa, 2023b) Dodal, že dokumentují samozřejmě i události posledního roku, tedy válečného stavu. Toto sbírání svědectví je i zde motivované především protitotalitně, když Kroupa říká, že jejich záznamy mohou částečně posloužit i k odhalování zločinů, přičemž jsou v kontaktu s lidmi, kteří o nich sbírají informace. To je oproti orální historii opět velmi aktivní přístup.

2 Rozhlasový pořad Příběhy 20. století

„Vyprávíme příběhy, na které se zapomnělo, nebo se na ně mělo zapomenout. I české dějiny mají své hrdiny a zbabělce, temná období i chvíle velkých činů.“ (Český rozhlas, nedatováno) Tato slova zní před vysíláním pořadu Příběhy 20. století od roku 2006. Od té doby stihli autoři Mikuláš Kroupa a Adam Drda odvysílat několik set hodin příběhů pamětníků dějinných událostí 20. století. Dokumentární cyklus dává prostor příběhům válečných veteránů, odbojářů, židovských pamětníků, politickým vězňům komunismu, disidentům, ale i agentům a konfidentům Státní bezpečnosti. Vypráví zde i „obyčejní“ lidé, kteří byli součástí velkých dějin minulého století. (Český rozhlas, nedatováno) Tato kapitola blíže představí pořad Příběhy 20. století, jeho žánrové vymezení, formát, záměr a funkci, také jeho historii a současnost. Také popíše, jak vypadá práce sběračů příběhů organizace Post Bellum.

Rozhlasový dokumentární cyklus

Web Českého rozhlasu označuje Příběhy 20. století za dokumentární cyklus. Podle Maršíka (1999) je cyklus „souvislá řada rozhlasových pořadů (zpravidla stejného programového typu nebo žánru – publicistických, vzdělávacích nebo zábavných) vysílaných s pravidelnou (cyklickou) frekvencí, které jsou spojeny příbuzným ústředním tématem, kompozičně, společným hrdinou nebo postavou vypravěče. Každý díl je samostatným uzavřeným celkem.“ (Maršík, 1999, s. 7) Jelikož se Příběhy 20. století vysílají pravidelně každý týden v neděli, mají společné ústřední téma (příběhy pamětníků z 20. století) a také jimi provází stále stejní dva vypravěči (Mikuláš Kroupa či Adam Drda), naplňují definici cyklu. Pořad se od posledního bodu definice odchyluje ve zvláštních případech, kdy příběh jednoho pamětníka, uzavřený celek, rozdělí do více dílů rozhlasového pořadu – například příběh Luboše Jednorozce, který se vysílal ve dvou dílech 21. a 28. ledna 2007. Druhý díl však uvede moderátor Mikuláš Kroupa (2007) tím, kdo je Jednorozec, proč dnes vypráví jeho příběh, co se dělo v minulém dílu – tudíž jako samostatný celek funguje druhý díl v podstatě bez problémů. Tyto výjimky však lze považovat v rámci celého cyklu za náznaky seriálu.

Dokument je „obecné označení skupiny žánrů, uplatňujících jako základní tvůrčí princip zaznamenání autentického zvukového svědectví o osobách a událostech. [...] Rozhlasový dokument není jen pasivní zvukovou fotografií reality, ale obsahuje také

subjektivní prvky.“ (Maršík, 1999, s. 9) Za subjektivní prvky považuje Maršík to, co souvisí s tvůrčím přístupem autora, například výběr faktů, jejich uspořádání, interpretaci a hledání nových vztahů a souvislostí. Také zmiňuje, že subjektivní povahy jsou i samotné primární zdroje (v případě Příběhů 20. století zaznamenané rozhovory s pamětníky). Pořad Příběhy 20. století zcela jistě pracuje s autentickými zvukovými svědectvími o osobách a událostech. Čerpá totiž primární materiál ze sbírky Paměť národa, která byla již několikrát zmíněna v souvislosti s orální historií. Ke zmíněné subjektivitě – už výběr, jaký příběh pamětníka ze sbírky zpracují do pořadu, je jistě subjektivním aktem Kroupy či Drdy. McNair píše, že je „žurnalistika, stejně jako kterékoli jiné vyprávění, ve své podstatě ideologickou záležitostí – je to komunikační nástroj, jímž se k publiku (úmyslně či neúmyslně) přenášejí nejen fakta, ale i předpoklady, postoje a hodnoty tvůrců, jež jsou odvozeny z jejich světového názoru a současně jej i vyjadřují“ (McNair, 2004, s. 13).

Lze zmínit ještě konkrétní příklad dílu, ve kterém více vstoupila do hry osobnost moderátora Mikuláše Kroupy. V epizodě o Ladislavu Bémovi se většinu času Kroupa (2020) věnuje hlavní části příběhu – protinacistické demonstraci v roce 1939, přátelství s Janem Opletalem, přesunu do koncentračního tábora Sachsenhausen. Po válce se Bém stal členem KSČ a pracoval jako vedoucí uranové šachty, kde byli i političtí vězni. „Na jeho uranové šachtě na Karlovarsku pracovali i političtí vězni. I on býval politickým vězněm. Jak se s tím srovnával?“, klade otázku Mikuláš Kroupa a pokračuje: „Jeho vyjádření ke komunismu, k politickým vězňům je poměrně rozvleklé a místy si protirečí. Dovolím si takto na závěr jeho argumenty stříhnout do několika krátkých, ale, myslím, že výstižných úryvků, které netřeba dále komentovat.“ (Kroupa, 2020) Je nepodstatné, co následuje, jelikož zde sám autor Mikuláš Kroupa pojmenovává svůj autorský vklad – výběr toho, co posluchačům ukáže, co je podle něj vypovídající. Pro úplnost příběhu však řekněme, že Bém posléze obhájí svou práci vedoucího uranových dolů, když říká, že se dnes vnímají tyto události jednostranně. Ladislav Bém dále v epizodě říká: „Kolem toho bych mohl taky říct, že se to zveličuje. Pro nás byl vězeň pracovník. Já jsem byl velmi ostražitý, aby se tam někomu děla nějaká křivda. Ale ze strany toho technického personálu, těch dozorců a naddůlních a tak dále, nikdo nemůže říct, že se dělaly na nich nějaké křivdy.“ (Bém, 2008 cit. podle Kroupy, 2020) Kroupa poté pustí několik krátkých výpovědí politických vězňů, kteří křivdy a velmi špatné zacházení v uranových dolech v Jáchymově zažili. I výběr těchto krátkých příběhů je jistě autorským vkladem Kroupy.

Právě tato emocionální působnost a například to, že Kroupa nechává promlouvat samotný sestřih několika výpovědí za sebou naznačuje, že Příběhy 20. století mají mimo dokumentu také znaky žánrových forem feature a pásma.

Co je pro člověka příběh?

Podstatné je v celém pořadu slovo příběh. Když Mikuláš Kroupa hovoří o různých projektech kolem Paměti národa, říká, že hledá nejlepší způsob, jak vyprávět příběhy. „Hledáme různé formy vyprávění příběhů, ta rozhlasová je pro mě asi nejbližší.“ (Kroupa, 2021) Právě na příbězích stojí celý pořad, slovo příběh v sobě nese i samotný název, kolem příběhů se točí celá sbírka Paměť národa. Čím to je, že příběhy stále přitahují lidskou pozornost?

Podle spisovatele Jiřího Kratochvíla (ne náhodou tato kapitola zavítala do oblasti literatury, právě ona je totiž s příběhy spojena zcela neoddělitelně) jsou příběhy:

Mustry, které nám slouží při zfabulování vlastního života, při jeho uspořádání do příběhových celků [...] Příběhy jsou obranou proti úzkosti z lidské existence a lidé se k nim upínají jako k šanci zorientovat se ve vlastním životě a lidstvo se k nim upíná jako k šanci zorientovat se ve vlastní historii. A slast, kterou zakoušíme z dobře vymyšleného a dobře napsaného příběhu, je tedy také zážitkem z vědomí, že lze život uspořádat do řádu příběhů, do přehledně strukturovaných celků. (Kratochvíl, 2000, s. 11)

S příběhem se člověk setkává od nejtělejšího věku, například v pohádkách, příběhy nás obklopují i v nejbanálnějších rovinách, kdy se jedna politická strana prohlásí za „dobré“ a druhé označí za „špatné“ – čímž se snaží své potenciální voliče vtáhnout do příběhu, který bude mít ona strana pod svou kontrolou. Příběhy si tak podle Kratochvíla (2000) do svého života vkládáme, aby dával smysl, aby byl nějak zaznamenaný. Strukturujeme události do příběhů, protože lidský mozek je na takové struktury zvyklý.

Na skutečnost, že lidé mají tendenci vyprávět ne docela o své minulosti, ale rovnou o sobě v konkrétním příběhu (protože je tak lidský mozek naučený), narazil v rozhovoru Mikuláš Kroupa:

Já jsem sedával u svojí babičky a tisíckrát mi dokola opakovala asi deset patnáct historek. Já jsem je už v podstatě znal a jenom jsem čekal, s kterou přijde. A kdyby přišel za babičkou nějaký člověk, tak ona by těch patnáct historek nějakým způsobem

pravděpodobně dala dohromady. Ano, tohle dělá lidská paměť. Naším úkolem je vyslechnout i takhle podaný příběh a zároveň se potom umět zeptat. Trochu toto vzpomínkový pásmo, který se rozvine, když začnete vyprávět o svém životě, trošičku rozbít. [...] No a je to jednoduchý. Taková je lidská paměť, má tendenci ošklivý věci vytěsnit, věci podstatné a důležité si trošičku přizpůsobit. Ale od toho máme archivy, od toho máme také vlastní zvědavost. (Rozhovor s MK, 2023)

2.1 Historie a současnost pořadu

Pořad Příběhy 20. století se vysílá v Českém rozhlasu od 1. května 2006 (tehdy na Rádiu Česko, předchůdci ČRo Plus) a vysílá se každý týden dodnes. Premiéru má díl vždy v neděli na stanici Český rozhlas Plus ve 20:05, reprízuje se pak v sobotu ve 21:05 na Radiožurnálu a v 4:05 v sobotu na ČRo Plus. Za pořadem stojí od počátku dva novináři Mikuláš Kroupa a Adam Drda, kteří se potkali v redakci české pobočky BBC.

My jsme s Adamem končili v redakci BBC, tenkrát končila česká redakce, a ozvala se mi šéfredaktorka Rádio Česko. Jmenovala se Hanka (Hana Hikelová, pozn. VD). Ta mi tenkrát řekla, že se dozvěděla, že se vedle reportérské novinářské rozhlasové práce v BBC věnuji i natáčení příběhů. (Rozhovor s MK, 2023)

Adam Drda k začátku pořadu v rozhovoru pro Český rozhlas uvedl:

A když končila BBC, tak Mikuláš svými kontakty a schopnostmi dokázal domluvit, že na stanici, která se tehdy jmenovala Rádio Česko, tak že bychom z těch nahrávek připravovali rozhlasový pořad založený na vzpomínkách. My jsme to tehdy z těch válečných veteránů rozšířili, na tom jsem se dost podílel, o vzpomínky politických vězňů z 50. let a na vzpomínky obětí holocaustu. (Drda, 2023)

S pamětníky však novinář Mikuláš Kroupa pracoval již dříve, natáčet jejich příběhy začal na přelomu let 1999 a 2000. „Když jsem byl na vojně. A po vojně jsem zůstal chvíli na ministerstvu obrany, kde jsme začali s několika přáteli systematicky natáčet vzpomínky válečných veteránů. Tomuto projektu jsme říkali Hlasy hrdinů.“ (Rozhovor s MK, 2023) Mikuláše Kroupu oslovila Hana Hikelová s myšlenkou pořadu, který bude postaven na příbězích pamětníků. Pořad ale podle Kroupy chtěli od začátku vést jiným směrem, než jakým jde například jiný rozhlasový pořad Osudy, kde „si člověk posadí starého člověka do studia, natočí se a pak se jenom rozhlasově pročistí. My že bychom chtěli komentovat tu výpověď tak, jak jsme se dotkli podobných věcí v BBC.“

(Rozhovor s MK, 2023)

Při tvorbě jednotlivých epizod spolu autoři nespolupracují, ale střídají se po týdnu. „Neděláme to dohromady, střídáme se po týdnu. Myslím, že se respektujeme, že to každý děláme trochu jinak. Měli jsme nějaké debaty o směřování Paměti národa. Ale musím předeslat, že já se soustředím hlavně na tu práci, takže já nemám v Paměti národa ani v Post Bellum žádné funkce.“ (Drda, 2023)

Mikuláš Kroupa do svých epizod pořadu vybírá příběhy a pamětníky sám. „Já s nikým nekonzultuju, je to čistě podle mého rozhodování. Moji přátelé, kolegové z Post bellum mi samozřejmě občas píší mail, hele mám zajímavý příběh. Občas nám píší pamětníci nebo příbuzní těch pamětníků nebo sousedé těch starých lidí.“ (Rozhovor s MK, 2023) V dramaturgii pořadu tak spoléhá na svůj úsudek, příběhy ho podle jeho slov „musí potkat“, (Rozhovor s MK, 2023) někdy na příběh narazí při procházení sbírky Paměť národa.

K poslechovosti pořadu Mikuláš Kroupa neposkytl přesná čísla a data, ale podotkl, že vždy velmi záleží na tom, o čem příběh je a jak je zpracovaný. „Vím, že nějaký Adamovy příběhy byly strašně oblíbený a strašně sdílený. Když to doprovodíme třeba nějakými oznámeními na sítích a ty posty se chytanou, třeba ta paní Axmanová Bartoňová, tak ta měla, já nevím, nějakých 11000 lajků a tisíce sdílení. A myslím, že ten příběh byl opravdu sledovaný.“ (Rozhovor s MK, 2023) Ve výroční zprávě organizace Post Bellum stojí, že v roce 2022 slyšelo Příběhy 20. století v rozhlasu přes milion lidí (Post Bellum, 2023).

Vybrané příběhy, které byly zpracovány do rozhlasové podoby, vyšly také v několika knižních publikacích. V roce 2008 vydali Mikuláš Kroupa a Adam Drda knihu s názvem *Kruté století*. V roce 2014 k televizním Příběhům 20. století vyšly publikace *Neznámí hrdinové řekli ďáblovi ne* a dva díly *Normalizované životy I–II* (2017 a 2018). Za pozornost jistě stojí také komiksově zpracování příběhů z totalitních režimů, které nese název *Ještě jsme ve válce: Příběhy 20. století* (Fantová, Polouček, 2011).

2.2 Sběrači rozhovorů s pamětníky

Do sbírky Paměť národa za rok 2022 přibylo 1042 publikovaných příběhů. Ke konci roku 2022 tak obsahovala sbírka 7826 rozhovorů s pamětníky. (Post Bellum, 2023)

V rozhovoru s Mikulášem Kroupou se autor práce tedy zajímal také o to, kdo se o sběr těchto rozhovorů stará a jak těžké je se sběračem Post Bellum stát. Informace o procesu přijímání nových sběračů není nikde veřejně dostupná, tudíž lze podrobnější popis považovat za přínos pro potenciální zájemce o sbírání příběhů do Paměti národa.

Sběrači rozhovorů s pamětníky jsou externisté, nemají tedy s organizací smlouvu na hlavní pracovní poměr. Množství práce, kterou odvádí, se podle Kroupy velmi odlišuje. Sběračů má organizace 40 až 50, počet se proměňuje. Kroupa uvedl, že někteří pracují a sbírají příběhy pravidelně, jiní odevzdají jednou za půl roku zpracovaného pamětníka. Kroupa zmínil, že na pozici sběrače v Post Bellum pracují různí lidé, nedá se charakterizovat typický sběrač:

Jsou to hrozně různí lidé. Máme třeba vynikajícího znalce 20. století, ale je to právě stavbyvedoucí, který čte a zabývá se nějakou specifickou částí 20. století. Takže chodí do práce, ale o víkendech si vezme diktafon nebo jde do našeho studia a natáčí rozhovory. Ale je to výjimečně, třeba jednou za dva tři měsíce. Pak jsou třeba studenti, kteří studují historii nebo žurnalistiku, a objeví se tady. Projdou výběrovým řízením a dostanou nabídku, jestli by chtěli pravidelněji. Tak ti s námi vydrží třeba tři čtyři měsíce. Dostudují, pak zmizí někam do nějaký práce a do nějakých historických ústavů. A pak máme lidi, kteří si opravdu tuhle práci oblíbí. Že se tomu chtějí věnovat a ty tady s námi zůstávají léta. Dělají to skvěle, ale musí se opravdu otáčet. My jsme neziskovka, ty honoráře jsou nízké. (Rozhovor s MK, 2023)

Kroupa dodal, že jádro, které pracuje na příbězích opravdu pravidelně a vydělá si mezi 40 a 50 tisíci korunami, tvoří asi 10 až 15 lidí. Zájemci o pozici sběrače musí nejprve projít vědomostním testem a pohovorem.

Celkově je to několik hodin. Dejme tomu třeba 10 až 15 hodin celkem. Ti lidé prochází jednak výběrovým řízením, to znamená, že je s nimi veden nějaký pohovor. Pak máme tedy testování, dostanou historický test, chceme vědět, jestli ví základy a jestli se pohybují, jsou tam i otázky nějaké technické. Jestli ovládají nějaký zvukový nebo video editor a podobně. (Rozhovor s MK, 2023)

Vědomostní test poskytl autorovi práce v online formě vedoucí dokumentaristické sekce Post Bellum František Štambera. Test zkoumá znalosti ve třech oblastech – historická část, část o Post Bellum a projektech organizace a praktická část. V historické

části se otázky dotýkají témat, o která se pořad Příběhy 20. století zajímá, například tématu volyňských Čechů. V praktické části otázky míří například na znalosti počítačového zpracování zvuku či na jazykové dovednosti uchazeče. Na test je časové omezení 20 minut, obsahuje celkem 14 otázek.

Poté sběrači podle Kroupy prochází dalším školením v samotné metodice. Jaké mají zkušenosti s metodou orální historie, jak se člověk připravuje na setkání s pamětníkem, jak se pracuje s archivy bezpečnostních složek, jak udělat správnou rešerši. Dále sběračům ukazují, jak se liší proces, když si pamětníka najde sběrač sám, nebo když je mu přidělený pamětník, jehož příběh chce Post Bellum zaznamenat.

Jak potom s tou nahrávkou dál pracovat, jak se připravit na další natáčení pamětníka, co je potřeba udělat. Jak se skenujou fotografie, co se nesmí zapomenout. [...] No a pak jsou tam ještě další části, třeba psychologická část. Jednou za čtvrt roku máme takové větší setkání se sběrači a tam máme třeba i zdravotědu. Takže tam přijede doktor a ukazuje nám, co, kdy, kde se může přihodit. Pak máme nějaké povídání o tvůrčím psaní anebo o tom, jak se dál dá pracovat s těmi příběhy. Na co se zaměřit, co si poslechnout. Nejvíce člověk získá samozřejmě praxí, to všichni víme, že žádná škola z vás neudělá novináře. (Rozhovor s MK, 2023)

Na webu paměti národa stojí, že sběrači jsou honorováni „podle dosažených výsledků“ (Paměť národa, nedatováno:b). To podle Kroupy znamená v podstatě množství času, které věnovali konkrétnímu příběhu.

Ke každé nahrávce a zdokumentovanému příběhu vzniká i takzvaná kazuistika. Tam uvádíte, kolikrát jste s tím pamětníkem byl, kolik byl váš cesták, kolik archivů jste musel k tomu přečíst, jestli jste se sešel s nějakým historikem na toto téma, jestli jste musel přečíst nějakou knihu nebo nějaký paměti, kolik jste toho naskenoval k tomu. Jak je dlouhý ten váš v uvozovkách přepis, ten příběh pamětníka, jestli jste to tam ukládal vy na Paměť národa. Také se můžete domluvit s editorem, který to tam za vás nasype. Každá fotografie zdokumentovaná má tam myslím, já nevím, 20 korun nebo tak, děláme takzvané klipy, to musíte vystříhnout nějakou část, přepsat ji tak i to... Potom se to překládá do angličtiny. Takže když jste to všechno udělal vy, tak se váš honorář může pohybovat kolem tak zhruba 5 až 15 tisíci (korunami, pozn. VD). (Rozhovor s MK, 2023)

V rozhovoru pro ČT24 Mikuláš Kroupa (2023a) zmínil, že Paměť národa také zaměstnává redaktory, kteří záznamy rozhovorů s pamětníky poslouchají a sepisují z nich

zkrácenou verzi příběhu. Jejich prací je také ověřování pravdivosti například skrze Archiv bezpečnostních složek. „Redaktoři sepíšou příběh, je to dlouhý článek, nepřepisujeme ten rozhovor doslova, vystříhávají se ukázky z rozhovoru, popisují se fotografie. Pak se to překládá do angličtiny, jde to na korekturu. Pak to přečtou minimálně dva editoři, a ještě je tam jedno oko šéfredaktora, který potom publikuje na Paměť národa.“ (Kroupa, 2023a) Tudíž sběrač může pouze natáčet rozhovory a onu spíše redaktorskou práci nechat na jiných.

3 Metodika výzkumné práce

Metodická část diplomové práce představí vlastní výzkum, který se zabýval rozhlasovým pořadem Příběhy 20. století. Tato kapitola nejprve vymezí oblast výzkumu, jeho cíle, formuluje výzkumné otázky a hypotézy. Dále také popíše samotnou metodu výzkumu a proces sběru dat.

3.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Výzkum, který se v rámci této práce uskutečnil, se zaměřil na rozhlasový pořad Příběhy 20. století. V českém akademickém prostředí se pořadu věnovalo několik akademických prací, avšak žádná z nich neuskutečnila analýzu, která by zkoumala obsah pořadu a jeho proměnu v letech. Zaměřovaly se například na antropologickou a sociologickou stránku věci (konkrétně problematiku paměti v pořadu a vznik jednotlivých epizod – diplomová práce Petry Novotné, 2016) či na vymezení pořadu z hlediska žurnalistických žánrů (bakalářská práce Jakuba Musila, 2016). Nejbližší této práci má akademická práce Filipa Lišky (2020), který zkoumal podoby orální historie v Česku – mezi nimi právě i Příběhy 20. století. Problematiku však zkoumal zejména z pohledu historiografie a orální historie.

Cílem práce je na základě kvantitativních a kvalitativních metod charakterizovat pořad Příběhy 20. století a zasadit jej do kontinua orální historie a žurnalistiky. Kvantitativní obsahovou analýzou práce zjišťuje, jací pamětníci dostávají v Příbězích 20. století nejčastěji prostor a jaká témata jsou pořadem nejčastěji pokrývána. Předmětem analýzy bude 15 let vysílání pořadu – téměř 800 epizod. Kvalitativní přístup je uplatněn v rámci polostrukturovaného rozhovoru s jedním ze dvou autorů pořadu, Mikulášem Kroupou.

VO1: Jaká témata jsou pořadem nejčastěji pokrývána a jací jsou u těchto témat typičtí pamětníci?

VO2: Jak se liší témata a pamětníci v závislosti na moderátorovi epizody?

VO3: Naplňuje výběr pamětníků a témat anglosaskou orálněhistorickou tradici?

Při stanovení hypotéz se práce nechá inspirovat tím, jak pořad popisují sami autoři na webu Českého rozhlasu. Píší, že dokumentární cyklus představuje válečné veterány, odbojáře, židovské pamětníky, kteří přežili holocaust, někdejší politické vězně komunismu, disidenty, ale i agenty a konfidenty Státní bezpečnosti, funkcionáře KSČ. (Český rozhlas, nedatováno) Také bude vycházet z několika rozhovorů s oběma autory pořadu, které jsou dostupné v audio archivu Českého rozhlasu. U druhé hypotézy vychází práce z předpokladu, že ženy mají delší průměrnou dobu života, a pamětnic holocaustu je tedy více než mužů. Pátá hypotéza vychází z úvahy, že se ve velkých městech díky vyššímu počtu obyvatel odehrává více lidských příběhů, tudíž se zvyšuje pravděpodobnost, že se právě jimi bude pořad zabývat.

H1: Nejčastěji bude pořadem pokrýváno téma politických vězňů, přeživších holocaustu a válečných veteránů druhé světové války.

H2: Typickým pamětníkem u všech často zastoupených témat budou muži, kromě přeživších holocaustu, kde budou převládat ženy.

H3: Mikuláš Kroupa bude častěji pokrývat téma válečných veteránů, Adam Drda zase přeživších holocaustu.

H4: Výběr pamětníků do pořadu bude úzce zaměřený na konkrétní menšinové skupiny obyvatelstva v minulém století, které byly utlačovány nacistickým či komunistickým režimem. Tím pádem pořad nebude zcela zapadat do anglosaské tradice orální historie, která dává prostor nevyslyšeným „bezdějinným“ vrstvám.

H5: Důležité regiony pořadu budou Praha, velká města a pohraničí, kde žili sudetští Němci.

3.2 Metodika výzkumu

Pro zkoumání pořadu Příběhy 20. století, pro zodpovězení výzkumných otázek a ověření hypotéz, bude využita, jak již bylo zmíněno, kvantitativní obsahová analýza, která se vyznačuje vysokou mírou strukturovanosti a ověřitelnosti. Předností metody je možnost zpracovat velké množství dat v relativně krátkém čase a výsledky podrobit statistickým analýzám. (Scherer, 2004) Oproti kvalitativním metodám, které dokážou zachytit drobnosti nebo okrajové jevy, mají výsledky kvantitativního výzkumu menší míru

validity. To znamená, že jelikož kvantitativní analýza redukuje získané informace, vždy nemusí v takové míře odpovídat na to, na co badatel hledá odpověď. To podle Sedlákové souvisí se složitostí sociální reality a nutnou redukcí při jejím zkoumání. (Sedláková, 2015) Díky standardizaci procesu sběru dat mají kvantitativní výzkumy obecně vyšší míru reliability, což vypovídá o tom, „do jaké míry by data získaná v opakovaném měření za stejných podmínek byla shodná s předchozími“. (Sedláková, 2015, s. 55) Výsledky výzkumu tak zpravidla závisí pouze na zvolené metodě a zkoumaném materiálu, nikoli na osobě výzkumníka.

3.3 Výběrový soubor šetření a sběr dat

Pro začátek výzkumu bylo nutné určit výběrový soubor šetření, což znamená vybrat jednotky určené k analýze. Autor práce se rozhodl do analýzy zahrnout všechny epizody pořadu Příběhy 20. století, které se vysílaly v Českém rozhlasu v časovém rozmezí od 1. května 2006, kdy pořad začal, do 1. května 2021 (jedná se tedy o období 15 let). Jelikož se pořad vysílá jednou týdně, bylo jasné, že takových jednotek bude zhruba 780. Nebylo žádoucí analyzovat pouze vzorek těchto epizod, aby nedošlo k přílišné redukci dat. Zároveň zkoumání všech epizod ve zmíněném období umožní pozorovat vývoj pořadu v čase.

K analyzování pořadu bylo nutné vytvořit kódovací knihu, do které se následně zapisovaly zjištěné skutečnosti. Jako kódovací jednotka byla určena jedna vysílaná epizoda pořadu Příběhy 20. století. Epizody jsou dohledatelné v online archivu Českého rozhlasu. (Archiv ČRo, nedatováno) U každé kódovací jednotky, epizody, se pak do záznamového archu (v tomto případě konkrétně do excelové tabulky) zapisovaly následující informace, respektive proměnné: *datum epizody*, *délka epizody*, *název epizody*, *moderátor*, *typ epizody*, *jméno pamětníka*, *pohlaví pamětníka*, *země původu pamětníka*, *region1*, *region2*, *zaměstnání*, *zaměření epizody*, *hlavní téma epizody*, *další téma epizody* (případně očíslovaná další témata podle potřeby a tematické šíře epizody).

U některých proměnných bylo nutné určit, jakých hodnot můžou nabývat. K tomu posloužila analýza zkušebního vzorku epizod, kdy bylo náhodně vybráno zhruba 20 dílů pořadu a byly pokusně zapsány do záznamového archu. Tato zkušenost pomohla usoudit, jakých aspektů je nutné si u dílů pořadu všimnout.

Proměnná *moderátor* mohla nabývat tři hodnot: Mikuláš Kroupa, Adam Drda či Adam Drda a Mikuláš Kroupa. *Typ epizody* byl dichotomický znak, mohl nabývat dvou hodnot: tematická, či životní příběh. Na počátku výzkumu se s touto proměnnou nepočítalo, jelikož byl předpoklad, že bude drtivá většina dílů o příběhu jednoho pamětníka. Právě po zkušební analýze náhodného vzorku, kde bylo několik epizod o konkrétních tématech a hovořilo v nich více pamětníků (například o práci v komunistických lágrech), se tato proměnná přidala. *Pohlaví pamětníka* mohlo nabývat tři hodnot: muž/muži, žena/ženy a muži i ženy. *Zaměření epizody* nabývalo pěti hodnot: oběti komunismu, oběti nacismu, příslušníci komunistického režimu, váleční veteráni a svědci moderních válečných konfliktů. Poslední hodnota (svědci moderních válečných konfliktů) byla přidána v průběhu analýzy, poté, co autor práce narazil na tři epizody (o válce v Bosně), které nebyly zařaditelné do stávajících kategorií. Ostatní proměnné byly otevřené, mohly nabývat více hodnot.

Samotná analýza jedné epizody vypadala zhruba takto: otevřela se konkrétní epizoda v archivu, zkopíroval se název, zapsalo se datum a délka epizody do záznamového archu – vše zatím zjistitelné bez poslechu. Následoval náslech prvních zhruba pěti minut pořadu, ze kterých šlo zjistit, kdo konkrétní díl moderuje a zda se jedná o epizodu tematickou, či o životní příběh. V případě tematické epizody se určilo *zaměření* a *hlavní* a *další témata* z informací řečených moderátorem. V případě, že se jednalo o životní příběh konkrétního pamětníka, vyhledalo se jeho jméno v databázi Paměť národa a čerpaly informace také z jeho pamětnické karty. Z pamětnických karet bylo jednodušší a časově ekonomičtější vyvodit *další téma* a *region*. Avšak stále se kladl největší důraz na to, co stojí v jádru příběhu epizody pořadu Příběhy 20. století, tedy co zaznělo v prvních pěti minutách.

V případě proměnné *země původu pamětníka* bylo nutné stanovit jednotný postup pro nejasné případy. Takovými mohli být například lidé z Podkarpatské Rusi, která byla součástí Československé republiky, nyní je součástí Ukrajiny – u nich se určovala země původu za ČSR. Jiný případ jsou Češi, kteří se narodili ve Volyni (část tehdejšího Sovětského svazu, dnes Ukrajiny) – tam se určila země původu Ukrajina.

U kategorií *region1* a *region2* se určovala zejména oblast pobytu větší části života pamětníka, nebo oblast, ve které se odehrávalo jádro vyprávěného příběhu pamětníka. Do

těchto kategorií se nezapisovaly oblasti, ve kterých byly věznice či koncentrační tábory, aby nedošlo k přílišné centralizaci v těchto několika místech. Byla snaha tedy raději určit za region místo, kde pamětník žil například v době zatčení nebo odbojové aktivity. Kategorie *zaměstnání* se během analýzy projevila jako nejproblematictější, protože u většiny pamětníků nebylo možné určit, jakou práci vykonávali v období, jehož se týká jádro příběhu.

3.2 Limity výzkumu

Zásadním limitem prováděného výzkumu je fakt, že životní příběh člověka nelze pouze shrnout do několika základních kategorií. U některých epizod, kde byly hlavními tématy několik – například pamětník, který byl v nacistickém koncentračním táboře, následně politický vězeň v 50. letech a poté emigrant po roce 1968 – bylo nutné individuálně posoudit, co je hlavním tématem. Většinou napověděl již samotný název epizody, bylo možné se tudíž řídit tím, co bylo prezentováno v titulku a v prvních minutách epizody jako jádro pamětníkovy příběhu. Avšak tento způsob práce jistě snižuje míru reliability výzkumu – při opakování výzkumu jiným výzkumníkem by se výsledky mohly mírně lišit.

Dalším limitem bylo určování *pohlaví pamětníků* u tematických epizod. Pohlaví bylo důležité zaznamenat i u epizod, ve kterých bylo více pamětníků. Pro zachování ekonomičnosti výzkumné metody však nebylo možné poslouchat celé epizody. Zvolil se tedy postup, ve kterém se přetáčely díly po zhruba 30 vteřinách a zkoumalo se, zda hovoří žena či muž. Limitem tohoto způsobu práce je nižší spolehlivost, mohla být nechtěně přeskočena velmi krátká výpověď ženy či muže, a tak kategorie určena chybně.

4 Výsledky analýzy pořadu

Po dokončení sběru dat bylo možné provést samotnou analýzu. Bylo nutné pročištění dat ve statistickém programu IBM SPSS, ve kterém se uskutečnila i následná kvantitativní analýza. Výstupem bude také grafické zpracování dat v grafech.

4.1 Základní deskriptivní analýza

Sběrem dat byly získány informace o 773 epizodách pořadu, které se vysílaly od 1. května 2006 do 1. května 2021. Devět epizod v archivu nebylo dohledatelných, v záznamovém archu tak byly vyznačeny jako chybějící data. V případě takto velkého výběrového souboru jde o chybějící informace v míře zhruba 1,15 procenta. Nejkratší epizoda, kterou sběr dat zaznamenal, měla stopáž 36 minut a 14 vteřin. Jednalo se o Vánoční Příběhy 20. století vysílané 25. prosince 2006. Obecně byly epizody první rok vysílání kratší než v dalších letech, často měly méně než 40 minut. Naopak nejdelší byl díl o izraelské historičce Gila Fatran z 6. prosince 2015, epizoda trvala 55 minut a sedm vteřin. Nutno podotknout, že se nejednalo o 773 jedinečných epizod, přes 10 procent z nich bylo reprízováno. Ať už na počest pamětníků po jejich úmrtí, nebo k různým výročím. Reprízy se vysílaly často také o prázdninách. Nejvíce samostatných dílů bylo vysíláno o Františkovi Líznovi – celkem šest. Pět samostatně vysílaných epizod pak měli pamětníci Eva Dušková, František Suchý, Julie Hrušková a Tomáš Sedláček. Dohromady byl zpracován životní příběh 328 pamětníků (některým však bylo věnováno více dílů nebo repríz), jedinečných tematických epizod bylo 218 (reprízovalo se 16 z nich, pět tematických epizod bylo na více dílů).

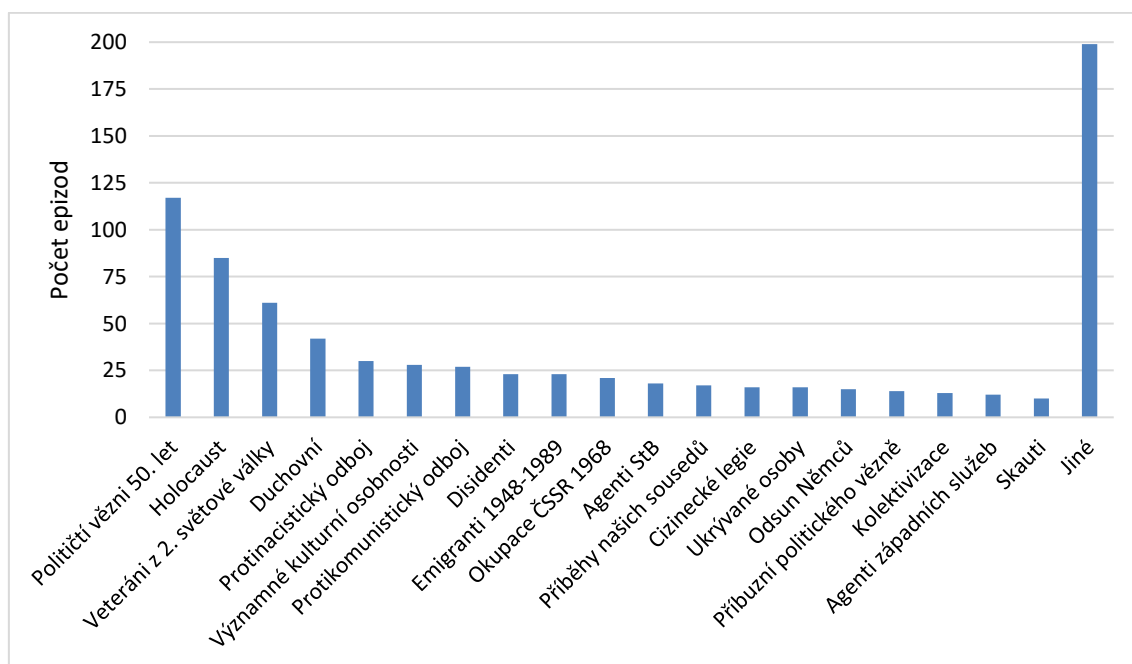
Dle dat se vysílalo za 15 let dohromady 534 epizod typu životní příběh, které se zaměřovaly na jednoho pamětníka. Menší část, celkem 239 epizod, tvořily tematické díly, ve kterých vystupovalo více pamětníků. Co se týká zaměření epizod, nejvíce dílů bylo o obětech komunismu – více než polovina, konkrétně 54 procent (414 epizod). Následovaly oběti nacismu se zhruba 26 procenty (202 epizod). Poté zaměření na válečné veterány, 14 procent (108 epizod), a o příslušnících komunistického režimu bylo asi šest procent epizod (46 epizod). Pouze tři epizody, tedy asi 0,4 procenta, byly o svědčích moderních válečných konfliktů. Moderátoři měli ve zkoumaném období téměř totožný počet epizod, což odpovídá jejich způsobu práce, kdy se v moderování střídají po týdnu. Adam Drda moderoval 378 epizod, Mikuláš Kroupa o jednu epizodu méně. Společných

epizod zaznamenal výzkum dohromady 18, většinou šlo o vánoční či silvestrovské díly.

4.2 Kvantitativní analýza pořadu

Statistika *hlavního tématu* (viz graf č. 1) již blíže napovídá, na jaké příběhy se pořad ve zkoumaném období nejčastěji zaměřoval. Nejčetnější bylo téma politických vězňů 50. let. Dohromady bylo toto téma jako hlavní u 15 procent epizod (celkem 113). Druhé nejčastější *hlavní téma* bylo holocaust, kterému se věnovalo 11 procent epizod (85). Necelých osm procent všech epizod (61) mělo za *hlavní téma* veterány z druhé světové války. Za povšimnutí stojí také relativně velké zastoupení duchovních, většinou kněžích a řádových sester. Jako *hlavní téma* bylo určeno u více než pěti procent epizod (43).

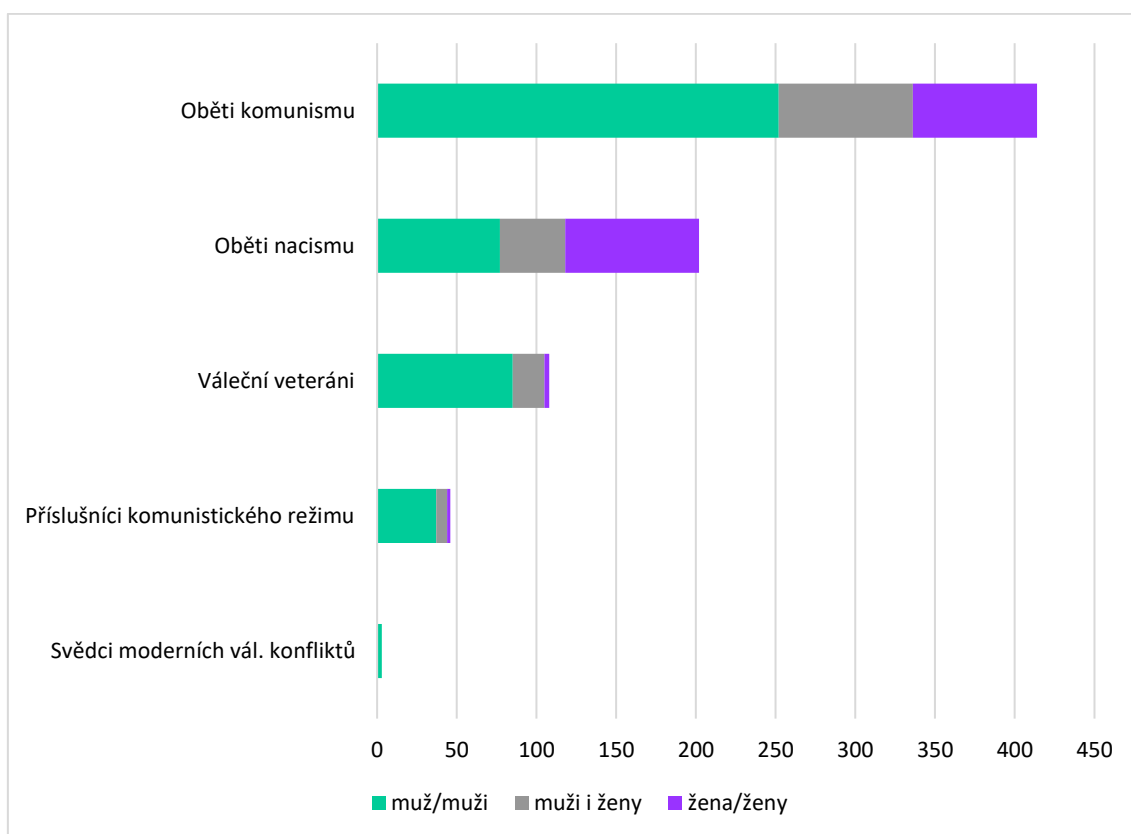
Graf č. 1: Hlavní témata pořadu a jejich četnost, 2006–2021

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Podíváme-li se na proměnnou *pohlaví pamětníka*, ve zhruba 59 procentech epizod je pamětník muž/muži (muži v tematických dílech), v 19 procentech případů jsou to muži i ženy (pouze tematické), ve 22 procentech epizod se vypráví příběh ženy/žen (žen v tematických dílech). Muži mají větší zastoupení ve všech kategoriích *zaměření epizody*, kromě jedné – v *zaměření epizody* oběti nacismu je více žen. Jinak je více epizod o mužských obětech komunismu, válečných veteránech, příslušnících komunistického režimu a svědcích moderních válečných konfliktů (viz graf č. 2).

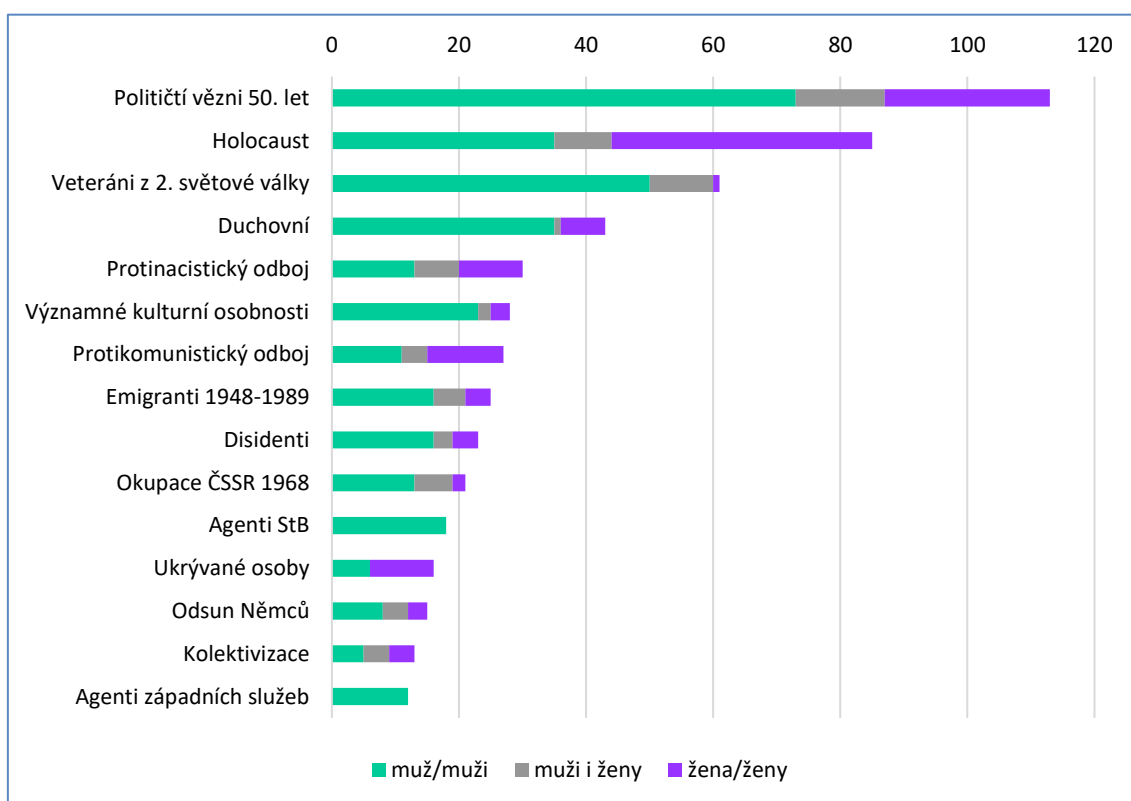
Graf č. 2: Poměrové znázornění počtu žen a mužů v jednotlivých zaměřeních epizod, 2006–2021

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Pro zjištění, jací jsou typičtí pamětníci u konkrétních témat, je nutné zjistit, jak vypadá vztah dvou proměnných – *pohlaví pamětníka a hlavní téma* (viz graf č. 3). Zjistíme, že žen bylo více než mužů pouze u témat holocaust (35 mužů a 41 žen), ukrývané osoby (6 mužů a 10 žen) a protikomunistický odboj (11 mužů a 12 žen). U ostatních kategorií s významnější četností bylo vždy více mužů. *Hlavní téma* političtí vězni 50. let bylo určeno u 73 mužů a u 26 žen. U duchovních bylo 35 mužů a sedm žen. U kategorie agent StB bylo 18 mužů a žádná žena. Disidentů bylo 16 mužů a čtyři ženy, 23 významných kulturních osobností byli muži, stejnou kategorii měly tři ženy. Relativně vyrovnaný počet je u tématu protinacistického odboje, kde je 13 mužů a 10 žen.

Graf č. 3: Zastoupení mužů a žen v hlavních tématech, 2006–2021

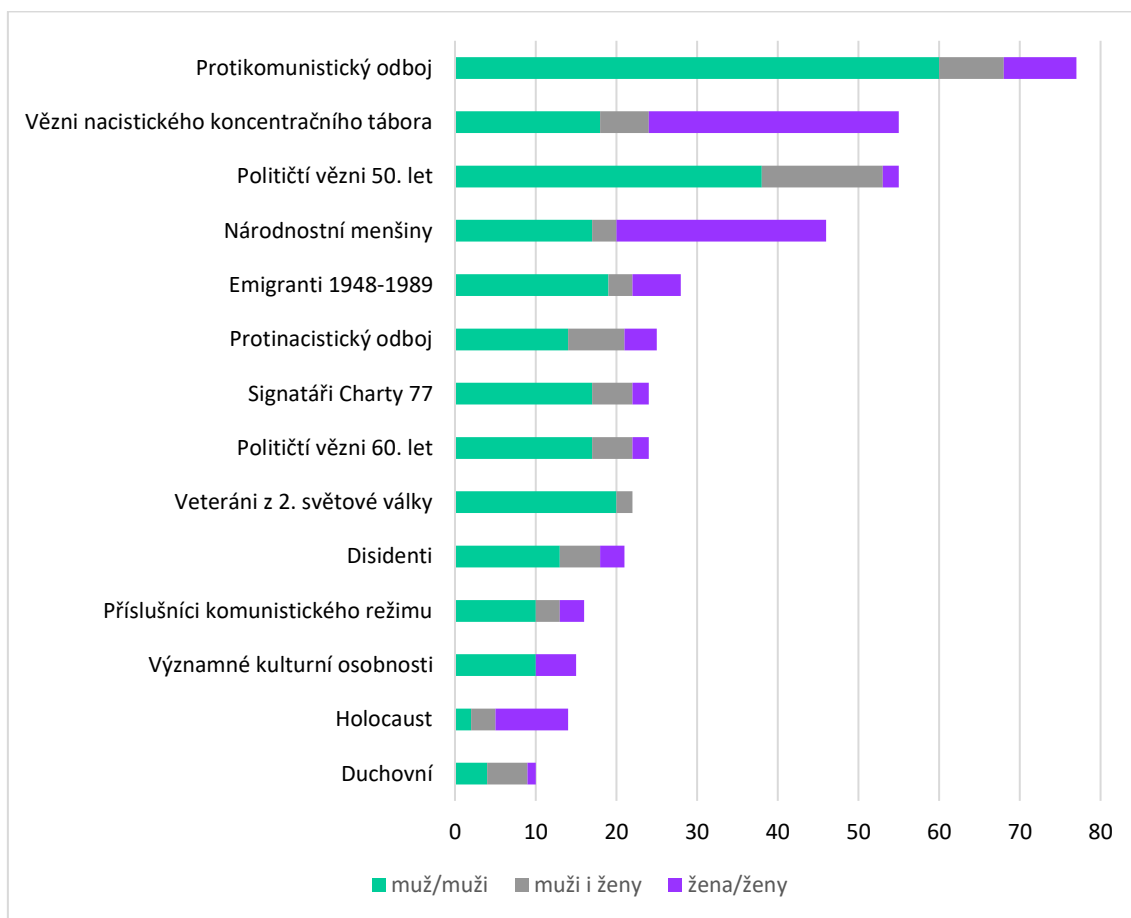

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Poznámka: z grafu je pro přehlednost vynechána kategorie jiné

U většiny hodnot v proměnné *další téma 1* opět převládají muži (viz graf č. 4), výjimky částečně souvisí s rozložením pohlaví pamětníků u *hlavních témat*. Národnostní menšiny a vězni nacistického koncentračního tábora úzce souvisí s hlavním tématem holocaust. V těchto kategoriích tak opět převládají ženy. Za povšimnutí stojí výrazný rozdíl u *hlavního i dalšího tématu* v počtu disidentů a signatářů Charty 77, kde opět výrazně převažují muži.

Graf č. 4: Zastoupení mužů a žen v kategorii další téma 1, 2006–2021

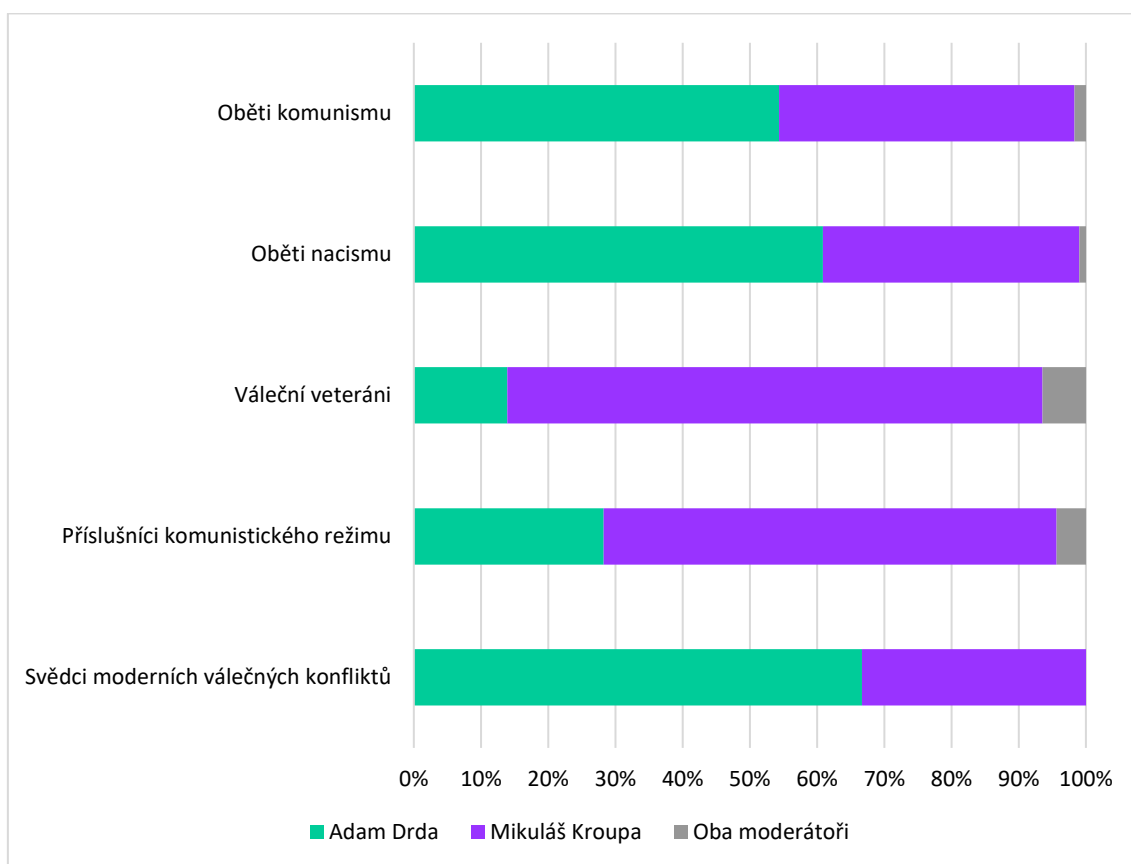

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Poznámka: z grafu je pro přehlednost vynechána kategorie jiné

Podle získaných dat se liší *zaměření* i *téma epizody* v závislosti na tom, kdo pořad moderuje. Není to překvapivé, jelikož moderátor vždy stojí za vznikem celé epizody, a to včetně výběru tématu a pamětníků. Adam Drda se dle analýzy oproti Mikuláši Kroupovi častěji věnuje obětem komunismu a nacismu. Mikuláš Kroupa má potom výraznou převahu v dílech se *zaměřením* na válečné veterány a příslušníky komunistického režimu (viz graf č. 5).

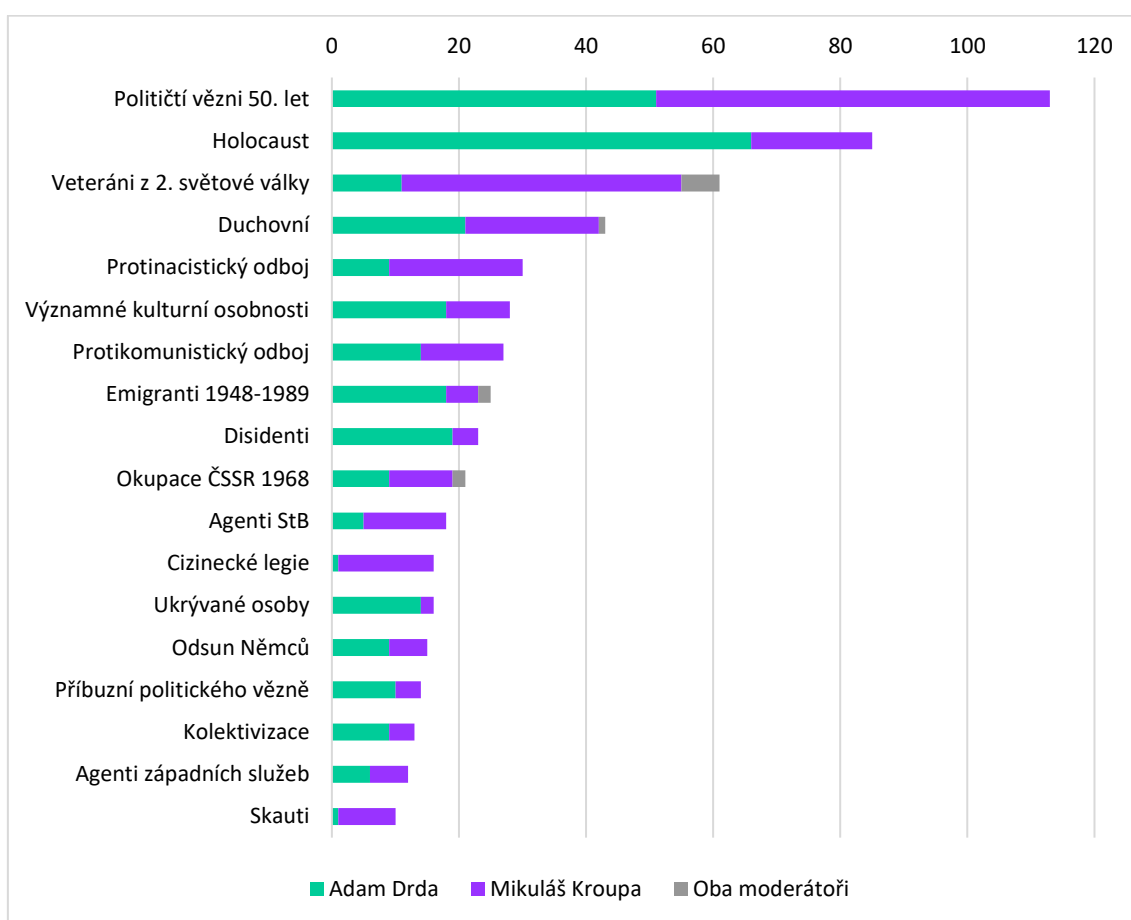
Graf č. 5: Zaměření epizody v závislosti na moderátorovi

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Toto hlavní rozdělení se samozřejmě propisuje i do podrobnějších statistik, které zkoumají, jaká *hlavní témata* jsou u obou moderátorů nejčastější (viz graf č. 6). Adam Drda vytvořil většinu dílů s *hlavním tématem* holocaust, emigranti 1948–1989, významné kulturní osobnosti či disidenti. Moderátor Mikuláš Kroupa převažuje u *hlavních témat* političtí vězni 50. let, veteráni z 2. světové války či protinacistický odboj. Zajímavé je také zaměření Mikuláše Kroupy na téma skautů ve 20. století. Adam Drda se tématu skautů dle dat věnuje méně.

Graf č. 6: Hlavní téma v závislosti na moderátorovi epizody

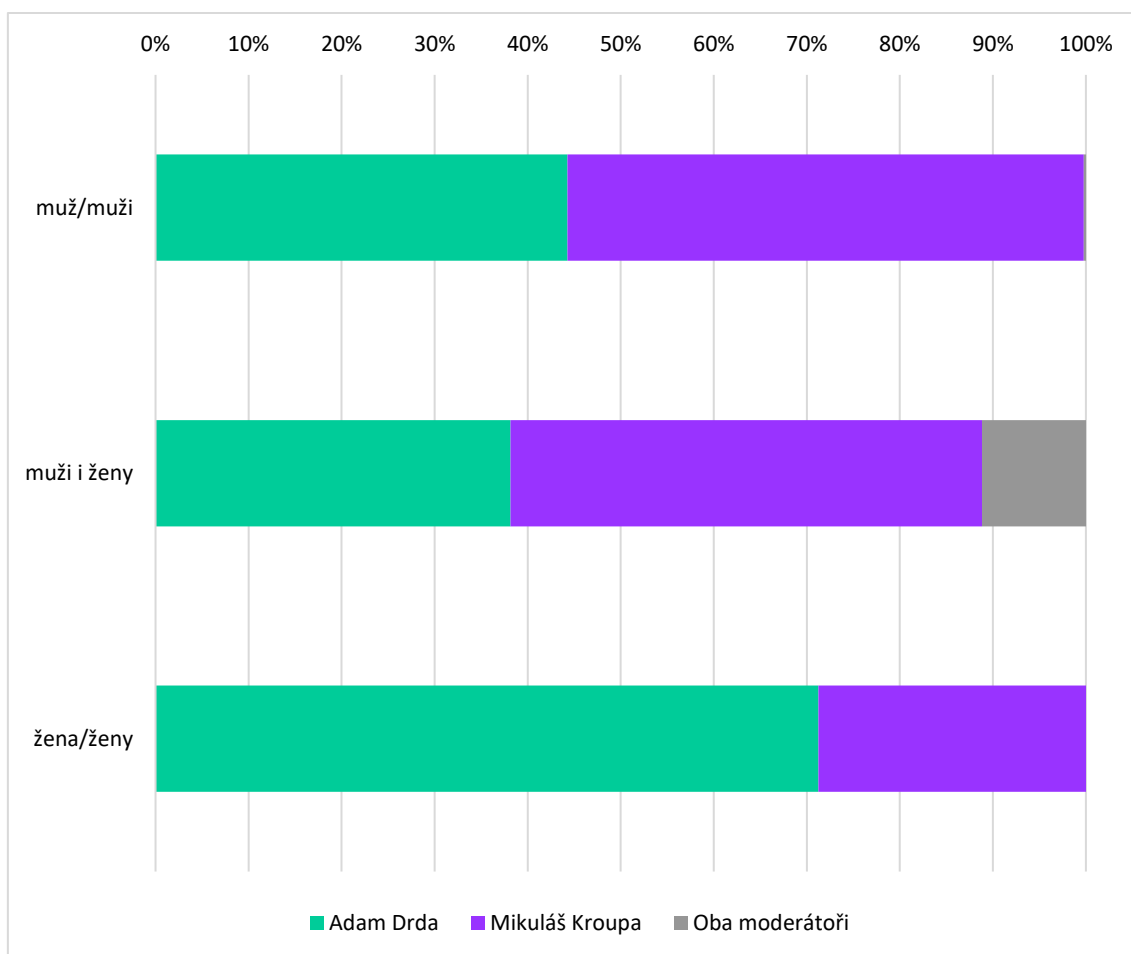

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Poznámka: z grafu je pro přehlednost vynechána kategorie jiné

Pokud se podíváme na rozložení *pohlaví pamětníků* u moderátorů (graf č. 7), vidíme, že Adam Drda má i vzhledem ke svému zaměření na téma holocaust mnohem větší počet pamětnic než Mikuláš Kroupa. Přes 70 procent ze všech ženských pamětnic zařadil do svých epizod pořadu Adam Drda.

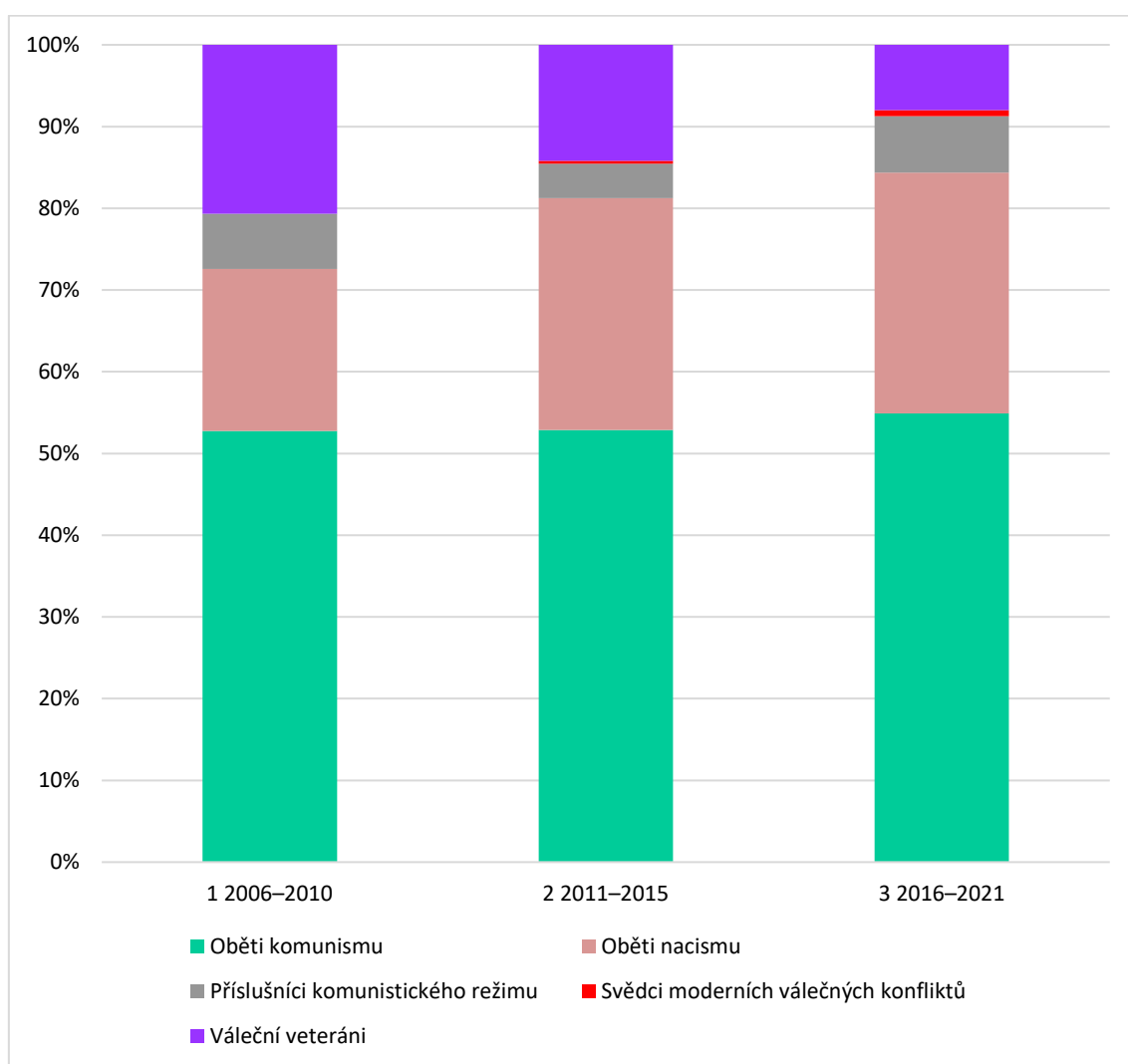
Graf č. 7: Zastoupení mužů a žen v epizodách rozdělených podle moderátorů

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Další věc, kterou lze z dat vyčíst, je proměna *tematického zaměření* pořadu v čase. Pro ten účel byly rozděleny zkoumané epizody na „pětiletky“, tedy od 1. května 2006 do konce roku 2010, pak 2011–2015 a 2016–2021 (viz graf č. 8). Z analýzy vyplynulo, že nejvíce se oproti začátku pořadu propadlo *zaměření epizody* na válečné veterány. Z necelých 21 procent v letech 2006–2010 na osm procent v letech 2016–2021. Relativně výrazně také přibýlo epizod se *tematickým zaměřením* na oběti nacismu, a to z 20 procent v prvních pěti letech na téměř 30 procent v posledních zkoumaných pěti letech.

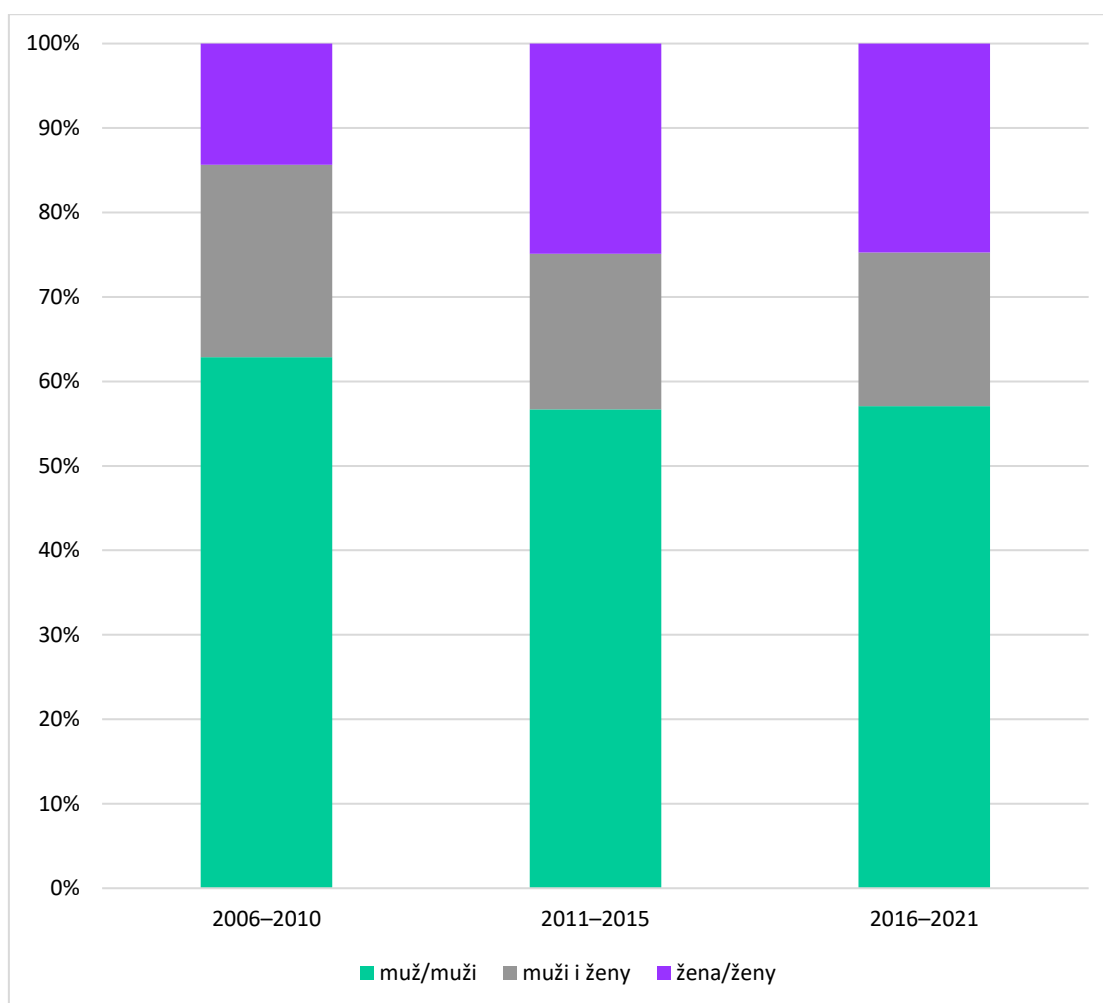
Graf č. 8: Změna zaměření epizod pořadu v čase

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Výzkum také zjistil, jak se změnil poměr mužů a žen v pořadu v letech. Z analýzy vyplynulo, že oproti začátku pořadu výrazně přibylo žen (ač je jich stále menšina). Mezi lety 2006 a 2010 bylo asi 14 procent epizod o ženě/ženách. V dalších dvou obdobích to bylo kolem 25 procent. Podíl epizod o muži/mužích klesl z 63 procent na 57. Podíl epizod o mužích i ženách klesl z 23 procent na 18.

Graf č. 9: Změna poměru mužů a žen v pořadu v čase

Zdroj: vlastní analýza pořadu

Co se týče regionů, ve kterých se příběhy odehrávaly nejčastěji, výzkum zjistil, že silně převažuje zaměření na Prahu (209 zápisů v proměnné *region1*). Kategorie zůstala nevyplněná u 121 epizod, a to z důvodu nemožnosti jednoznačně určit zásadní region pro epizodu. Větší počet záznamů má pak Slovensko (53). Velká Británie, do které často emigrovali veteráni z druhé světové války, byla zaznamenána 23krát. Dále měly více

zápisů SSSR – často příběhy z gulagů (16), Volyň (16) či Brno (15). Příběhy z pohraniční oblasti, Sudet, bylo kvůli zachování ekonomičnosti metody těžké odhalit – bylo by nutné na mapě vyhledat každou vesnici, která se v příběhu objeví, a zjistit, zda tato oblast ještě spadala do německé oblasti v době protektorátu. S jistotou výzkum *region1* Sudety určil 18krát, avšak je jisté, že byl tento region hlavní ve více epizodách.

4.3 Závěry a interpretace výsledků

Tato část práce shrne dosažená zjištění analýzy a také zodpoví výzkumné otázky, včetně vyhodnocení platnosti, či neplatnosti hypotéz. Výsledky také okomentuje, pokusí se zodpovědět, jaké jsou hlavní faktory, jež za výsledky analýzy stojí. K tomu využije mimo jiné odpovědi, které poskytl v rozhovoru jeden z autorů pořadu, Mikuláš Kroupa.

VO1: Jaká témata jsou pořadem nejčastěji pokrývána a jací jsou u těchto témat typičtí pamětníci?

Nejčastěji jsou pořadem pokrývána témata politických vězňů 50. let, přeživších holocaustu, válečných veteránů a duchovních. V širším rámci převažují příběhy, které se odehrávaly v komunistickém režimu, následují příběhy z období nacismu. Zcela typickým pamětníkem je muž z Československa, jehož příběh se odehrál v Praze. Pořad také velmi často znázorňuje odbojové aktivity pamětníků, a to zejména v proměnné *další téma*. Odbojové aktivity jsou tak méně často jádrem příběhu oproti jejich pobytu v komunistickém vězení. Častými pamětníky, jejichž příběhy pořad vypráví, jsou pak také významné kulturní osobnosti a disidenti. Za povšimnutí také stojí relativně velké zastoupení duchovních, kněží a řádových sester. Pořad věnuje prostor také příslušníkům komunistického režimu, a to zejména agentům a spolupracovníkům StB.

Ženy jsou pořadem znázorňovány méně, více než mužů jich je pak pouze u *témat* spojených s holocaustem a oběťmi nacismu. V akademických pracích nebylo možné dohledat statistiku, která by tento jev vysvětlovala, avšak lze se domnívat, že jedním z faktorů může být více přeživších koncentračních táborů žen oproti mužům, nebo také obecně vyšší věk dožití u žen. Zajímavý je také výrazně vyšší počet mužů u *témat* disidenti a signatáři Charty 77.

V rozhovoru s Mikulášem Kroupou zmínil autor práce statistiku, že pořad zachycuje častěji mužské pamětníky oproti pamětnicím. Byl položen dotaz, jestli se

domnívá, že tento poměr odpovídá skutečnosti a historii minulého století tvořili spíše muži. „To mě opravdu nikdy nenapadlo. Já se přiznám, že mě to baví, ta vaše analýza je strašně zajímavá. Adam ani já jsme se o tom nikdy ani nebavili, ani mě to nenapadlo takhle zkoumat století. Mě musí příběh něčím zaujmout, nějak mě potkat. Já opravdu ty příběhy nějak potřebuji potkat.“ (Rozhovor s MK, 2023) Dále hovořil o tom, že ženy mají tendenci nahlížet minulé století jinak než muži. „Většina těch dam řekne na závěr to hlavní poselství, že nejdůležitější je opravdu milovat. Láska, vztah, blízkost k druhým, nemluví o tom vlastenectví, nemluví o tom, jak musíme bránit svobodu a tak dále.“ (Rozhovor s MK, 2023)

Nad rámec této výzkumné otázky výzkum zjistil také to, jak se tyto hlavní charakteristiky pořadu proměnily v čase. Zajímavé je, že postupem času klesal počet epizod o válečných veteránech a přibýval počet o obětech nacismu. Tím pádem také vzrostlo množství pamětnic žen v pořadu.

K první výzkumné otázce se vážou první dvě hypotézy:

H1: Nejčastěji bude pořadem pokrýváno téma politických vězňů 50. let, přeživších holocaustu a válečných veteránů druhé světové války.

Tuto hypotézu lze potvrdit s tím, že k častým tématům lze zařadit mimo zmíněná i témata duchovních a protikomunistického odboje.

H2: Typickým pamětníkem u všech často zastoupených témat budou muži, kromě přeživších holocaustu, kde budou převládat ženy.

Druhou hypotézu lze potvrdit, analýza ukázala, že muži jsou u všech často zastoupených témat dominantní, kromě přeživších holocaustu, kde převažují ženy.

VO2: Jak se liší témata a pamětníci v závislosti na moderátorovi epizody?

Vlastní výzkum pořadu a kvantitativní analýza ukázaly, že se zaměření epizod výrazně liší v závislosti na tom, kdo danou epizodu moderuje (a zároveň ji celou připravil). Adam Drda se častěji věnuje obětem nacismu a o několik procent větší zastoupení má také u obětí komunismu. Mikuláš Kroupa naopak stojí za většinou epizod o válečných veteránech a příslušnících komunistického režimu.

S tímto zaměřením moderátorů souvisí i to, jestli zpracovávají častěji příběhy mužů či žen. Adam Drda, vzhledem k většímu počtu epizod o obětech nacismu (kde převládají ženy), má také větší počet zpracovaných příběhů pamětnic žen.

Při zkoumání vztahu *moderátora* a četnosti *hlavních témat* se ukázalo, že Adam Drda vytvořil většinu dílů s *hlavním tématem* holocaust, emigranti 1948–1989, významné kulturní osobnosti či disidenti. Mikuláš Kroupa zpracovával častěji *hlavní témata* politických vězňů 50. let, veteránů z 2. světové války či protinacistického odboje. Zajímavé je také zaměření Mikuláše Kroupy na téma československých skautů ve 20. století. Adam Drda se tématu skautů dle dat věnuje výrazně méně.

Odpověď na tuto výzkumnou otázku poslouží při vyhodnocení třetí stanovené hypotézy:

H3: Mikuláš Kroupa bude častěji pokrývat téma válečných veteránů, Adam Drda zase přeživších holocaustu.

Tuto hypotézu lze potvrdit s tím, že vlastní kvalitativní analýza pořadu tento předpoklad rozšířila o další témata, jaká oba moderátoři nejčastěji zpracovávají.

VO3: Naplňuje výběr pamětníků a témat anglosaskou orálněhistorickou tradici?

Třetí výzkumná otázka se dotýká teoretické části této práce, ve které jsem nastínil vývoj orální historie a její možné podoby. K zodpovězení třetí výzkumné otázky práce využije jak výsledky kvantitativní analýzy pořadu, tak kvalitativní metodu v podobě rozhovoru s Mikulášem Kroupou. Jak bylo uvedeno výše, anglosaská (řekněme „západní“) tradice orální historie staví do centra pozornosti skupiny, které jsou velkými dějinami přehlížené. Dosud se tak orální historici v západním světě soustředili na feministická hnutí, hnutí za občanská práva, a podobně (viz např. Thompson, 2017)

Pořad Příběhy 20. století se od tohoto přístupu oddaluje zejména tím, že sice zkoumá osudy jednotlivců, ale stále s důrazem na vývoj velkých dějin. O tom ostatně hovořil i sám autor Mikuláš Kroupa v rozhovoru: „Není to historický pořad, který by představoval velké dějiny. Jde nám o konkrétní lidské osudy zasazené do těch historických kulis.“ (Rozhovor s MK, 2023) Také zmínil, že pamětníky Pořadu 20. století spojuje to, že mají „dějinný příběh“ (Rozhovor s MK, 2023). Což znamená, že pamětník

se „stane svědkem či přímo účastníkem událostí, o kterých ví, že se týkají všech“ (Rozhovor s MK, 2023). Orální historie se zajímá spíše o „obyčejného“ člověka, který leckdy nemusel být svědkem ničeho, pouze zažil určité období na určitém místě (Vaněk, 2015). Ze získaných dat lze usoudit, že pořad skutečně zkoumá lidské osudy jednotlivců, kterých se významně dotkly „velké“ dějiny. Specifickou kategorií jsou pak pamětníci – významné kulturní osobnosti, které jsou v podstatě opakem typického pamětníka v anglosaských orálněhistorických výzkumech.

Mikuláš Kroupa v rozhovoru zmínil, že u pamětníků zaznamenávají také jejich nedějinné příběhy:

Ti lidé, které sbíráme, oni mají dějinný příběh, ale pak mají také spoustu nedějinných let. A i o nich někdy mají potřebu něco říct, zvlášť když se na ně ptáme. Jak jste prožíval normalizaci? Když se ptáte válečného veterána, tak to byl důchodce, který prožíval svoje starosti, viděl ten svět taky svými očima a tak dále. Někteří byli ve straně. Někteří naopak vzdorovali, že třeba podepsali Chartu, máme takové válečné veterány. Paměť národa není jen svědectvím o velkých heroických činech. Je to obrovská databáze vyprávění tisíců a tisíců lidí, kteří mají o čem vyprávět. (Rozhovor s MK, 2023)

Nedějinné vzpomínky pamětníků Paměť národa sbírá, avšak málokdy se dostanou do centra epizody pořadu Příběhy 20. století. V analýze pořadu nebyl zaznamenán díl, který by do centra pozornosti stavěl „obyčejného“ člověka v minulém století. Nutno však znovu podotknout, že Mikuláš Kroupa se k orální historii nehlásí, považuje se spíše za novináře a dokumentaristu. (Rozhovor s MK, 2023)

Pořad na anglosaskou tradici orální historie nenavazuje ani větším důrazem na zkoumání lidské paměti (proč lidé vzpomínají tak, jak vzpomínají) či důslednější reflexí sociální interakce, která vzniká mezi pamětníkem a sběračem při samotném rozhovoru. Relativně blízko akademické orální historii má několik epizod Mikuláše Kroupy, ve kterých se věnuje dětství. Z výpovědí různých pamětníků dává dohromady obraz dospívání a dětství v různých časových obdobích Československa. Anglosaské tradici je pořad blízký zachováním „zvukovosti“ pamětníků, protože pracuje s jejich autentickými zvukovými záznamy.

H4: Výběr pamětníků do pořadu bude úzce zaměřený na konkrétní menšinové skupiny obyvatelstva v minulém století, které byly utlačovány nacistickým či komunistickým

režimem. Tím pádem pořad nebude zcela zapadat do anglosaské tradice orální historie, která dává prostor nevyslyšeným „bezdějinným“ vrstvám.

Tuto hypotézu lze potvrdit. Pořad se věnuje zejména pamětníkům z konkrétních menšinových skupin – lidem utlačovaným z politických důvodů, kterým do života vstoupily velké dějiny, tedy osobám, na které se po roce 1989 soustředila také klasická historiografie a „akademická“ orální historie. „Bezdějinným“ vrstvám a „obyčejným“ pamětníkům (jejichž příběh se nepojí na velké dějiny) se pořad v podstatě nevěnuje. Když se vysílala epizoda o řadovém úředníkovi ministerstva dopravy v 60. letech (epizoda o Jiřím Koldovi, vysílaná 25. října 2015), je v pořadu v kvůli jedinému příběhu – měl noční službu na ministerstvu v době sovětské okupace ČSR v roce 1968.

H5: Důležité regiony pořadu budou Praha, velká města a pohraničí, kde žili sudetští Němci.

Poslední hypotézu lze vyvrátit. Praha je velmi dominantním regionem, avšak analýza trend centralizace příběhů do hustě osídlených oblastí (velkých měst České republiky) nepotvrdila. Lze se domnívat, že Praha byla místem, kde se v největší míře děly protirežimní aktivity (na což navazují například *hlavní témata* pořadu političtí vězni 50. let a protikomunistický odboj), také v hlavním městě žilo velké množství židovských rodin (na což navazují *hlavní témata* holocaust či ukrývané osoby).

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo charakterizovat rozhlasový pořad Příběhy 20. století a zasadit jej do kontinua orální historie a žurnalistiky, tedy začlenit pořad do širšího kontextu obou oborů. Jedná se o pořad, který je žurnalistickým útvarem, avšak jeho základními stavebními kameny jsou orálněhistorické rozhovory s pamětníky ze sbírky Paměť národa. Pořad, za kterým stojí dva novináři Mikuláš Kroupa a Adam Drda, se vysílá každý týden v Českém rozhlasu od roku 2006, tudíž archiv nabízel dostatek materiálu k analýze.

K zasazení pořadu do kontextu orální historie posloužilo v teoretické části vymezení orální historie, popis jejího účelu a vývoje ve světě i České republice. Podobnosti obou oborů práce hledala v metodě rozhovoru, která je vlastní jak žurnalistům, tak orálním historikům. Práce se také věnovala jednotlivým projektům organizace Post Bellum, která sbírá rozhovory pro Paměť národa (a zároveň ji vede jeden z autorů pořadu Mikuláš Kroupa), a vymezila je na pozadí orální historie a české žurnalistiky.

Výzkumné otázky se podařilo zodpovědět, a to díky kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod. Potvrdila se první hypotéza, že nejčastěji bude pořad tematizovat politické vězně 50. let, přeživší holocaustu a válečné veterány druhé světové války. Potvrdila se i druhá hypotéza, u všech často zastoupených témat převládají muži, kromě přeživších holocaustu, kde převládají ženy. Podle třetí hypotézy Mikuláš Kroupa častěji pokrýval téma válečných veteránů, Adam Drda zase přeživších holocaustu. I tato hypotéza se potvrdila. Čtvrtá hypotéza se taktéž potvrdila, pořad svým výběrem témat a pamětníků nezapadá do anglosaské tradice orální historie, která dává prostor nevyslyšeným „bezdějinným“ vrstvám. Poslední hypotéza, totiž že se budou příběhy pořadu soustředit do Prahy a dalších velkých měst ČR, se nepotvrdila.

Kvantitativní obsahovou analýzou 773 epizod výzkum zjistil například to, že nejtypičtějšími pamětníky pořadu jsou zejména muži, kteří byli oběťmi komunistického režimu. Z pohledu hlavních témat převažují političtí vězni 50. let, váleční veteráni z druhé světové války, přeživší holocaustu, větší počet byl také kněžích a dalších duchovních. Postupem času se také zvyšoval počet ženských pamětnic. S přihlédnutím k teoretické části a výsledkům analýzy autor práce také došel k závěru, že pořad sice stojí na

orálněhistorických základech při získávání primárního zdroje, rozhovorů, avšak orálněhistorický (v kontextu „západní“ tradice oboru) není – zabývá se dějinnými událostmi z 20. století, které zobrazuje na pozadí konkrétních lidských osudů.

Pro lepší pochopení a vhled do zákulisí pořadu byla využita kvalitativní metoda, a to rozhovor s jedním ze dvou tvůrců pořadu Příběhy 20. století, Mikulášem Kroupou. Přepis rozhovoru je k nalezení v přílohách této práce.

Důkazem o pozitivním přínosu této práce může být skutečnost, že si její analýzu a statistické výsledky vyžádal autor pořadu Mikuláš Kroupa a citoval je v silvestrovském speciálním dílu, tudíž výzkum diplomové práce posloužil i jako zpětná vazba autorům. Dílčím přínosem této práce je také podrobnější popis toho, jak funguje výběrové řízení a samotná práce sběračů příběhů Post Bellum, což jiné akademické práce ani dostupné rozhovory s Mikulášem Kroupou neobsahují.

Po prozkoumání pořadu kvantitativními metodami by bylo vhodné navázat zkoumáním pořadu kvalitativní metodou. Hloubkový rozbor vybraných epizod by mohl být dalším vhledem (a z jiného úhlu) do rozhlasového pořadu Příběhy 20. století. Mohl by tak zodpovědět následující: zda se liší přístup autorů pořadu k vyprávění příběhů žen a mužů? V čem konkrétně se liší? Či jak autoři postupují v konkrétních eticky problematických případech? Analýza provedená v této práci ukázala, že se tematické zaměření pořadu mění v čase, tudíž i časové hledisko by bylo vhodné v dalším zkoumání pořadu zachovat.

Summary

The aim of this thesis was to characterise the radio programme Tales of the 20th Century and to place it in the continuum of oral history and journalism, i.e. to place the programme in the broader context of both disciplines. This is a programme that is a journalistic unit, but its basic building blocks are oral history interviews with witnesses from the Memory of the Nation collection. The programme, which was created by two journalists Mikuláš Kroupa and Adam Drda, has been broadcast weekly on Czech Radio since 2006, so the

archive offered plenty of material for analysis.

To place the programme in the context of oral history, the theoretical part was used to define oral history, describe its purpose and development in the world and in the Czech Republic. The similarities between the two fields were sought in the interview method, which is inherent to both journalists and oral historians. The thesis also focused on the individual projects of the Post Bellum organisation, which collects interviews for Memory of Nations (and is also run by one of the authors of the programme, Mikuláš Kroupa), and defined them against the background of oral history and Czech journalism.

The research questions were answered by combining qualitative and quantitative methods. The first hypothesis that the programme would most often cover political prisoners of the 1950s, Holocaust survivors and World War II veterans was confirmed. The research also included spiritual and anti-communist resistance. The second hypothesis was also confirmed, with all of the frequent themes dominated by men, except Holocaust survivors, where women predominate. According to the third hypothesis, Mikuláš Kroupa more often covered the topic of war veterans, while Adam Drda covered the topic of Holocaust survivors. This hypothesis was also confirmed. The fourth hypothesis was also confirmed; the programme, in its choice of topics and witnesses, does not fit into the Anglo-Saxon oral history tradition, which gives space to the unheard "historyless" layers. The last hypothesis, namely that the stories of the programme would be concentrated in Prague and other major cities of the country, was not confirmed. Given that the research questions have been answered and the hypotheses evaluated, it can be concluded that the aim of the thesis has been achieved.

Through a quantitative content analysis of 773 episodes, the research found, for example, that the most typical memorials of the programme are mainly men who were victims of the communist regime. In terms of the main subjects, political prisoners of the 1950s, World War II veterans, and Holocaust survivors predominated, while priests and other clergymen were also more numerous. The number of female memoirists also increased over time. Taking into account the theoretical part and the results of the analysis, the author of the thesis also came to the conclusion that although the programme is based on oral history in obtaining its primary source, the interviews, it is not oral history (in the context of the "Western" tradition of the field) - it deals with historical events of

the 20th century, which it depicts against the background of specific human fates.

For a better understanding and insight into the background of the programme, a qualitative method was used, namely an interview with one of the two creators of the programme *Stories of the 20th Century*, Mikuláš Kroupa. A transcript of the interview can be found in the appendices of this thesis.

Evidence of the positive contribution of this thesis can be found in the fact that its analysis and statistical results were requested by the author of the programme, Mikuláš Kroupa, in order to include them in the New Year's Eve special, thus the thesis research also served as feedback to the authors. A partial contribution of this thesis is also a more detailed description of how the selection procedure and the work of the Memory of the Nation collectors itself works, which is not included in other academic works or in the available interviews with Mikuláš Kroupa.

After examining the programme using quantitative methods, it would be useful to follow up by examining the programme using qualitative methods. An in-depth analysis of selected episodes could provide further insight (and from a different angle) into the radio programme *Tales of the 20th Century*. It could thus answer the following: do the programme's writers differ in their approach to telling the stories of women and men? In what specific ways do they differ? Or how do the authors deal with specific ethically problematic cases? The analysis carried out in this thesis has shown that the thematic focus of the programme changes over time, hence a temporal perspective would be appropriate in further examination of the programme.

Použitá literatura

ARCHIV ČRO. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://hledani.rozhlas.cz/iradio/>. [cit. 2023-11-15].

BOTKOVÁ, Petra. Orální historie a lidé bez domova. Online. *Memo: Časopis pro orální historii*. 2023, no. 1, s. 32-52. ISSN 1804-7548.

CENTRUM ORÁLNÍ HISTORIE. *Sbírky rozhovorů*. Online. Nedatováno. Dostupné z: <http://www.coh.usd.cas.cz/sbirky-rozhovoru/>. [cit. 2023-12-09].

ČESKÝ ROZHLAS. *O pořadu Příběhy 20. století*. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/pribehy-20-stoleti-6504756/o-poradu>. [cit. 2023-11-03].

DRDA, Adam. Host: Adam Drda, novinář a dokumentarista. In: *Noční mikroforum*. Online, audio. 2023. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/host-adam-drda-novinar-a-dokumentarista-8081523>. [cit. 2023-11-25].

DRDA, Adam a KROUPA, Mikuláš. *Kruté století: Kapitoly z rozhlasového pořadu Příběhy 20. století*. Praha: Radioservis, 2008. ISBN 978-80-86212-85-2.

DRDA, Adam a KROUPA, Mikuláš. *Neznámí hrdinové řekli ďáblu ne*. Praha: Edice ČT, 2014. ISBN 978-80-7448-042-3.

DRDA, Adam a KROUPA, Mikuláš. *Normalizované životy: podle cyklu televizních dokumentů Příběhy 20. století*. Praha: Edice ČT, 2017. ISBN 978-80-7448-074-4.

DRDA, Adam a KROUPA, Mikuláš. *Normalizované životy II: podle cyklu televizních dokumentů Příběhy 20. století*. Praha: Edice ČT, 2018. ISBN 978-80-744-8080-5.

DRDA, Adam a KROUPA, Mikuláš. *Příběhy 20. století: 1.–781. díl*. Online, audio. 2006–2021 Dostupné z: <https://hledani.rozhlas.cz/iradio/>. [cit. 2023-01-12].

FANTOVÁ, Jana a POLOUČEK, Jan (ed.). *Ještě jsme ve válce: příběhy 20. století*. Ilustroval NIKKARIN. Praha: Post Bellum, 2011. ISBN 9788025705247.

FELDSTEIN, Mark. Kissing Cousins: Journalism and Oral History. Online. *The Oral History Review*. 2004, vol. 31, no. 1, s. 1–22. Dostupné z:

<http://www.jstor.org/stable/3675528>. [cit. 2023-09-14].

FIKAROVÁ, Lucie. *Plzeň punková a metalová: punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995)*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5401-0 (Karolinum).

GRUBER, Jan. Orální Historie Mezi Aktivismem a Akademismem. Online. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2013, no. 2, s. 275–280. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/24645370.2665>. [cit. 2023-12-01].

HALADA, Jan a OSVALDOVÁ, Barbora; (eds.). *Slovník žurnalistiky: výklad pojmů a teorie oboru*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3752-5.

HLAVÁČEK, Jiří. *Etický kodex České asociace orální historie*. Online. 2019. Dostupné z: http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2018/05/Eticky_kodex-COHA_2018.pdf. [cit. 2023-12-02].

HLAVÁČEK, Jiří. Krizová orální historie: k terénnímu výzkumu v čase krizí. *Studia Ethnologica Pragensia*. Online. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022, no. 2, s. 11–31. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/179044>. [cit. 2023-11-12].

CHARLTON, Thomas L.; MYERS, Lois E. a SHARPLESS, Rebecca. *Handbook of Oral History*. Lanham MD: Altamira Press, 2006. ISBN 978-0-7591-0229-3.

INSTITUT PAMĚTI NÁRODA. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://institut.pametnaroda.cz/>. [cit. 2023-12-29].

JENKINS, Henry. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: NYU Press, 2006. ISBN 9780814742815.

KRATOCHVÍL, Jiří. *Vyznání příběhovosti*. Brno: Petrov, 2000. ISBN 80-7227-089-3.

KROUPA, Mikuláš a KROUPA, Martin. *Kodex Post Bellum*. Online. 2010. Dostupné z: https://www.postbellum.cz/wp-content/uploads/2022/12/Kodex_POST_BELLUM.pdf. [cit. 2023-12-02].

KROUPA, Mikuláš a LUCUK, Vít. Za to, že neudal své bratry, dostal dvanáct let

vězení. Příběh Aloise Čocka. *Příběhy 20. století*. Online, audio. 2020. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/za-ze-neudal-sve-bratry-dostal-dvanact-let-vezeni-pribeh-aloise-cocka-8146010>. [cit. 2023-12-20].

KROUPA, Mikuláš. 92. díl s Mikulášem Kroupou. In: *Background ČT24: Generace*. Online, video. 2023a. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=caiyEr0pKL8>. [cit. 2023-12-05].

KROUPA, Mikuláš. *Mikuláš Kroupa z Post Bellum: Poselstvím Paměti národa je nebyt lhostejný*. Online. 2021. Dostupné z: <https://program.rozhlas.cz/mikulas-kroupa-z-post-bellum-poselstvimi-pameti-naroda-je-nebyt-lhostejny-8560465>. [cit. 2023-11-25].

KROUPA, Mikuláš. Naši neprůstřelnou vestu nosí i Zelenskyj. Češi se projeví jako veliký, solidární a přátelský národ, říká Kroupa z Post Bellum. In: *Host Lucie Výborné*. Online, audio. 2023b. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/nasi-neprustrelnou-vestu-nosi-i-zelenskyj-cesi-se-projevili-jako-veliky-8938209>. [cit. 2023-11-12].

KROUPA, Mikuláš. Příběh Luboše Jednorozce – 2. díl. *Příběhy 20. století*. Online, audio. 2007. Dostupné z: <https://prehovac.rozhlas.cz/audio/501337>. [cit. 2023-11-03].

KROUPA, Mikuláš. Za nacistů byl vězněn, po válce se stal komunistou a vedl uranovou šachtu plnou politických vězňů. *Příběhy 20. století*. Online, audio. 2020. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/jako-student-byl-za-nacistu-veznen-po-valce-se-stal-komunistou-a-vedl-uranovou-8361260?player=on#player>. [cit. 2023-11-20].

LIŠKA, Filip. Pravá ruka neví, co dělá levá: technologické a metodologické proměny orální historie. Online. *Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021, vol. 13, no. 2, s. 71–83. ISSN: 2336–6672. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/170261>. [cit. 2023-12-03].

LIŠKA, Filip. *V proudu slov: orální historie ve veřejném prostoru*. Praha, 2020. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Kamil Činátl.

LOCHEAD, Richard. Three approaches to oral history: the journalistic, the academic, and the archival. *Journal of the Canadian Oral History Association*. 1976, vol. 1.

- MARŠÍK, Josef. *Výběrový slovníček termínů slovesné rozhlasové tvorby*. Praha: Sdružení pro rozhlasovou tvorbu, 1999. ISBN 9788023856194.
- MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-840-6.
- MÍSTA PAMĚTI NÁRODA. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://www.mistapametinaroda.cz/>. [cit. 2023-12-12].
- MORAVEC, Václav. *Audiovizuální média v České republice v éře konvergence*. Praha, 2015. Disertační práce (PhD.). Akademie múzických umění v Praze, Filmová a televizní fakulta, Filmové, televizní a fotografické umění a nová média, Teorie filmové a multimediální tvorby. Školitel Doc. Mgr. Ivo Mathé.
- MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*. Praha: Academia, 2020. ISBN: 978-80-200-3111-2.
- MORAVEC, Václav. Rozhovor v rozhlasovém a televizním vysílání. In: *Rozhovory o interview*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 9788024616186.
- MUSIL, Jakub. *Současný rozhlasový dokument se zvláštním zřetelem k cyklu Příběhy 20.století*. Praha, 2016. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce Josef Maršík.
- MÜCKE, Pavel. Deset krátkých zastavení nad možnostmi a mezemi (české) orální historie. Online. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2013, no. 2, s. 296–301. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/24645370.2668>. [cit. 2023-10-30].
- MYŠKA, Milan; ZÁMEČNÍK, Stanislav a HOLÁ, Věra. *Práce s pamětníky a vzpomínkami*. Ostrava: PdF, 1967.
- NOVOTNÁ, Petra. *Jak se dělá paměť ve veřejnoprávním rozhlase*. Praha, 2016. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie. Vedoucí diplomové práce Abu Ghosh, Yasar.
- OSVALDOVÁ, Barbora a KOPÁČ, Radim (ed.). *Rozhovory o interview*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 9788024616186.

OTÁHAL, Milan a SLÁDEK, Zdeněk. *Deset pražských dnů. 17.–27. listopad 1989*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0340-1.

PAMĚŤ NÁRODA. *Časté dotazy*. Online. Nedatováno:b. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/caste-dotazy>. [cit. 2023-12-01].

PAMĚŤ NÁRODA. *Statistiky*. Online. Nedatováno:a. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>. [cit. 2023-12-29].

PAMĚŤ ŽEN. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://www.pametzen.cz/>. [cit. 2023-12-10].

PERKS, Robert a THOMSON, Alistair. *The Oral History Reader*. London: Routledge, 1998. ISBN 0-415-13351-3.

PORTELLI, Alessandro. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. Albany N.Y: State University of New York Press, 1991. ISBN 978-0791404300.

POST BELLUM. *Co děláme*. Online. Nedatováno:b. Dostupné z: <https://www.postbellum.cz/co-delame/mezinarodni/pamet-ukrajiny>. [cit. 2023-11-04].

POST BELLUM. *O nás*. Online. Nedatováno:a. Dostupné z: <https://www.postbellum.cz/o-nas/>. [cit. 2023-10-30].

POST BELLUM. *Výroční zpráva 2022*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.postbellum.cz/wp-content/uploads/2023/08/Vyrocnizprava-2022.pdf>. [cit. 2023-12-29].

PŘÍBĚHY NAŠICH SOUSEDŮ. Online. Nedatováno. Dostupné z: <https://www.pribehynasichsousedu.cz/>. [cit. 2023-12-29].

RITCHIE, Donald A. *Doing Oral History*. 3. vydání. New York: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-932934-2.

Rozhovor s Mikulášem Kroupou, jedním z moderátorů a tvůrců pořadu Příběhy 20. století. Praha 11. 12. 2023

SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií – Nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-9641-3.

SCHERER, Helmut. Úvod do metody obsahové analýzy. In: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 29–50. ISBN 80-246-0827-8.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. Orální Historie Ve druhém Desetiletí 21. století: Od Reflexivity a Komunity K Extremitě a Pandemii COVIDU-19. Online. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2021, no. 1, s. 37–58. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/24645370.2923>. [cit. 2023-11-29].

THOMPSON, Paul a BORNAT, Joanna. *The Voice of the Past: Oral History*. 4. vydání. Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0-19-067158-7.

VANĚK, Miroslav (ed.). *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2006. ISBN 80-7260-161-X.

VANĚK, Miroslav (ed.). *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1791-8.

VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Orální historie a soudobé dějiny. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

VANĚK, Miroslav. *Orální Historie Ve Výzkumu Soudobých Dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

Teze diplomové práce

SCHVÁLENO

25.3.23
MKT

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Vilém Dvořák	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 3.	
Fakultní e-mail diplomantky/diplomanta: 75351707@fsv.cuni.cz	
Studijní program/forma studia: Mediální a komunikační studia (N7202)/prez.	
Název práce v češtině: Orální historie a její místo v české žurnalistice na příkladu Příběhy 20. století v Českém rozhlasu	
Název práce v angličtině: Oral history and its place in Czech journalism on the example of Tales of the 20th Century on Czech Radio	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2022/2023) (diplomovou práci je možné obhajovat <u>nejdříve</u> šest měsíců od schválení tezí) LS 2022/2023	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Téma Orální historie a její místo v české žurnalistice na příkladu Příběhy 20. století v Českém rozhlasu se vyskytuje na pomezí dvou oborů – orální historie a žurnalistiky. Je to pořad založený na metodě orální historie připravovaný dvěma novináři, zároveň vysílaný veřejnoprávním médiem. Téma je to také velmi prakticky zaměřené na výzkum samotného pořadu. Jelikož se vysílá od 1. května 2006 až dodnes každou neděli, nabízí archiv dostatečné množství dat ke zpracování v diplomové práci. Příběhy 20. století jsou jedním z nejvýraznějších rozhlasových pořadů, který je založený na metodě orální historie v české žurnalistice, takže není překvapením, že jedna práce o tomto pořadu již existuje. Jedná se o diplomovou práci Petry Novotné s názvem Jak se dělá paměť ve veřejnoprávním rozhlase, avšak autorka se zabývá zcela odlišným problémem než tato práce.	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Cílem práce je představit pořad Příběhy 20. století, který se již více než 16 let vysílá na Českém rozhlasu Plus (do roku 2013 na Rádiu Česko). Práce se bude zabývat nejen historií pořadu, ale také systematicky zdokumentuje, jaká témata jsou pořadem nejčastěji pokrývána, případně jací hosté jsou do něj nejčastěji zváni. Také detailně představí instituci Paměť národa, jejíž součástí pořad Příběhy 20. století je. Nevynechá ani zmapování ostatních projektů instituce. Dalším cílem práce je popsat, v jakém vztahu je česká orální historie jakožto metoda historiografie a česká žurnalistika. V čem se liší etické zásady orálních historiků a žurnalistů? Co se od sebe mohou vzájemně učit? A je možné je od sebe vůbec definitivně oddělit? Ke zodpovězení těchto otázek poslouží i výzkum pořadu Příběhy 20. století, protože, ač se jedná o pořad založený na metodě orální historie, za jeho přípravou stojí od počátku dva žurnalisté Mikuláš Kroupa a Adam Drda.	
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):	
1) Úvod – vymezení tématu, pojmů, položení si výzkumných otázek; hypotéza 2) Orální historie – její význam pro společnost, česká tradice oboru 3) Žurnalistika – rozhovor jako metoda, rozdíly oproti orální historii; etické rozdíly, praktické rozdíly 4) Paměť národa – představení instituce 5) Příběhy 20. století – historie a současnost programu, druhy příspěvků, tematické rozdělení příspěvků a respondentů	

<p>6) Závěr – shrne dosažená zjištění, případně nabídne výzkumné otázky pro další zkoumání</p> <p>Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období): Příběhy 20. století – analyzované období od 1.5.2006 do 1.5.2021 (15 let)</p> <p>Metody (techniky) zpracování materiálu: Náslech jednotlivých epizod pořadu a jejich analýza Kvantitativní analýza Komparace Strukturovaný rozhovor</p> <p>Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2–5 řádků):</p> <p>VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. 2. přepracované a doplněné vydání. V Praze: Karolinum, 2015, 326 stran ; 21 cm. ISBN 978-80-246-2931-5. Učebnice pro studenty historie, archivnictví a pomocných věd historických. Zabývá se metodou orální historie a nabízí přesah i do žurnalistiky. Obsahuje jak teoretickou část o vývoji orální historie, tak praktické rady, jak postupovat při používání metody orální historie.</p> <p>RITCHIE, Donald A. Doing oral history. Third edition. New York, NY: Oxford University Press, 2015. Praktický průvodce metodou orální historie. Je považován za hlavní publikaci, používanou profesionálními orálními historiky, archiváři a genealogy. Také jako základní učební text ve vysokoškolských kurzech.</p> <p>CHARLTON, L. Thomas - MYERS, E. Lois - SHARPLESS, Rebecca (eds.). History of Oral History. Foundations and Methodology. Plymouth : AltaMira Press, 2007. Tato publikace se zabývá otázkami, které vznesli odborníci ohledně kořenů i metodologie orální historie. Autoři se zabývají příběhem, který stojí za současnou praxí a vzestupem využívání orální historie jako důkazního materiálu, právními a etickými otázkami, procesem vedení rozhovorů od počátku až po uzavření.</p> <p>THOMPSON, Paul. The Voice of the Past. In PERKS, Robert. - THOMSON, Alistair (eds.). The Oral History Reader. New York: Routledge, 2006. 479 s. Tato rozsáhlá publikace ilustruje podobnosti a rozdíly v orální historii z celého světa, včetně příkladů ze Severní a Jižní Ameriky, Evropy, Austrálie, Asie a Afriky. Podrobně se věnuje také tématům, jako jsou dějiny žen, rodinné dějiny, dějiny homosexuálů, etnické dějiny a dějiny zdravotně postižených, k nimž orální historie významně přispěla.</p> <p>MCQUAIL, Denis. Journalism and society. 1. vyd. London: SAGE Publications, 2013. 244 s. ISBN 978-1-4462-6680-9. Autor knihy Denis McQuail provádí čtenáře systematickým zkoumáním toho, jak a proč se žurnalistika a společnost tak neoddělitelně propletly a – což je stejně důležité – jaký by tento vztah měl být. Jde o důrazné znovu vyslovení základních hodnot, o něž žurnalistika usiluje.</p> <p>MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky. 1. vyd. Praha: Academia, 2020. 467 s. Vysokoškolský pedagog a novinář Václav Moravec ve své monografii představuje novinářskou etiku jako součást aplikované etiky a analyzuje eticky sporné oblasti činnosti novinářů. Zaměřuje se rovněž na jednotlivé formy samoregulace žurnalistiky, zabývá se jejich vznikem a vývojem stejně jako etapami novinářské etiky v České republice po roce 1989.</p> <p>Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách</p>
--

za posledních pět let) NOVOTNÁ, Petra. Jak se dělá paměť ve veřejnoprávním rozhlasu. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie. Vedoucí práce Abu Ghosh, Yasar.
Datum / Podpis studenta/ky <p style="text-align: center;">10. 3. 2023</p>

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA: Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:	
Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:	
Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám. Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.	
Karel Lomš Datum / Podpis pedagožky/pedagoga	10. 3. 2023 Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO VE VYHLÁŠCE ŘEDITELE INSTITUTU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO VÝTISKU DIPLOMOVÉ PRÁCE. TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU.

Přílohy

Příloha č. 1: Rozhovor s Mikulášem Kroupou vedený 11. prosince 2023

VD (Vilém Dvořák): S jakým záměrem vznikl pořad Příběhy 20. století v roce 2006?

MK: My jsme s Adamem končili v redakci BBC, tenkrát končila česká redakce, a ozvala se mi šéfredaktorka Rádio Česko. Jmenovala se Hanka (*Hana Hikelová, pozn. VD*). Ta mi tenkrát řekla, že se dozvěděla, že se vedle reportérské novinářské rozhlasové práce v BBC věnují i natáčení příběhů. To samotné natáčení, dokumentace, vzniklo někdy na přelomu 1999, 2000. Když jsem byl na vojně a po vojně jsem zůstal chvíli na ministerstvu obrany, kde jsme začali s několika přáteli systematicky natáčet vzpomínky válečných veteránů. Tomuto projektu jsme říkali Hlasy hrdinů. A teď se přenesu o několik let dopředu, do roku 2006. Hanka mě oslovila, jestli bychom nechtěli z už vlastně natočených příběhů, těch bylo nějakých tři sta čtyři sta, což v té době už představoval poměrně rozsáhlý rozhlasový audio archiv, oslovila mě a já jsem pak oslovil Adama, jestli bych nechtěl připravovat z toho nějaký dokument, pravidelný cyklus. A skutečně, původní dohoda byla, že bychom dělali týdenní pořad. Já jsem hned od začátku říkal, heleďte, to je senzační nápad, my bychom to ale chtěli dělat jinak, než jak to dělají Osudy nebo jiné, to znamená, že si člověk posadí starého člověka do studia, natočí se a pak se to jenom rozhlasově pročistí. Ale my že bychom chtěli komentovat tu výpověď tak, jak jsme se dotkli podobných věcí v BBC. Koneckonců jako reportér, když jsem připravoval jakékoliv téma, tak šlo o to sesbírat audio svědectví nebo audio zdroje, respondenty, vyslechnout je a sestříhat velice krátký útvar. A abychom toho posluchače nezatížili nějakými příliš velkými detaily toho tématu, tak jenom najít tu zásadní důležitou podstatnou informaci a s tou pracovat tak, aby vznikl reportérský rozhlasový útvar. A s tímto formátem jsme začali pracovat s těmi příběhy. Já si pamatuju, můj úplně první pilotní pořad byl k volyňským Čechům což pro mě bylo v té době strašně přítomné téma. Já jsem s těmi lidmi se vídal, s panem Miroslavem... No asi Miroslav Hofman se jmenoval, teďka nevím, jestli ten jeho syn je Miroslav. Takže já jsem se scházel s takovým jako aktivním starým člověkem, který každý den docházel do obce legionářské, a to téma volyňských Čechů zpracovával s historiky. Sám byl autorem jedné knihy, pocházel z

Volyně, přišel sem do Československa se Svobodovou armádou. A on byl nadšený projektem Hlasy hrdinů, v té době ještě. S ním jsem připravoval ten první díl. Tam jsem si uvědomil, jaké obrovské množství je před náma, jaké možnosti nám ty příběhy dávají, a že se tedy vydáme nejspíš jako cestou... Není to historický pořad, který by představoval velké dějiny. Jde nám o konkrétní lidské osudy zasazené do těch historických kulís. Baví mě, jak vždycky nově člověk pohlédne na ten osmačtyřicátý a ty veliké politické události 20. století, které jsou skutečně veliké a vlastně klíčové, vlastně proměnily společnost a svět. Ale strašně mě baví a zajímá a považuju to za nějak jako otevírající i nějaké nové hlubiny a poznání světa a inspirace z předchozích generací a tak dále, jak se člověk zachoval, když byl konfrontován s těmi událostmi? Jak na něj dopadly? Jakým způsobem se vyrovnával s tou nepřízní osudu? Jaké věci si ty lidi uvědomovali? Jaké následky budou jejich rozhodnutí mít? To člověk nikdy neví, ale člověku přece dojde, že když je najednou jeho zem přepadená, je mladý člověk, že je potřeba se tomu zlu postavit. Člověk si uvědomuje, jak je to, celá ta databáze a ta práce Paměti národa, důležitá pro současné generace a budoucí generace, protože najednou si člověk uvědomuje, že za tu svobodu skutečně je potřeba být připraven přinést nějaké oběti.

VD: Když jste zakládal Post Bellum, na kolik jste vnímal ten projekt jako novinářský?

MK: My jsme novináři, vzešli jsme z novinářského prostředí, jsme vychovaní vzdělaní v novinářském prostředí. Studoval jsem novinářskou školu. Setkával jsem se s novináři, stal jsem se součástí několika redakcí. Viděl jsem, jak funguje redakce, jak se stanovují témata. A protože jsem pracoval pod etickými kodexy novinářskými jako v Českém rozhlase, stále ten kodex ctím, stejně jako pod kodexem BBC, tedy veřejnoprávních médií, a tak jsem si řekl, že moje práce má být... Cítím se mnohem víc novinářem než historikem, orálněhistorickým redaktorem nebo jak to chcete formulovat. A velice rychle jsme i vyklidili pole a řeknu to takto i pro vás. Měli jsme spory s panem docentem Vaňkem a panem Mückem a s lidmi, ze kterých se tak staly jako jejich ovečky. A vím, že nás nemají rádi a že o nás ošklivě mluvili. Ale já jsem jim nikdy nechtěl lézt do jejich vědeckého, badatelského, historického rybníčku. A dotýkalo se mě to jejich takové zákulisní napadání. Ale to jsou třeba pět 10 let tyhle témata, to už je všechno pryč. Samozřejmě a jejich osud tedy je... Čas někdy trhne oponou. Ale abych se vrátil k tomu, mrzelo mě to a řekl jsem si, my nemůžeme a nechceme vytvářet nějaké úplně nesmyslné agresivní prostředí mezi lidmi, kteří sbírají příběhy, zajímají se o svědectví. Ale my

nestanovujeme žádnou vědeckou hypotézu, my neověřujeme nějaká historická témata. A ty příběhy, které sbíráme, samy ta historická témata přinášejí a mnohokrát narážíme na to, že musíme jít hlouběji do těch příběhů, do těch témat, která přináší. A že také oslovujeme studenty, oslovujeme historiky, zdali by se nechtěli tomu tématu věnovat, a ukazuje se, že řada lidí, řada pamětníků, prožije-li nějakou událost, mají sami potřebu podat svědectví o této dějinné události a poukázat na to, že by se na tu událost nemělo zapomenout. Někteří z nich samozřejmě nabízí další pamětníky, případně nějaké písemné zdroje. A tak dále. A nejednou se nám stalo, že ten pamětník sám je jistým badatelem té události. A většina těch starých lidí, má-li takovýhle životní zážitek, tak má potřebu, aby se na něj nezapomnělo, aby se tedy uchoval. Takže v takových chvílích se samozřejmě z nás trochu stávají badatelé, investigativní novináři v historických tématech, který mají jít pod povrch. Jít hledat další zdroje, další pamětníky a tu událost popsat tak, jak nám ty prameny dovolují. Jsme novináři, ale ve smyslu publikování, že s těmi příběhy pracujeme. Vyprávíme je tak, jak nám ti lidé ty příběhy předali. To, co se dá ověřit dostupnými snadno dostupnými zdroji, tak to s Adamem děláme, když připravujeme Příběhy 20. století. Často si dohledávám ty místa, o kterých oni mluví, koukám na vzdálenosti, zdali odpovídá alespoň to, že se tam třeba mohli dopravit. Někdy se nám podaří najít i jméno lodě, kterou se dopravovali přes hranice. Někdy se skutečně ozývám historikům, zdali by takhle část výpovědi, jestli jim nepřijde úplně přitažená za vlasy. Většinou nám historici dávají za pravdu, že toto je svědectví, které stojí za úvahu, a tedy relevantní zdroj. Některé výpovědi jsou zcela neověřitelné, jsou tak soukromé, a s tak těžko dohledatelnými detaily. Ono to v tom slova smyslu je, samotná výpověď, osobní svědectví, je zajímavé právě v tom, že přináší nějaké další informace než jiné, písemné zdroje a tak dále. O to víc je to zajímavější. Ale v tom vědeckém slova smyslu se necítíme jako orální historici. Cítíme se jako novináři a dokumentaristi.

VD: Zajímalo by mě, podle čeho vybíráte pamětníky do pořadu příběhy 20. století a jestli by šel třeba načrtnout nějaký typický pamětník?

MK: Škoda že tu není Adam. Případně se ho určitě zeptejte. Já s nikým nekonzultuju, je to čistě podle mého rozhodování. Moji přátelé, kolegové z Post bellum mi samozřejmě občas píše mail, hele mám zajímavý příběh. Občas nám píše pamětníci nebo příbuzní těch pamětníků nebo sousedé těch starých lidí. Docela dobré náměty jsou, když nám napíše někdo, potkal jsem sousedku z nákupů v mezipatře našeho domu, je to devadesátiletá

paní, a tak jsme se spolu zastavili a povídali jsme si a ona má zajímavý příběh, tak vám ho doporučuju. Tak do tohohle příběhu se většinou dost rád pouštím, zvláště když teda ten námět je v čem poutavý, výjimečný.

VD: A spojuje něco ty pamětníky?

MK: Spojuje je to, že mají nějaký dějinný příběh. Nic jiného. Nepracuju pro žádnou politickou stranu, pro žádnou ideologii, pro nikoho, nikdo mě neplatí. Samozřejmě společenství klubu Přátel paměti národa, dotace a granty, ale tam my neslibujeme, že uděláme Příběhy 20. století. Samozřejmě někdy sáhnu po pamětníkovi, který vznikl v rámci Příběhu našich sousedů v Rychnově nad Kněžnou a natočily to děti, ale protože náhodou zavádím kolem toho příběhu. Když se mě zeptáte, co připravuju třeba v lednu, na konci ledna, tak vám vyjmenuju pět příběhů, do kterých bych se rád pustil a který si slibuju už nějakou dobu. Ale taky to tak nebude, občas zakopnu o příběh tak, že brouzdám Paměti národa. Anebo si vzpomenu na příběh, kterej jsem kdysi dávno zpracovával, nebo jsem se ho jenom dotkl. Jenom okrajově jsem ho zpracoval a říkal jsem si, ty jo, já, já se mu musím věnovat víc. Anebo teďka v poslední době bych se rád vrátil k těm prastarým příběhům, které jsem zpracovával ještě jako nezkušený redaktor příběhů 20. století. Dneska se považujeme s Adamem, myslím, že už za docela zkušený. A také máme nové možnosti, díky třeba e-badatelně. V archivu bezpečnostních složek pod Ústavem pro studium totalitních režimů je dnes možné vyhledávat v naskenovaných dokumentech, a to jsou úplně nové věci. Tam si čtete, kdo, kdy, s kým se kde setkal, o čem mluvili, kdo je perlustroval, o čem se bavili a já nevím... neuvěřitelný věci. Takže spoustu skartovaných materiálů se dá rekonstruovat přes to množství kopií, které ti estébáci udělali. Zároveň už taky umíme pracovat s materiály z Národního archivu, oblastních archivů. Mnohem víc jsme postoupili, taky se to člověk neustále učí.

VD: Ten vstup do dějinného prostoru, jak ho vnímáte? Co stačí pro to, aby člověk vstoupil do dějin?

MK: Já myslím, že třeba já sám prožívám soukromý příběh a je to tak, že kdyby vy jste vzal mikrofon a zeptal se mě, mohl byste mi vyprávět svůj příběh pro Paměť národa?, tak já vůbec nebudu vědět, na co se ptáte. Opravdu velmi těžce budu vyprávět svůj příběh. Já tam mám spoustu věcí, ale vlastně zjišťuju, jak se mi přirozeně můj život cyklí a tak dále. Ale možná bych asi našel věci, které by veřejnost mohly zajímat, ale jako musel bych

hodně... A když zastavíte nějakého člověka na ulici a zeptáte se, jaký je váš dějinný příběh? Nebo jaký je váš příběh pro Paměť národa, co byste vyprávěl? Tak myslím, že většina na vás bude opravdu koukat, když vám nebude rozumět. Ale když se zeptáte válečného veterána nebo člověka, co přežil koncentrační tábory, nebo co podepsal Chartu 77 nebo co byl na národní jako student, tak vlastně bude hned vědět, na co se ptáte. On má svědectví, které potřebuje také sdělit tomuto světu. Takže ten soukromý život, soukromý příběh, je asi tak, že ráno vstanete, dokouříte cigaretu, oblečete se, vyčistíte zuby, jdete do práce, třeba do fabriky, po fabrice jdete na pivo s kamarádama, večer se kouknete na televizi, pomilujete ženu a jdete spát a občas máte dovolenou. Když to takhle hodně ošklivě scuknu. Dějinný příběh je jiný. Ten člověk se stane svědkem či přímo účastníkem události, o kterých ví, že se týká všech. A 20. století bylo opravdu dramatické, dějinné, protože to byl veliký zápas o svobodu. Veliký zápas o svobodu. Sto let můžeme vyprávět ty dějiny. Boje za svobodu od toho, dejme tomu, začátku dvacátého století, od těch velkých změn první světové války, a skončíme tím rokem 1989, kdy jsme skutečně naplnili ty obrovské touhy a sny miliónů a miliónů našich předků, který se nasazovaly pro to, co my dneska žijeme. My jsme liberální demokracie, a to liberální znamená, že nejvyšší hodnotou naší společnosti je svoboda. A Paměť národa sleduje ten veliký příběh a drama boje za svobodu.

VD: Já se ptám i proto, že v dnešní historii je trošku trend jít do nějaké každodennosti. Máte pocit, že ti pamětníci, kteří nebyli těmi dějinnými, nebyli zataženi do té politické situace, myslíte si, že taky můžou něčím přispět Paměti národa jako instituci, která vypovídá o tom, jaké bylo minulé století?

MK: Ano mohou a přispívají. Ti lidé, které sbíráme, oni mají ten dějinný příběh, ale pak mají také spoustu nedějinných let. A i o nich někdy mají potřebu něco říct, zvlášť když se na ně ptáme. Jak jste prožíval normalizaci? Když se ptáte válečného veterána, tak to byl důchodce, který prožíval svoje starosti, viděl ten svět taky svýma očima a tak dále. Někteří byli ve straně. Někteří naopak vzdorovali, že třeba podepsali Chartu, máme takové válečné veterány. Paměť národa není jen svědectvím o velkých heroických činech. Je to obrovská databáze vyprávění tisíců a tisíců lidí, kteří mají o čem vyprávět. Tak bych to řekl, o čem vyprávět. A to, o čem vyprávět? Někdy je jenom nějaký moment, kdy se stali svědky, že kolem jejich domů projely tanky a oni to nějakým způsobem prožili, jednadvacátý srpen 1968. Nebo jim najednou přišli k domu nějací lidé s nějakou páskou,

RG třeba, Revoluční gardy, a vyvlekli je ven a jejich statek zplundrovali. Či se tam objevili jiní lidé s jinou páskou, lidových milicí, a také jim zabavili koně, zabavili většinu hospodářství, případně nařídili nějaké dodávky. Anebo to byli lidé, kteří jeli na návštěvu k tetě a cestou se zamotali do davu, který je táhl až na národní třídu, a prožili uprostřed davu 17. listopad na Národní třídě. Nebo jenom šli kolem a viděli ty lidi a viděli tam ty mladý lidi, který tam skandovali, a vlastně jim to přišlo třeba strašně dobrý a důležitý. Tak jako mají o čem podat nějaké svědectví. Někomu je potřeba se věnovat víc, někdo vypráví krátký příběh, někoho zachytíme v nemocnici a už jsme přišli pozdě. A jiný je velký vypravěč a jsou to jenom takové historky. Ale stejně o tom každodenním životě přirozeně každý z nich také vypráví. Nejzajímavější je, a rád se toho v těch příbězích, zvláště v poslední době, dotýkám, tak je dětství. Lidé si dělali ohýnky, setkávali se se svými vrstevníky, žili ve skautských oddílech. Často jsou to Sokolové. A nějak mi přijde důležitý se dotknout toho, že každý máme nějaké sny a touhy a plány a ony se potom naplňují úplně jinak, než si třeba člověk představuje.

VD: Z mojí analýzy pořadu vyplynulo, že zhruba 60 procent dílů je buď o jednom muži nebo skupině mužů, zhruba 20 procent je o mužích i ženách a zhruba 20 procent o ženě či ženách. Myslíte, že to odpovídá skutečnosti a historii minulého století psali spíše muži?

MK: To mě opravdu nikdy nenapadlo. Já se přiznám, že mě to baví, ta vaše analýza je strašně zajímavá. Adam ani já jsme se o tom nikdy ani nebavili, ani mě to nenapadlo takhle zkoumat století. Mě musí ten příběh něčím nějak zaujmout, nějak mě potkat. Já opravdu ty příběhy nějak potřebuji potkat. Třeba můj jeden z největších příběhů, který mě zasáhl a přišel mi absolutně výjimečný a jiný, tak je o Květě Bartoňové, Axmanový rozený, která zachránila na konci války nebo těsně po válce zhruba 40 dětí z Vyšné a Nižné Pisané. A máte ale pravdu, že to 20. století skutečně je jinak nahlížený ženami. A něčím je mi sympatičtější. Ty příběhy žen, vybavuju si opravdu spoustu z těch starých dam, které vyprávěly, tak jsou většinou v něčem hlubší, jako hlouběji prožívané. Já to nechci zobecňovat, protože je to opravdu hrozně těžký, ale když nad tím přemýšlím, tak mám pocit, že ženy opravdu usilují mnohem víc o... Já to nechci nijak... Ony podávají velmi často snahu o velikou oběť, vybavuje se mi Jitka Malíková, Věra Citerbergová. Jak se jmenuje, Matějčková, Matějíčková, ta má takový poselství. Ludia, milujte sa. Většina těch dam řekne na závěr to hlavní poselství, že nejdůležitější je opravdu milovat. Láska, vztah, blízkost k druhým, nemluví o tom vlastenectví, nemluví o tom, jak musíme bránit

svobodu a tak dále. To samozřejmě ony cítí a chápou a rozumí tomu, ale je to mnohem víc osobnější a často podávají ty příběhy v nějakých jemných detailech, který ty muži přehlídí. Pamatuju si, jak popisuje, jak se tatínek oblékl do uniformy a šel do mobilizace. Ta paní popisovala, jak plakali, jak je najednou někdo opouštěl. Nebo teďka ve vánočních příbězích vypráví, jak byl tatínek zatčen o Vánocích. A ona dlouho a dlouho, těch pět let, co byl zavřenej v kriminále v nějakých Jáchymovských lágrech, tak ona sledovala z okna každý Vánoce, každej Štědrej den, jestli se táta nevrací. A pak jí to zůstalo do teďka, že každej Štědrej den si večer si vzpomene na to dětský trauma, že přišla o tátu o Vánocích. A mám dojem, že to 20. století je opravdu pohledem žen jiné. Upřímně si myslím, že spousta těch mužů by nedokázalo to, co dokázalo, bez té lásky a té blízkosti a té opory. No to je opravdu byly velmi statečný. Já to vidím i na vlastních rodičích. Jako vím, že máma nesla veliké břímě. V podobě obrovský rodiny. Šest dětí nás bylo a táta občas zatčenej Státní bezpečností. Nikdy jsme nevěděli, jak dlouho. Máma nás předtím hodně chránila a sama měla strach, že o nás přijde. Dana Němcová, to jsou, to jsou... Věra Nováková. No, to jsou úžasný příběhy. Já jsem tím vlastně dojatěj někdy víc než těma příběhama bojovníků a velehrdinů no. Ale ne, já to nechci shazovat, protože mezi těma mužema jsou taky úplně neuvěřitelně úžasně příběhy. Ale mimochodem ty zamilované příběhy bývají nejdojemnější. Když si člověk uvědomí, jak ty dějiny a ta určitá povinnost člověka jít bojovat, jak to strašným způsobem zničilo lásku mezi mladými lidmi.

VD: A víte vlastně, jakou mají Příběhy 20. století obecně poslechovost v rozhlase?

MK: Občas jsme dostali nějaký zvěsti. Já nevím, co je dost a co je málo. A ano, občas to sledujeme, občas jsme to sledovali. Ono opravdu záleží na tom, jaký příběh to je a jak je zpracován. Víam, že nějaký Adamovy příběhy byly strašně oblíbený a strašně sdílený. Když to doprovodíme třeba nějakými oznámeními na sítích a ty posty se chytanou, třeba ta paní Axmanová Bartoňová, tak ta měla, já nevím, nějakých 11000 lajků a tisíce sdílení. A myslím, že ten příběh byl opravdu sledovaný. Ale zároveň pro mě to není ten největší... Kdyby se mě někdo ptal, tak budu vyprávět spoustu jiných příběhů, které ve mně zůstávají.

VD: A podobná otázka, jestli víte, jaké pamětnické karty na webu Paměti národa jsou třeba „nejpopulárnější“?

MK: To opravdu nevím a moc to nesledujeme. Fakt je to, že ono hrozně moc záleží na

tom, jak se ten příběh zpracuje. Že někteří lidé neumí vyprávět, ale jejich příběh je opravdu strhující. Jiní, jak říkám, mluví jak kniha, ale někdy to připadá, že si to ten člověk upravuje. No, opravdu to nesledujeme.

VD: Paměť národa je jedna z největších oral history sbírek. Co vy vnímáte pod pojmem oral history? Je to jenom pojmenování aktu, kdy vypráví pamětník a vy to zaznamenáváte?

MK: Ano, primárně. Tenhle pojem orální historie, tak je ústně podávané svědectví, historické svědectví. A to se může ale chápat opravdu mnohem širším způsobem. Pod to se schovává novinářská dokumentaristika, vědecká práce, ale potom i antropologická a sociologická studie, ověřování dat a tak dál. A pak jsou tam i archivní disciplíny, že máte třeba soubor písemností a je potřeba k tomu dodat osobní příběh, tak se dohledávají lidé. A pak jsou samozřejmě studentské práce. Také spousta studentů pochopila, že své diplomové práce je dobré také doplnit nějakou orálněhistorickou částí. Viděl jsem spoustu moc pěkných prací. Takže takhle obecně se to dá vnímat a myslím, že to je správnější. Ale jak jsem říkal už, tenhle pojem nechávám historikům a badatelům a vědcům, ke kterým se necpu.

VD: Já se ptám, protože s tím pojmem operujete třeba v etickém kodexu. Když se vlastně podíváme na tu teda akademickou orální historii českou, v čem se vlastně váš přístup liší jako od nich? Víte o něčem konkrétním, třeba že by vašemu přístupu něco vyčítali?

MK: Už ne. Myslím, že ty spory, které kdysi byly, tak byly úplně zbytečně vyhocené, a my se setkáváme. Mimochodem většina studentů zase jde potom k nám, ne jeden z nich vyprávěl různé příhody. Ale my je velice rádi přijímáme, protože to jsou lidé, kteří to opravdu chtějí dělat. Chtějí se setkávat se starými lidmi a zaznamenávat jejich vyprávění. V tomhle se nelišíme a dnes v Paměti národa si skutečně můžete stanovit nějaké téma, které orálněhistoricky nebo dokumentaristicky tou naší metodou zpracováváte.

VD: Mě napadá třeba jeden rozdíl, který jsem tak nějak zaznamenal v jednom vašem rozhovoru, kde jste říkal, že vy někdy necháváte pamětníka vzpomínat u stolu s jinými rodinnými příslušníky, což, tuším, orální historici říkají, že by nemělo být. Ale to mě teď jen napadlo. Platí, že děláte rozhovor třeba s někým, kdo sedí u stolu, nevím, s manželkou? A nevnímáte to jako problém, že to například zkreslí nějak tu jeho výpověď?

MK: Ano, může, záleží na okolnostech. A záleží, koho natáčíte. Ve chvíli, kdy tam máte agenta Státní bezpečnosti a chcete, aby vyprávěl o těch věcech, které jsou temné a týkají se třeba rodiny, pak je velice nevhodné, aby tam pochopitelně někdo z té rodiny byl. Máte-li válečného veterána, to byl třeba případ Jaromíra Kutka, kterého jsem opravdu našel na poli, kde byl u traktorů, tak jsem tam za ním zašel. Věděl jsem, že tam bydlí. To byl statek někde v Podmořanech, někde u podmořanska, kde ti lidé tenkrát žili a já jsem, vyloženě jsme dělali, že jsem měl zhruba adresu a zastavoval jsem lidi, kde tady bydlí nějaký pan Kutek, který byl na frontě? Ten člověk ještě, bylo mu třeba pětasedmdesát, a ještě dělal na poli. A ten člověk šel, od bláta byl, sednul si do světnice a zavolal syna a přišla tam manželka. Seděli jsme u jednoho stolu. A tak skutečně vyprávěl a oni byli nadšený a různě občas řekli, a nezapomeň říct tuhle historku, a tohle, jak jsi vyprávěl... Naopak to velmi posouvalo. A když jdeme za někým, tak si také docela dost často popovídáme s někým blízkým, jako na co se zeptat, o čem by mohl vyprávět, na co nezapomenout, na co třeba být citlivej a opatrněj. Některý věci jsou opravdu bolestivý. A také ti lidé někdy vypráví o věcech, které jsou příliš intimní. Já si pamatuju třeba příběh jedné pamětnice, která propašovala hodinky do Osvětimi. Prošla selekcí a jí se tam podařilo ty hodinky dostat. Ona je totiž neměla na ruce, respektive dětem z PNS (*Příběhy našich sousedů, pozn. VD*) vyprávěla, že je měla na ruce v gypsu. No, to by samozřejmě objevili, protože i ten gyps by samozřejmě sundali. Ale ona je měla v pochvě... A to řekla mně, ale dětem to neřekla. Dětem si to vymyslela, kde to měla, protože jí to zaskočilo, že by to dětem takhle měla popsat. Takže ano, jsou věci, které jsou nevhodné říkat před ostatními. Záleží také na tom sběrači, jak je důvěryhodný a jak ten pamětník má taky dobrou náladu. Taky se ti lidé někdy a mají bolesti, tak je to taky něco jiného. A když se setkají dohromady, tak to také může přinést něco dobrého, nebo i něco špatného. Jestli to mají oral historici tak, že to nesmí bejt, tak si myslím, že je to jako... Jako aby se taky nezašpérovali vlastními pravidly, které nesmí porušovat. No tak ne, my to děláme tak, jak to přijde nám vhodné.

VD: Mě napadlo s tím válečným veteránem, jestli by před tím svým vnukem nebo kýmkoliv jiným, jestli by řekl, že někoho na té frontě zastřelil?

MK: No zrovna ten Jaromír Kutek jo, ten tam o tom vyprávěl. Já vám řeknu, že většina, opravdu většina pamětníků pro Paměť národa vypráví v našem studiu. Nebo jsme opravdu sami, protože se natáčí dlouho. Málokdo vydrží sedět dvě hodiny a poslouchat vyprávění

dědy. Tak, já dědo, nám už jsi to říkal, už je to nuda. Většina lidí vydrží jenom chvíli. To je první věc, druhá věc je, když natáčíme ve studiu, tak je tam opravdu takovej velmi intimní tmavými záclonami uzavřenej prostor, a je přenášená pouze tvář sběrače, takže to působí velice, velice intimně. Ale každý ten v uvozovkách orálněhistorický dokumentarista či badatel, pakliže opravdu stojí o to se něco dozvědět, tak občas chodí takzvaně na blind. Přijdete, někde tady jsou lidi, který chci znát. Událost tady u Vráže, kde zabili sedmnáct Němců, to je mezi Berounem a Vráží, je tam takovej kříž u zabitého. Před těma 10 lety to lidi ještě věděli, proč, co se tam stalo. A kdo o tom bude povídat? Ty lidi z toho měli špatné svědomí, protože to dělali jejich rodiče, který jim to třeba vyprávěli nějak jinak. A pak se ukazuje, že historikové to zdokumentovali a popsali jinak, než si to pamatují ty lidi, takže ty se dost uzavírali. Tak já jsem tam obcházel a třeba tři lidi mi najednou řekli spoustu zajímavých věcí. Bylo to na ulici, věnovali mi 10, 15, 20 minut a vyprávěli mi, co tenkrát zažili. Hledal jsem samozřejmě lidi, kterým bylo třeba 80, 90. Dneska je to už nezdokumentované a taky tam kolem se shromažďovali lidi a byla to taková jakoby anketa, ale velice použitelná. A otázkou je, jako jak moc to narušili ti lidé, co přišli poslouchat. Opravdu to záleží. A zároveň je pravda, že pak do protokolu jsem vždycky napsal, že to bylo na ulici ve Vráží, že jsem se ptal těch starejch lidí. Také v té chvíli jsem nemohl mít nějaký souhlas s archivací a tak dále. Zkrátka jako novinář jsem se ptal s mikrofonem, viděli ho, říkal jsem jim, že to chci pro Paměť národa, pro Příběhy 20. století, jestli by mi neřekli. Orální historici, co vystudovali a mají ty pravidla, by řekli, že se to nesmí používat, protože to nebylo podepsané nějakým speciálním souhlasem a nesmí se to archivovat a... no to je nesmysl samozřejmě, to všichni víme, že je to cenné svědectví té události. A ten, kdo se potom jednou bude zabývat touto událostí z května 1945 u Vráže, tak na Paměti národa zaplat'pánbůh najde řadu svědectví.

VD: Vy jste zmínil sběrače Paměti národa. To jsou zaměstnanci Post bellum?

MK: Ne jsou to externisti. Naši redaktoři, kteří sbírají, tak máme jich nějakých 40, 50. Ten počet se různě proměňuje, někteří pracují opravdu častěji, mají víc práce, jiní jednou za půl roku odevzdají hotového zdokumentovaného pamětníka.

VD: Zapsalo se mi jméno Vít Lucuk.

MK: Jojo, Vítek. Tak to je to je mimochodem zajímavěj příběh mladého člověka, který tady v Praze po škole, protože tu měl dívku, tak chodil na brigády a nemohl jako

vystudovaný historik najít žádnou práci. Tak normálně vzal krumpáč a chodil makat na stavby. A tenkrát stavbyvedoucí Cyril Křepelka, což je můj mnohaletý blízký kamarád, který poslouchá a zná příběhy 20. století a je velký čtenář a velmi vzdělaný člověk, tak si nějak všimnul kluka tam na brigádě u sebe a říkal, člověče, ty, co ty jako děláš? A on vyprávěl, že vystudoval historii, že se zabývá 20. stoletím. A můj kamarád říkal, ty vole, proč tady makáš s lopatou? Ty máš pro Mikuláše natáčet příběhy. On říká, že by hrozně rád, a tak jsme se setkali a je z něho jeden z nejlepších opravdu pravidelných. On je teda i šéf editor, to znamená, že jemu prochází už všechny nahrávky, nebo určitá část těch nahrávek, že on něco přeposlouchá, pročítá ty texty a také stanovuje honoráře. To je jedna jeho část a v druhé části stále natáčí. Odpoutat se od těch příběhů není možný. Takže i já jako ředitel také, hlavně teďka v létě během dovolených, jedu vždycky na pár dnů natáčet. Nechci ztratit kontakt s tou dokumentaristikou.

VD: Je možné popsat, jak vypadá typický sběrač? Nebo je to široká škála lidí?

MK: Jsou to hrozně různí lidé. Máme třeba vynikajícího znalce 20. století, ale je to právě stavbyvedoucí, který čte a zabývá se nějakou specifickou částí 20. století. Takže chodí do práce, ale o víkendech si vezme diktafon nebo jde do našeho studia a natáčí rozhovory. Ale je to výjimečně, třeba jednou za dva tři měsíce. Pak jsou třeba studenti, kteří studují historii nebo žurnalistiku, a objeví se tady. Projdou výběrovým řízením a dostanou nabídku, jestli by chtěli pravidelněji. Tak ti s námi vydrží třeba tři čtyři měsíce. Dostudují, pak zmizí někam do nějaký práce a do nějakých ústavů historických. A pak máme lidi, kteří si opravdu tuhle práci oblíbí. Že se tomu chtějí věnovat a ty tady s námi zůstávají léta. Dělají to skvěle, ale musí se opravdu otáčet. My jsme neziskovka, ty honoráře jsou nízké. Teď zrovna procházíme proměnou, že musíme začít zvedat honoráře. Ale každý sběrač u nás prochází testem vědomostním a pohovorem. To je tak zhruba dva tři dny celkem, kdy se ho vyptáváme a školíme, ukazujeme. On se musí naučit pracovat s databází, uzavírá s náma nějaké smlouvy a pak si zkusí natočit pamětníka. Teď posledních třeba čtyři pět let natáčíme víc na video, v našich mobilních televizních studiích. Teďka zase začínáme trošičku víc podporovat to audio, protože zjišťujeme, že mnoho lidí, které jsme nestihli dostat do studia, jsou v nemocnicích nebo doma. Už nevychází, ale na audio by ještě vyprávěli. A zároveň je to taky levnější. A když potom chcete dělat takovou investigativnější novinařinu a chcete se do těch témat trochu více ponořit, tak to audio je mnohem přijatelnější než běhat s nějakýma kamerama.

VD: A počet těch opravdu jako aktivních sběračů, že by pracovali opravdu na plný úvazek?

MK: Řekněme tak 10 až 15 jako pravidelně, jako že se tím živí, že ten jejich objem práce se pohybuje mezi 40 a 50 tisíci, tak těch je tak zhruba 10 až 15. Ty ostatní jsou externí, takže tak zhruba třetina je core, takový jádro, a ostatní do těch 50 až 60. Ale opravdu se to proměňuje, občas nabíráme kvůli nějaký... A také mluvím jenom o České republice, máme kolegy na Slovensku. Měli jsme takovou partu na Miami, na Kubě, na Ukrajině.

VD: Jak vypadá to jejich školení a jak dlouho trvá?

MK: Celkově je to několik hodin. Dejme tomu třeba 10 až 15 hodin celkem. A ti lidé prochází jednak výběrovým řízením, to znamená, že je s nimi veden nějaký pohovor. Pak máme tedy testování, dostanou historický test, chceme vědět, jestli ví základy a jestli se pohybují, jsou tam i otázky nějaké technické. Jestli ovládají nějaký zvukový nebo video editor a podobně. No a pak prochází dalším školením týkajícím se toho, jaké my máme zkušenosti s tou metodou, jak to děláme, jak se člověk připravuje na setkání s pamětníkem, jak se pracuje s archivy bezpečnostních složek, jak se dělají rešerše. Hlavně my už taky máme nějakou produkci, která zajišťuje třeba dopravu toho pamětníka do studia. Takže jak vypadá ten proces, když vy si najdete pamětníka, nebo když my máme nějaké pamětníky, které potřebujeme natočit. Jak potom s tou nahrávkou dál pracovat, jak se připravit na další natáčení pamětníka, co je potřeba udělat. Jak se skenujou fotografie, co se nesmí zapomenout. Dáváme podepisovat souhlas pamětníkům, zvlášť když přijde, ale já to osobně nepovažuji za rozhodující, jestli ten příběh patří, nebo nepatří do sbírky Paměti národa. No a pak jsou tam ještě další části, třeba psychologická část. Jednou za čtvrt roku máme takové větší setkání se sběrači a tam máme třeba i zdravotědu. Takže tam přijede doktor a ukazuje nám, co, kdy, kde se může přihodit. Pak máme nějaké povídání o tvůrčím psaní anebo o tom, jak se dál dá pracovat s těmi příběhy. Na co se zaměřit, co si poslechnout. Nejvíce člověk získá samozřejmě praxí, to všichni víme, že žádná škola z vás neudělá novináře.

VD: Na webu Paměti národa stojí, že sběrači jsou honorováni podle dosažených výsledků. Zajímá mě, co to znamená? Je to množství?

MK: Ano je to tak, že ke každé nahrávce a zdokumentovaného příběhu vzniká i takzvaná

kazuistika. Tam uvádíte, kolikrát jste s tím pamětníkem byl, kolik byl váš cest'ák, kolik archivů jste musel k tomu přečíst, jestli jste se sešel s nějakým historikem na toto téma, jestli jste musel přečíst nějakou knihu nebo nějaký paměti, kolik jste toho naskenoval k tomu, jak je dlouhý ten váš v uvozovkách přepis, ten příběh pamětníka, jestli jste to tam ukládal vy na Paměť národa. Také se můžete domluvit s editorem, který to tam za vás nasype. Tak tahle kazuistika v podstatě stanovuje ke každé věci, každá fotografie zdokumentovaná má tam myslím, já nevím, 20 korun nebo tak, děláme takzvané klipy, to musíte vystříhnout nějakou část, přepsat jí tak i to... Potom se to překládá do angličtiny. Takže když jste to všechno udělal vy, tak se váš honorář může pohybovat kolem tak zhruba 5 až 15 tisíci.

VD: Mám tu poznámku, že zájemce musí složit test, který se týká těch dějin a zároveň orální historie. Myslíte, že bych mohl pak nějaký ten test dostat k nahlédnutí?

MK: Jasně.

VD: Zajímá mě, jestli řešíte s těmi uchazeči nějak etickou stránku těch rozhovorů víc do hloubky, jestli třeba s nimi řešíte, co mají dělat, když ten pamětník neříká pravdu, když se to jeho vyprávění oddaluje od nějaké faktografické stránky. Jestli je v tomto ohledu školíte, nebo jestli spoléháte na lidský přístup?

(Mikuláš Kroupa odešel pro vodu, což přerušilo rozhovor za zhruba dvě minuty)

MK: Tak k té vaší důležité otázce. A ta zní, jo, jo. Když se dostaneme do konfliktu s pamětníkem, případně ten člověk vyloženě lže. Stalo se to několikrát, že slyšíte a víte, že to prostě není pravda. Mně osobně se to stalo asi jenom jednou. Zaprvé je důležitý říct, že každý z nás má právo vyprávět svůj život tak, jak uzná za vhodný. A já tady nejsem od toho, abych ho přistihoval a usvědčoval ze lži, takže člověk má být, nebo alespoň já to tak cítím a říkám to všem sběračům, doporučuju to, buďte zdrženliví a dávejte najevo mnohem víc laskavost a zájem o ten příběh, o to vyprávění. A to i o těch místech, který víte, že je asi vhodné dál rozpracovat nějakou otázkou, která není úplně příjemná tomu pamětníkovi. Takže se nebát zeptat se. Ale je rozdíl zeptat se a být agresivní, útočný, ten způsob je velice citlivý a ten pamětník musí chápat, že nemá proti sobě soudce, kterej ho chce usvědčit, že tady zničil životy jiných. Ale že má proti sobě člověka, který chce slyšet, to, jak to bylo, aspoň z jeho pohledu.

VD: Vy už jste se dotkl té přípravy na rozhovor. Lze popsat rozdíl mezi přípravou na rozhovor s pamětníkem a přípravou na rozhovor klasického novináře nebo publicistického novináře? Je v tom nějaký rozdíl?

MK: Je. Ten novinář, který jde za svým respondentem, má téma, které s ním chce probrat. Je to krátký úsečný rozhovor vedený cíleně k tomu, co je jejich tématem. Já jdu za člověkem, jehož příběh vůbec neznám, i když nějaký rámeček tuším z jeho okolí, z toho, co jsem si našel v archivech. Ale je to vždycky absolutní zlomek, je to jenom malinká část. Já jsem vždycky překvapenější, vždycky jsem tím příběhem okouzlenější, nebo naopak zasaženější nebo zklamanejší. To jsem prožil také nejednou. Takže je to opravdu něco jiného. Člověk je také mnohem víc obtěžkán, ten novinář má téma, zpracuje ho, večer odvysílá a je to za váma. A jako kdyby se to nestalo. U nás je to naopak. Vy cítíte, že s tím musíte něco dál udělat a nějak to dál vyprávět a uchovat to. A vlastně zjistíte, že časem získává ta výpověď na unikátnosti. Celá generace z druhé světové války je pryč, Paměť národa opravdu shromáždila jedinečná svědectví jak z války z front druhé světové války, tak z těch táborů.

VD: Je popsáno psychologicky, že lidská paměť má mnohdy tendenci vyprávět svoji minulost už jako příběh. Že si vzpomínky za sebe konstruuje jako příběh. Chci se zeptat, jestli s tím nějak bojujete, nebo jestli je to věc, kterou řešíte, když nahráváte pamětníky? Že ten člověk už sám sebe prezentuje v příběhu?

MK: To je zajímavý, co říkáte. Ano známe to u svých prarodičů. Já jsem sedával u svojí babičky a tisíckrát mi dokola opakovala asi 10 15 historek. Já jsem je už v podstatě znal a jenom jsem čekal, s kterou přijde. A kdyby přišel za babičkou nějaký člověk, tak ona by těch 15 historek nějakým způsobem pravděpodobně dala dohromady. Ano, tohle dělá lidská paměť. Naším úkolem je vyslechnout i takhle podaný příběh a zároveň se potom umět zeptat. Trochu toto vzpomínkový pásma, který se rozvine, když začnete vyprávět o svém životě, trošičku rozbít. Ale v tom druhém sezení třeba, proto je důležitý a považuju to za důležitý a moc to doporučuju našim sběračům, aby se s tím člověkem vždycky setkali aspoň dvakrát. No a je to jednoduchý. Taková je lidská paměť, má tendenci ošklivý věci vytěsnit, věci podstatné a důležité si trošičku přizpůsobit. Ale od toho máme archivy, od toho máme také vlastní zvědavost. Tak se člověk má ptát a zajímat se o detaily. Já se rád ptám, a co jste v tom batohu měl, když jste utíkal přes hranice? Já sběračům říkám,

nebuďte roboti a nemlčte celou dobu. Neskákejte úplně do řeči, ale ve chvíli, kdy ten člověk trošičku zastaví, tak se zeptejte, nebo si udělejte poznámku a vraťte se k tomu. A máte pravdu, taky někdy záleží na tom, kdo to je.

VD: Na webu píšete, že shromážděním velkého množství osobních vzpomínek vzniká vyjádření jakési kolektivní paměti osob spojených teritoriem, jazykem či státní příslušností. Mě by zajímalo, jak podle vás vypadá paměť našeho národa? A jestli nemáte pocit, že v téhle kolektivní paměti nějací lidé ještě chybí, jestli byste je tam chtěl mít?

MK: Ano, chybí nám generace, která prožila první světovou válku. Tu jsme nestihli, máme jich tam několik. Někteří pocházejí ze sbírky obce legionářské. Myslím, že se jmenuje Alois Vocásek, toho jsem natáčel, tomu bylo asi 107 let. Voják od Zborova, mimochodem také dost kontroverzní. Vstoupil za druhý světový války do Vlajky (*československé nacionalistické hnutí Český národně socialistický tábor — Vlajka, pozn. VD*). Takže jsme jako... já jsem to nevěděl jo a on se o tom vyjadřoval moc nechtěl, ale nějaký svědectví k tomuhle tam má. Ale vy jste se ptal na...

VD: Jak vypadá teda ta paměť našeho národa a jestli tam někdo chybí?

MK: To je strašně složitá a obecná otázka. Já bych vám hrozně rád podal nějaké svědectví. Já můžu jenom říct, že si myslím, že to, co prožil československý národ ve 20. století, jakožto národ jako v tom širším společenském slova smyslu, tak je strašně zraňující a tyhle jizvy, kterými jsme prošli, zanechaly tak hluboké rány, že se nezacelily, že tady vznikly nějaké zauzleniny. Někaké věci, které si také umíme rozdrásat. A pochopitelně Češi o nich rádi mluví, tak to je mnichovská zrada, to je okupace 39, to je Pražské povstání. To jsou ty heroický věci. Tamto byly zrady. Pak to byl rok 48. To je pak samozřejmě odsun Němců. To je strašný téma pro Čechy, který... to se budou ty budoucí generace našich dětí strašně týrat tím, co jsme a jak jsme to... Jestli taky něco nedlužíme těm rodinám, co tady měly majetky a na jejichž prarodičích a rodičích jsme se dopustili opravdu velkého zločinu... Mnozí z nich... byla to kolektivní vina. Já musím zvednout ten telefon. (Mikuláš Kroupa uskutečňuje krátký hovor) Já jenom dopovím todle, to je opravdu zajímavé a důležité téma a vždycky se mě na to někdo ptá, jaká je teda paměť tohoto národa? Já jsem trošku nešťastnej z týchle otázky. My opravdu máme nějakou kolektivní paměť. My se jako národ vztahujeme k událostem. A všechny ty klíčový a zlomový momenty, to je něco, k čemu každý občan této země má a snad i musí mít nějaký

osobní postoj. Ono nás to tvoří jako nějakou identitu. A já říkám, to je všechno strašně důležité, znát okolnosti a vztahujeme se opravdu vážným způsobem k sedmnáctému listopadu 1989. To je opravdu moment osvobození a my od toho máme odvinout naše přemejšlení nad minulostí a budoucností. Je to skutečně to, kdy jsme byli vyvedeni nebo jsme se dostali z té pouště nebo temnoty do světla. Jsme teďka správci té svobody a naším úkolem je to předat v lepším stavu budoucím generacím. Paměť je taková, jakou si ji dokážeme předávat. Vyprávění příběhů je také předávání nějaké životní zkušenosti, něčeho, co my jsme prožili, takže my budeme vyprávět svým dětem, co jsme prožili a jak jsme se zachovali. Předešlé generace vypráví nám. My jsme tady od toho, abychom to zaznamenali, konfrontovali, identifikovali se s tím, nebo se naopak vymezovali. Ty miliony lidí, který se v tom 20. století dopouštěly třeba loajality vůči totalitním režimům a tak dále, nemají být nositeli nějakého národního charakteru. Národní charakter tvoříme my, co žijeme a co volíme a jak vstupujeme do veřejného prostoru. A měli bychom si být vědomi a odkazovat se a identifikovat se s těmi, kteří se zachovali statečně. Nemusíme nést hříchy našich rodičů a prarodičů, ani je podle mého soudu nemusíme zatracovat, můžeme k nim zaujmout... Oni prožili svůj příběh, předali nám ho a my máme teďka úkol tu svobodu zachovat.

VD: Jací pamětníci by podle vás měli mluvit za těch 34 let demokracie v České republice? Kdo je dnes podle vás dějinným pamětníkem? A jestli tedy vůbec jsou?

MK: No je to zajímavá a těžká úvaha. Já bych rád ji rozvedl, kdybychom měli trochu víc času, ale řekl bych asi takhle. Byly úvahy, zdali dějiny neskončily rokem 89. My jsme se ocitli ve svobodném prostoru a teď žijeme svoje soukromé životy a naplňujeme je radostí, svými zájmy. Už nás tady nikdo neuzurpuje, už tady nebojujeme za svobodu, svobodu máme. Ukazuje se ale, že tahle úvaha je úplně lichá, protože člověk podle mého soudu žije dějinný příběh, vstupuje-li do toho veřejného prostoru aktivně. To znamená všichni politici žijí a nesou zodpovědnost za tu svobodu. My, co bojujeme za Schieszlovu vilu na Smíchově, vstupujeme do dějin. Sice třeba jen v tom lokálním aspektu, aby ten dům nespádl, nezbourali ho, tak se ho snažíme uhájit. Vstupujeme do dějin, když vezmeme své úspory a pošleme je na pomoc Ukrajině, to je veřejnej čin, úctyhodnej a solidarizující. Jsme účastníky veřejného dění, když na sociálních sítích něco důležitého uděláme, sdělíme, co povzbudí ke svobodě. Myslím si, že ano, mně se to opravdu všechno slévá do slova svoboda v tom pravém slova smyslu. Jo, to je zajímavý. Půjdu do školy a zeptám

se studentů žáků, co to je svoboda podle nich, kdo je svobodný člověk? Skoro nikdy se nedobereme toho, co to vlastně je. Ale já vždycky říkám, heleďte, svobodný člověk nad sebou nemá pána, on sám je pánem svého života, on bere do svých rukou svůj život, on je zodpovědný za svůj život. Otrok nad sebou má pána, ten rozhoduje. A otrok se poddává, může vzdorovat a tak dále. To prožil ve 20. století tenhle národ, tenhle národ dosáhl svobody a naším úkolem je tu svobodu žít. Ne každé je zrozeno pro svobodu, pro spoustu lidí je to jednodušší, vzdát se té svobody a nechat o sobě vládnout, ale propána... Podstatný je se radovat z toho, že žijeme svobodně a že nás nikdo do těch koncentráků nezavírá. Máme pomoci napadené zemi, která je vedle nás. To jsou ti lidé, kteří tvoří dějiny a jednou budou vyprávět. V tom slova smyslu Paměť národa je sama o sobě dějinným účastníkem. Nejenže sbírá vzpomínky, ale také jsme pomohli Ukrajině a řadě ruských disidentů.

VD: Takže i vy jste přece jen dějinný pamětník?

MK: No, tím bych si furt nebyl úplně jistý...